

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

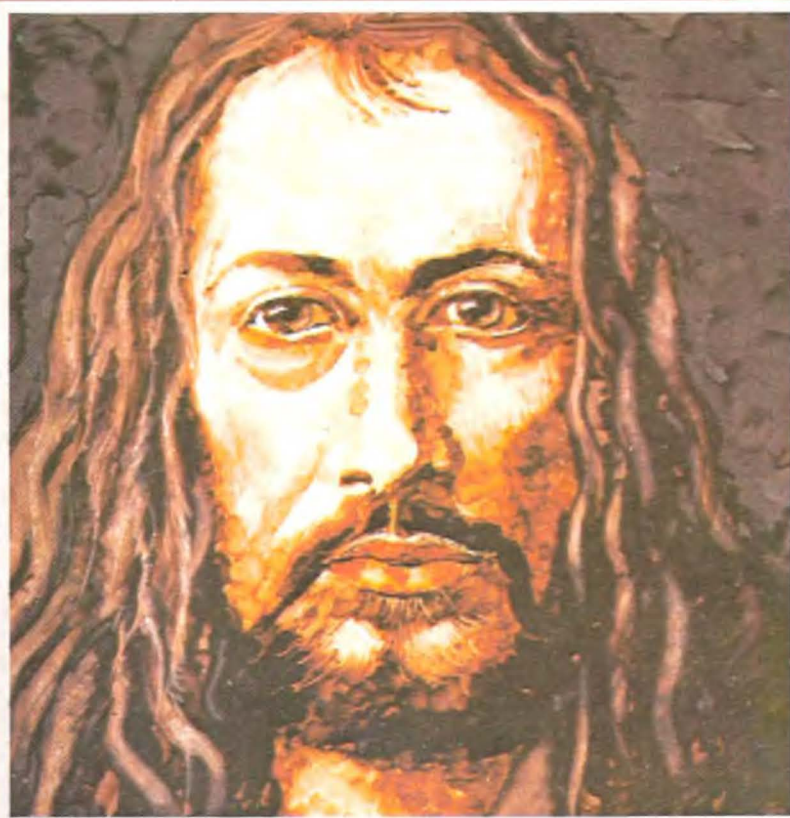
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

DUPONT DE NEMOURS, Pierre
DUPONT-WHITE, Charles
DUPUIT, Jules
DURAN, Faik Sâri
DURAN, İ. Feyhaman
DURAND, Guillaume
DURANDUS [Saint-Pourçain?]
DURANT, William Crag
DURANT, William James
DURAS, Marguerite
DURBAŞ, Refik
DURKHEIM, Emil
DURRELL, Lawrence George
DURSUNOĞLU, Cevat
DURU, Orhan
DUSE, Eleonora
DUTROCHET, R.J. Henri
DU VAL, Patrick
DUVERGER, Maurice
DU VIGNEAUD, Vincent
DUYAR, Gürdal
DÜHRING, Karl Eugen
DÜMBÜLLİ, İsmail
DUNDAR BEY
DÜRER, Albrecht
DÜRRENMATT, Friedrich
DVOŘAK, Antonín
DYLAN, Bob
DYROFF, Adolf
EADS, James
EAGLETON, Terry
EAKINS, Thomas
EAMES, Charles
EARHART, Amelia
EAST, Edward Murray
EASTMAN, George
EASTON, David
EBBINGHAUS

DÜRER, Albrecht

EBERHARD, Johann
EBERHARD, Wolfram
EBERT, Carl
EBERT, Friedrich
EBERTH, Karl
EBIVERDI
EBNER, Ferdinand

34

EBUBEKİR
EBUBEKİR AĞA
EBU DULAMF
EBU EYYUB HALİD
EBU FİRAS
EBU HANİFE
EBU HAŞİM

EBU HAYYAN
EBU HUREYRE
EBU'L-ABBAS
EBU'L-ALA MAARİ
EBULBEREKAT BAĞDADI
EBU'FAZLİ ALLAMİ
EBULFEREC
EBU'GAZİ BAHADIR HAN
EBULHAFTAB
EBU'HUDA
EBU'KASIM ZEHRABI
EBU'KELAM AZAD
EBU' MÜSLİM HORASANI
EBU NUVAS
EBU SAİD BAHADIR
EBU'ŞEİMEF
EBU SUFYAN
EBU ŞAKİR MEYMUN
EBU ŞAME
EBU ÜBEYDE
EBU YUSUF
EBU ZERR
EBU'LATAHIYE
EBULHÜZEYL ALLAF
EB UL-İZZ
FRÜSSİUD FEENDİ
EBUZZIYA TEVHIK
ECCLES, John Carew
EÇ AYHAN
EÇEVİT, Bülent
EÇEVİT, Naci
EÇEGARAY, José
ECKARDT, André
ECKERT, John
ECKHART, Meister
ECKMANN, Janos
ECKSTEIN, Albert
ECO, Umberto

Scotus'a göre tanrıbilim uygulamaya yönelik bir değer taşır. Öte yandan felsefenin us yoluyla Tanrı'ya yaklaşımı da kimi sınırlar içinde olacaktır. Pek çok Orta Çağ düşünürü gibi onun için de felsefenin başlıca konusu varlıktır. Tanrı felsefe yoluyla ancak bir varlık olarak kavranabilecek, öyle betimlenecektir. Bu ise, kendi başına, doyum verecek bir betimleme değildir. Felsefe bağlamında üretilen Tanrı kanıtlarının bu açıdan sınırlılıklarını iyi anlamak gerekir.

Tanrı kanıtlarında Aquino'lunun "nedensel" uslamamalarını izleyen Scotus, "ilk devindirici" kanıtını yine de yetersiz bulur. Çünkü evrendeki devinin, kendi devinmeyen ilk nedeni, Aristoteles'in düşüncesindeki Tanrı'yı verir. Ona göre bu Hristiyanlık'ın, "yaratıcı" olan Tanrı'sını kanıtlayamaz. Scotus olumsal varlık üzerine geliştirilen kanıtın çok daha güçlü olduğuna inanır. Ona göre, deney olumsal varlıkların bulunduğunu gösterir. Deneyde karşılaşılan her varlığın varolmayabileceği de düşünülebilir. Böyle varlıkların nedeni ya başka bir olumsal varlıktır, ya da varolmadığı düşünülemeyecek, zorunlu bir varlıktır. Eğer bu nedenin kendisi olumsal olsaydı, onun da bir nedeni olması gerekecek ve bu sonsuza doğru bir gerileme doğuracaktı. Demek ki, olumsal varlıkların ilk nedeni zorunlu bir varlık olmalıdır. Varolduğu böylece kanıtlanan zorunlu varlık, Tanrı'dır.

Duns Scotus, bilgi konusunda, insan anlığının, doğası bakımından, bilgiye doğrudan erişebileceğini düşünür. Aquino'lunun, insanı "form"ların bilgisine erişmede duyu bilgisiyle sınırlı gören yaklaşımına karşı çıkar. Scotus için anlık, formları doğrudan kavrayabilmek olanağına sahiptir, ancak ilk günah dolayısıyla şimdiki durumda duyularıyla sınırlı bırakılmıştır. Bu nedenle de duyuların ötesine aşan bir varlıkbilime yer vardır. Varlıkbilimin duyu bilgisinin sınırlarını aşarak Tanrı varlığını kavrayışı nasıl temellendirilebilir? Tanrı'nın saltık iyilik, saltık doğruluk, saltık varlık olduğu söylenirken, iyilik, doğruluk ve varlık gibi kavramlar duyulardan edinilen bilgilere göre temelleniyorsa, Tanrı üstüne yapılan bu nitelermelerin anlamlı olduğu nasıl savunulacaktır? Skolastikte pek çok filozofu düşündüren bu sorunu Scotus çok anlamlılık ve tek anlamlılık ayrımıyla çözer. Örneğin "Kurt" sözcüğü çok anlamlıdır. Fındıkkurdu ve kurt köpeğinde geçen "kurt" değişik anlamlar taşır. Öte yandan beyaz kurt ve bozkurt sözcükleri içinde geçen "kurt" tek anlamlıdır. Tanrı'nın varlığından söz ederken "varlık" sözcüğü insanın niteleyişinden ayrı bir anlamda kullanılıyor olsaydı, insanın kendisi hakkında bildiği doğrulardan Tanrı üzerine doğrular çıkarsanamazdı. Öyle ise, insana ve Tanrı'ya uygulandığında "varlık" sözcüğü eş anlamlı olmalıdır. Bu, aynı zamanda insan anlığının duyuları aşan doğrulukları doğrudan kavrayabildiğinin de kanıtıdır. Tek anlamlılık kavramı Scotus için bir sorun çözerken bir başka sorun doğurmuştur. Bu yeni sorun şöyle dile getirilebilir: Eğer "varlık" Tanrı ve insanı nitelerken özdeş bir anlamda kullanılıyorsa, Tanrı ve insan aynı türde birleştiriliyor, özdeşleştiriliyor olmazlar mı? Scotus, bu sorunu çözmek amacıyla, "biçimsel ayrım" adını verdiği bir kavram ortaya atmıştır. Bu kavramı betimleyebilmek için, önce,

"gerçek ayrım" ve "ussal ayrım" kavramlarını karşılaştırır. Gerçek ayrım, örneğin Venüs ile Mars gezegenleri arasındakiidir. Ussal ayrım ise Venüs gezegeninin iki ayrı insandaki kavramı arasındakiidir. Bu iki tür ayrımın tam arasına düşen ve bir ölçüde hem gerçeklik hem de ussallık taşıyan ayrım "biçimsel ayrım"dır: Biçimsel ayrım nesnede ustan bağımsız olarak vardır. Örneğin, üçgen denilen biçimin iki niteliğinin yani, iç açıların toplamının 180° olması ve üç çizgiyle kapalı olmasıyla birbirlerinden biçimsel anlamda ayrılırlar. Scotus, bu ayrımı insan ve Tanrı'nın varlıklarına uygular. Hem Tanrı'da hem de insanda, öz (*essentia*) ve varlık, koparılamaz bir biçimde bağlıdır. Ancak, sonlu bir varlık olan insanda öz ve varlık ayrı ayrı düşünülebilir. Bir başka deyişle, insanın özü ve varlığı arasında biçimsel bir ayrım söz konusudur. Oysa Tanrı'nın öz ve varlığı hiçbir anlamda ayrılamaz, ayırt edilemez: Burada biçimsel ayrım da söz konusu olamaz.

Aquino'lu Thomas'ın benimsediği Aristotelesçi varlıkbilime göre nesneleri oldukları nesne yapan, tikellik ilkesi olan özdektir. Bu görüş açısından, biçimleri özdeş olan iki nesneyi (örneğin iki çivi) ayırt eden, özdekleridir. Oysa, yine Aristoteles'e göre özdek kendi başına aktüel değil potansiyel olduğuna göre bilinmemelidir. Bunun sonucu, nesnelerin ayırt edilmelerinin olanaksızlığıdır. Scotus, bu güçlüğü gidermek için özdekten başka bir ayırt etme ilkesi (*principium individuum*) aramıştır. Özdeğin potansiyel oluşuna karşın nesneler ayırt edilebiliyorsa, tikel-leri birbirlerinden ayırt eden ilke özdek değil biçimler, yani formdur. Öyle ise, nesnelerin tikel biçimleri ile tümel biçimlerini ayırt etmek gerekir. Bir nesnenin formu o nesnenin "ne"liğini (*quidditas*) verdiği gibi "bu"luğunu (*haecceitas*) da verir. Örneğin, Sokrates'in biçimsel yönü içinde hem "insanlık" hem de "Sokrateslik" formlarını buluruz. Böyle bir açıklama Scotus'u adçı (*nominalist*) sonuçlara götürmüyor mu? İnsan formu Sokrates'in tikel formuna indirgenmiş olmuyor mu? Scotus bunu şöyle yanıtlar: İnsan ile Sokrates arasındaki ayrım ne gerçek ayrımdır ne de salt ussaldır. Bu yine "biçimsel" bir ayrımdır.

Duns Scotus, Aquino'lu Thomas'ın Tanrı için anlayışı ön plana almasına karşı çıkar. Augustinus'u izleyerek, hem insan hem de Tanrı için istenci daha temel bir ilke olarak görür. Ona göre, anlayışı yönlendiren istençtir.

Aquino'lu Thomas'ın öğretisinin, kendisinden hemen sonra Duns Scotus ve Bonaventura gibi Fransiskan düşünürlerince eleştirilmesi Skolastik dönemin kapanışını hazırlar, tanrıbilimin ussal verilerle temellendirilme çabalarının başarısız kalışının kabulü anlamına gelmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Opus Oxoniense*, ykş. 1300, ("Oxford Yapıtı"); *de Primo Principio*, ykş. 1300, ("İlk İlke Uzerine"); *Reportata Parisiensia*, ykş. 1305, ("Paris Yazıları"); *Opera Omnia*, (ö.s.), 1639, ("Bütün Yapıtlar").

• KAYNAKLAR: C.R.S.Harris, *Duns Scotus*, 1927; W.Hoeres, *Der Wille als reine Vollkommenheit nach Duns Scotus*, 1962; A.Wolter, *Transcendentals and their Function in the Metaphysics of Duns Scotus*, 1946.

• BAKINIZ: ARİSTOTELES, AUGUSTINUS, BONAVENTURA, THOMAS [Aquino'lu].

• Tanrı'yı bilmek

Öz ve varlık

• Varlık, insan ve Tanrı

Skolastik Felsefe

Orta Çağ felsefesinin ilk aşaması olan Patristik Çağ ya da Kilise Babaları dönemindeki düşünürlerin yaptıkları, Hristiyanlık'ın temel ilkelerini ussal bir dizge durumuna getirmektir. Bu amaç doğrultusunda Eski Yunan felsefesinden ve özellikle Platon'dan* yararlandılar, bu düşünceleri Hristiyanlık'a uyguladılar. Ortaya çıkardıkları dizge her ne kadar ussal bir yapı taşıyor idiyse de, ussallığın onun kabul edilmesinde ölçüt olması beklenmiyordu. Geçerli ölçüt inandı. 8. ve 9. yy'lara gelindiğinde artık Hristiyanlık yerleşmiş bir öğreti niteliğini kazanmıştı. İlkelerin biçimlendirilmesi son bulduğundan, bunlar üzerindeki tartışma kesilmiş, bunlar artık doğrulukları kuşku götürmeyen önermeler olarak görülmeye başlanmışlardı. 9.yy'dan 14.yy'ın sonlarına değin süren Skolastik dönemin düşünürleri Kilise'ye bağlılık yemini eden tanrıbilimciler olarak öncelikle Hristiyan öğretisinin doğruluğunu kabul etmek durumundaydılar. Bu nedenle, gelenek ve eskilerin yetkisi Skolastik'te tartışma götürmeyen çıkış noktaları konumundadır. Tanrıbilim, bu çağda, düşünürlerin felsefeyi kullanış amaçlarıdır. Felsefe ile varılan sonuçlar, tanrıbilimle çeliştiğinde, bir kenara bırakılır, din ilkeleri içinde ussallığa açıkça karşı olanlarla karşılaşıldığında ise ussal doğruluk ve inan doğruluğu arasında bir ayrım çizilirdi. Skolastik felsefe, işte bu ayrımın oluşturduğu çifte ölçütün, değişik ve kimi kez çelişik doğrulukları arasındaki aralığın kapatılması çabasıdır. Skolastik, usla inan doğruları arasında uyum kurmak, inan doğrusunu ussal açıdan da doğrulamak uğraşdır. Bu uğraşta temel, kilise öğretisinin doğrularıdır. Bunlar üzerinde değişiklik söz konusu değildir. Dolayısıyla çaba, felsefe ile varılan sonuçları, yine ussallık sınırları içinde, din doğruları ile tutarlı yapmaktır. Bunun başarılamadığı yerde inan doğruluklarının insan usuna aşkın (transcendent) oldukları ileri sürülmüştür.

Bu açıklanan nedenlerden ötürü Skolastik düşünce için doğruluğunun saptanması gereken temel ilkeleri aramak, araştırmak söz konusu değildir. Doğru olabilecek tüm temel ilkeler Skolastik filozofa din dogmaları olarak, değişmez veriler biçiminde sunulmuştur. Doğruların en temel olanları zaten verilmişse, doğa incelemeye gerekçe gerçeğin araştırılması diye bir konu da yoktur. Gerçekliğin temel ilkeleri verildiğine göre bilinebilecek her şey bunlardan tümdengelimle çıkarsanır. Bu tutum Skolastik'te doğa ile ilgilenmek yerine araştırmanın doğüstü alanı üzerinde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Tanrıbilimin yanı sıra ele alınan anlık ve ahlak gibi konular da deneysel bir yaklaşım yerine dogmalardan çıkarsamayla incelenmiştir. Skolastik'in

bu uğraşları için başlıca ussal araç mantıktır. Bu nedenle mantığın Orta Çağ'da geliştirilmiş ve inceliklerle işlenebilmiş olması doğaldır.

Skolastik felsefe üç döneme ayrılır. Bunlardan ilki 9. yy'dan 12. yy'a değin süren kuruluş dönemidir. Bu dönemde Kilise Babaları'nın etkisi hâlâ çok güçlüdür. Dolayısıyla bu çağ düşüncesinin temelinde Platonculuk, Yeni-Platonculuk, Augustinusçuluk vardır. Bu çağda yaşayan sivrilmış düşünürlerden Roscelinus* ve Abaelardus* sapkın sayılmışken, Anselmus* gününün düşünce kalıplarına bütünüyle uyan bir filozoftur. Araplar yoluyla daha iyi tanınan Aristoteles'in* etkisi Skolastik düşünce üzerinde giderek artmış ve Yüksek Skolastik adıyla anılan 13. yy felsefesi Aristoteles'i temel almıştır. Aquino'lu Thomas* bu dönemin en büyük düşünürüdür. Onda, Platoncu realizm yerini tümellerin nesneler üzerinde varolduğu (universalia in rebus) görüşüne bırakır.

Skolastik'in üçüncü ve "kapanış" dönemi 14.yy'ı kapsar. Thomas'ın görüşleri Dominiken tarikatının resmi öğretisi olarak benimsenmiş ve kendisi azizliğe yükseltilmiş olmasına karşın, ölümünden hemen sonra Thomasçılık'a karşı bu düşünce akımı oluşmuştur. Bu akım özellikle Fransiskan tarikatına bağlı düşünürlerce yaygınlaştırılmıştır. Bunlardan Hales'li Alexander*, Bonaventura* ve özellikle Duns Scotus Thomasçılık'ı eleştirmiş, Hristiyan düşüncesinin Thomasçı ve onun karşıtı olarak iki okula ayrılmasına neden olmuşlardır. 14. yy Fransiskanlar'ın etkilerinin giderek arttığı ve Thomasçılık'ı gölgelediği bir dönemdir. Temelde Augustinus'a* ve onun Platoncu kökenlerine bağlı olan bu tarikat Aristotelesçilik'ten sınırlı bir uzaklaşmayı da başlatmıştır. Sonuçta Roger Bacon* ve Occam'lı William* gibi düşünürlerin yetişmesine ancak böyle bir tepki ortamı olarak verebilirdi. Fransiskanlar'ın Skolastik'in kapanışına yol açan tutumlarından biri, dinin gizemsel, duygusal ve eylemsel yönünü işlemeleriydi. Bu tutumları öğretide istenci anlaktan daha önemli saymalarına yol açmıştır. Bu, Skolastik yaklaşımı temelinden sarsan bir eğilimdir. 14.yy'da yeniden güçlenen Adcılık (Nominalizm), usun gerçeğe erişebileceği yönündeki umutları da güçten düşürmüştü. Scotus, us ve inanın birliği görüşünü Thomas'ın öğretisinin eleştirisi içinde zayıflatmış, böylece usun açıklayamayacağı inan doğrularının payı yeniden artmıştır. Bu, Skolastik amaçlara aykırı gelişmelerin uzun dönemdeki tarihsel sonucu usun tanrıbilimden bağımsızlaşması ve felsefenin kendi öz temelleri üzerinde yeniden kurulması olmuştur. Böyle bir sonuç ise 14.yy Fransiskanları'nce istenir bir şey değildi.

DUPONT DE NEMOURS Pierre Samuel (1739-1817)

Fransız iktisatçı ve devlet adamı. Fizyokratik düşünceleri savunmuştur.

14 Eylül 1739'da Paris'te doğdu, 7 Ağustos 1817'de ABD'nin Delaware Eyaleti'nde öldü. Bir saat yapımcısının oğluydu. Babasından saatçiliği öğrendi, tıp eğitimi gördü; bir süre de edebiyatla ilgilendi. 1763'te Quesnay ile tanışan Dupont de Nemours, bundan sonra iktisat alanında çalışmalar yapmaya başladı. 1765-1766'da *Journal de l'agriculture* ve 1768-1772'de *Ephémérides du citoyen* adlı dergilerin yayın yönetmenliğini yaptı. Polonya'ya gitti ve Polonya Eğitim Danışma Kurulu yazmanı oldu.

1774'te, yakın dostu Turgot maliye bakanı olunca Fransa'ya dönen Dupont de Nemours, onun danışmanlığını yapmaya başladı; 1775'te hükümet düşünce istifa ederek Nemours'daki çiftliğine çekildi. Burada iktisat alanındaki çalışmalarını sürdürdü. Daha sonra Dışişleri Bakanı Comte de Vergennes tarafından iki önemli diplomatik göreve gönderildi: 1783'te Amerikan Bağımsızlık Savaşı sonrasında imzalanan anlaşmanın metnini yazdı; 1786'da İngiltere'yle Fransa arasında ticari konularda yapılan görüşmelerde Fransız heyetine başkanlık etti.

1783'te krala olan hizmetleri nedeniyle asalet unvanı alan Dupont de Nemours, Soylular Meclisi'nde ikinci sekreterliğe atandı. Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında Nemours'dan États Généraux'a (genel meclis) seçildi. Ayrıca bu dönemde iktisadi işlerle görevli 11 komitede yer aldı. İlimli bir reformcu olan Dupont de Nemours, iki meclis ve güçlü bir monarşiden yana olduğu için devrim önderlerinin tepkisini topladı. 1791'de politikadan ayrılarak bir süre gizlenmek zorunda kaldı. 1795'te Yaşlılar Meclisi'ne (Conseil des Anciens) seçildi. Direktuvar'ın politikalarını eleştirdi. Kralcılar'ın yarattığı tehlikeye karşı yapılan 18 Fructidor darbesinden sonra kralcılığın kuşulanıldı, kara listeye alındı. Bunun üzerine Dupont de Nemours, 1799'da ABD'ye sığındı, orada Başkan Thomas Jefferson'la tanıştı.

1802'de Fransa'ya dönen Dupont de Nemours, Paris Ticaret Odası'na seçildi. 1814'te işbaşına gelen Bourbon monarşisini destekledi, aynı yıl kurulan geçici hükümetin sekreterliği görevini kabul etti. Napoléon'un sürgünden dönerek yönetimi ele aldığı "Yüz Gün" süresinde ABD'ye gitti. Delaware'de yaşayan oğullarının yanında öldü. Dupont ailesi günümüzde de ABD'nin etkili sanayicilerindendir.

Quesnay'in düşüncelerinden çok etkilenen Dupont de Nemours, bu okula "fizyokrasi" sözcüğünü yakıştıran ilk kişidir. Quesnay'in görüşlerini anlattığı kitabı *Physiocratie ou constitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humain*'de ("Fizyokrasi ya da İnsan Soyuna En Yararlı Yönetimin Doğal Anayasası") bu sözcüğü ilk kez kullanmıştır.

Dupont de Nemours, bütün toplumların temel

ve kurucu yasalarını içeren bir doğal düzenin varlığına inanıyordu. Bu varsayım sonucunda zenginliğin doğal kaynağının toprak olduğunu söyleyerek sanayi ve ticaretin tarıma bağlı olduğunu savundu. Ona göre toprak sahiplerinin lüks tüketimleri ise sermaye birikimini engelleyen bir etmendi. Dupont de Nemours, toplumun, üretken olmayan sanayilere karşı çıkmasını, tarıma konan tüm kısıtlamaların kaldırılması gerektiğini savundu.

Fizyokratik kuramın onu en çok ilgilendiren yönü ise liberalizme verdiği önemdi. Bu yeni iktisadi düşüncenin ilkeleri, doğa yasalarıyla yakından ilgiliydi. Bu yasaların serbestçe uygulanması durumunda büyük bir zenginlik elde edileceğine inanan Dupont de Nemours, iyi bir hükümetin tarımın ve ticaretin gelişmesini engelleyen gümrük duvarlarını ve aşırı vergileri kaldırması gerektiğini savundu. Ayrıca yazdığı kitapların çoğunda Quesnay'in düşüncelerini dile getiren Dupont de Nemours, işgücünün özgürlüğünün kişisel mülkiyetten ayrılamayacağını öne sürdü.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Réflexions sur l'écrit intitulé: richesse de l'État*, 1763, ("Devletin Zenginliği Başlıklı Kitap Üzerine Düşünceler"); *Physiocratie ou constitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humain*, 2 cilt, 1768, ("Fizyokrasi ya da İnsan Soyuna En Yararlı Yönetimin Doğal Anayasası"); *De l'origine et des progrès d'une science nouvelle*, 1768, ("Yeni Bir Bilimin Kökeni ve İlerlemeleri Üzerine"); *Du commerce et de la Compagnie des Indes*, 1769, ("Ticaret ve Hint Kumpanyası Üzerine"); *Tableau raisonné des principes de l'économie politique*, 1775, ("Ekonomi-Politikinin İlkelerinin Açıklanması Tablosu"); *Mémoires sur la vie et les ouvrages de M. Turgot*, 1782, ("M. Turgot'un Yaşamı ve Yapıtları Üzerine Anılar").

• **KAYNAKLAR**: L. Cuny, *Le rôle de Dupont de Nemours en matière fiscale à l'assemblée constituante*, 1909; A. Sarricks, *Pierre Samuel Dupont de Nemours*, 1965; G. Schelle, *Dupont de Nemours et l'école physiocratique*, 1888.

• **BAKINIZ**: QUESNAY, TURGOT.

DUPONT-WHITE, Charles Brook (1807-1878)

Fransız, iktisatçı. Geniş kapsamlı reform önerileriyle tanınmaktadır.

Charles Brook Dupont-White zengin, aristokrat bir aileden geliyordu. İktisadi yaşamda devlet müdahalesine verdiği önemle tanındı. *L'individu et l'État* ("Birey ve Devlet") ve *La centralisation* ("Merkezeleşme") adlı kitaplarında devletin toplum içindeki ilerlemeye açık güçleri yönlendirmek konusunda gücü ve hakkı olduğunu savunarak insanlar arasındaki fiziksel, entelektüel ve iktisadi eşitsizliklerin giderilmesi için devlet müdahalesinin gerekli olduğunu öne sürdü. İşçilerin içinde bulunduğu kötü çalışma koşullarının ve yoksulluğun, serbest ticaret ilişkilerinin sonucu olduğunu vurguladı. Bu durumun giderilmesi için yaygın eğitim, kamuya ait işyerlerinin artırılması, sigorta ve yeni vergilendirme yolları gibi çareler önerdi. Gelir dağılımında eşitliğin sağlanabilmesi için

devletin tarafsız hakem rolü üstlenebileceğini ileri sürdü. Devlet yapısının alacağı biçimin ve işlevlerinin toplumsal psikolojilere ve geleneksel kurumlara bağlı olarak ülkeden ülkeye farklılıklar göstereceğini savundu. Dupont-White'in görüşleri Almanya'da 19.yy ortalarında Kürsü Sosyalistleri olarak adlandırılan iktisatçıların görüşlerine benzerlik göstermektedir. Öğrencisi Belçikalı sosyolog Émile de Lavelye, Almanya'da Kürsü Sosyalizmi'nin ortaya çıkışından önce bu görüşlerin Fransa'da Dupont-White tarafından geliştirildiğini öne sürmüştür.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Essai sur les relations du travail avec le capital*, 1845, ("Emeğin Sermayeye İlişkileri Üzerine Deneme"); *L'individu et l'Etat*, 1857, ("Birey ve Devlet"); *La centralisation*, 1860, ("Merkezileşme").

DUPUIT, Jules

(1804-1866)

Fransız, iktisatçı ve mühendis. Fayda kuramı konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Arsène Jules Etienne Juvénal Dupuit'nin asıl mesleği mühendisliktir. Köprü, kanal, yol gibi kamu hizmetlerinin yapımında mühendis olarak çalışırken iktisatla ilgilenmeye başladı. Çalışmalarını kamu hizmetlerinin fiyatlandırılması, tüketicilerin bu hizmetlerden aldıkları faydanın ölçülmesi ve tekel sorunları üstüne yoğunlaştırdı. 1844'te yayımladığı "De la mesure de l'utilité des travaux publics" ("Bayındırlık İşlerinde Faydanın Ölçülmesi Üzerine") ve 1849'da yayımladığı "De l'influence des péages sur l'utilité des voies de communication" ("Geçiş Ücretlerinin Ulaşım Yollarının Faydasına Etkisi Üzerine") adlı makaleleri ile iktisat kuramına önemli katkılar yaptı. Dupuit iktisadi fayda kuramını net bir biçimde kavrayan, bu kuramı şekiller yardımıyla açıklamaya çalışan ve talep eğrisini ilk kullanan iktisatçıların başında gelir.

Dupuit kamu hizmetlerinde fiyatlandırma sorunu ile uğraşırken, herhangi bir tüketicinin tek fiyatlandırmanın olduğu bir kamu hizmetinden aldığı toplam fayda ve bu hizmet için ödemeye hazır olduğu fiyat ile, bu malın geçerli fiyatı arasındaki fark olarak tanımladığı "tüketici artığı" kavramını ortaya attı. Daha sonra bu kavramı, vergilerin toplumda yol açtığı "fayda kaybı"nı ve zarar eden bir tekelin fiyat farklılaştırması durumunda kâr edebileceğini göstermek için kullandı. Dupuit, ayrıca, tekellerin mallarına tüketicilerin ödeyebilecekleri mümkün olan en yüksek fiyatı koyduklarını, buna karşı hükümetin halka daha fazla fayda sağlamak için tekellerden daha düşük fiyat koyduğunu öne sürdü.

Dupuit iktisat kuramında yaptığı katkılarını 1853'te yayımladığı "De l'utilité et de sa mesure" ("Fayda ve Ölçümü Üzerine") ve 1861'de yayımladığı "Du principe de propriété: le juste, l'utile" ("Mülkiyet İlkesi Üzerine: Adil, Faydalı") adlı makaleleriyle sürdürmüştür. Ayrıca *La liberté commerciale, son*

principe et ses conséquences ("Ticari Özgürlüğün İlkesi ve Sonuçları") adlı bir kitabı vardır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *La liberté commerciale, son principe et ses conséquences*, 1861, ("Ticari Özgürlüğün İlkesi ve Sonuçları")

- **BAKINIZ:** A.MARSHALL, PIGOU.

DURAN, Faik Sabri

(1882-1943)

Türk, coğrafyacı. Türkiye'de çağdaş coğrafyayı geniş kitlelere tanıtmaya çalışmıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı yerde öldü. Saint Benoit Fransız Lisesi'ni bitirdi. 1908'de II.Meşrutiyet'in ilanından sonra bir grup öğrenciyle birlikte gönderildiği Fransa'da coğrafya öğrenimi gördü.

1912'de yurda dönüp Galatasaray Lisesi, Mülkiye Mektebi ve Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde coğrafya dersleri verdi. Bu arada çeşitli gazete ve dergilere yazılar yazdı. *Resimli Kitap*, *Resimli Roman*, *Musavver Mühit* dergilerini çıkardı.

1920'den sonra idari görevler aldı. Bir süre Devlet Matbaası ve Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde müdürlük yaptı. 1933'teki üniversite reformundan bir süre önce Darülfünun'dan ayrılarak çalışmalarını ilk ve ortaöğretim üzerinde yoğunlaştırdı. 1941'de Ankara'da toplanan I.Coğrafya Kongresi'nin çalışmalarına katıldı. 1942'de Türk Coğrafya Kurumu'nun kurucuları arasında yer aldı.

Duran, Türkiye'de çağdaş coğrafyayı geniş kitlelere tanıtan ve sevdiren yapıtlar vermiştir. Çeşitli ölçeklerde Asya, Avrupa ve Türkiye haritaları hazırlamıştır. En önemli çalışması 1937'de yayımladığı *Büyük Atlas*'tır. Ayrıca Jules Verne'nin birçok romanını Türkçe'ye çevirmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Avrupa*, 1913; *Asya*, *Asya-i Şarkî Adaları*, *Afrika*, 1914; *Coğrafyada İlk Adım*, 1915; *Osmanlı Coğrafya-yı İktisadisi*, 1915; *Muhtasar Coğrafya-yı Umumi*, 1916; *Coğrafya-yı Tabii Dersleri ve Manatık-ı Kutbiye*, 1917; *Osmanlı Coğrafya-yı Tabii ve İktisadisi*, 1917; *Büyük Atlas*, 1937; *Hayvanlar Alemi*, 1938; *İnsanlar Alemi*, 1939; *İkinci Cihan Harbinde Milletler ve Devletler*, 1942; *Keşifler Alemi*, (ö.s.), 1944.

DURAN, İbrahim Feyhaman

(1886-1970)

Türk, ressam. Meşrutiyet kuşağı resamları içinde portre türündeki yetkinliği ile tanınmıştır.

17 Eylül 1886'da İstanbul'da doğdu, 8 Mayıs 1970'te aynı kentte öldü. 1895'te Galatasaray Lisesi'ne girdi. Tarih öğretmeni ve okulun müdürü Abdurrahman Şeref Bey, F.Duran'ı himayesi altına aldı. Resim sanatına olan ilgisi daha okul sıralarında

başladı. Güzel yazıya olan yakınlığındaysa aynı okulda öğretmen olan ünlü hattatlardan Mustafa İzzet ile Râkım Efendi'nin rolleri büyüktür. 1908'de Galatasaray Lisesi'ni bitirdi ve Fransızca güzel yazı öğretmenliğine atandı. Abdurrahman Şeref Bey'den sonra müdür olan şair Tefik Fikret'le yakın dostluk kurdu. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'ne üye oldu. 1910'da Mısırlı Prens Abbas Halim Paşa'nın kızının portresini yaptı. Bu çalışması prens tarafından beğenilince, tüm eğitim giderleri Halim Paşa tarafından karşılanarak Paris'e gönderildi. Aynı yıl İbrahim Çallı, Nazmi Ziya, Ruhi Bey (Arel) ve Hikmet Onat da resim eğitimi için Paris'e gitmişlerdi. Duran 1911'de Paris Ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'na girdi. Aynı yıl Académie Julian'da Jean Paul Laurens (1838-1921) ve Albert Laurens gibi öğretmenlerin öğrencisi oldu. 1913-1914 arasındaysa Cormon'un (1845-1924) atölyesinde çalışmalarını sürdürdü. I.Dünya Savaşı başlayınca 1914'te Hikmet Onat'la birlikte İstanbul'a döndü. Genel karargâhın Şişli'de kurduğu atölyede savaş resimleri yaptı. 1916'da Galatasaraylılar Yurdu Karma 1.Resim Sergisi'ne, içinde *Dr.Akil Muhtar Portresi*'nin de bulunduğu bir grup resimle katıldı. Bu portresiyle hükümetin koyduğu gümüş madalya ve "Zikr-i Cemil" (güzelliği anma) ödülünü kazandı. F.Duran bundan böyle gelenekselleşen bu karma sergilere her yıl katıldı.

1919'da Inas Sanayi-i Nefise Okulu'na (Kız Güzel Sanatlar Okulu) "Usul-ü tersim" öğretmeni olarak atandı. Bu görevi, kız ve erkek bölümlerinin 1927'de birleştirilip yeni bir yapıya taşınmasıyla tek okul haline gelen Sanayi-i Nefise Mektebi'nde (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) emekliye ayrıldığı 1951'e değin sürdürdü.

1922'de ressam Güzin Duran ile evlendi. 1921'de adı Türk Ressamlar Cemiyeti'ne dönüşen eski Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin 1923'te açtığı 1.Ankara Sergisi'ne katıldı. 1926'da "Sanayi-i Nefise Birliği"nin kuruluşunda rol oynadı. Birliğin yurt içinde ve yurt dışında düzenlediği sergilere katıldı. 1933'te Güzel Sanatlar Akademisi Resim Atölyesi öğretmenliğine atanan sanatçı, 1938'de hükümetçe hazırlanan yurt gezisine katılarak Gaziantep yöresinden resimler yaptı. İlki 1939'da açılan Devlet Resim ve Heykel sergilerine ölümüne değin düzenli olarak katıldı.

Sanatçının ölümünden kısa bir süre sonra 9-30 Kasım 1970 arasında Güzel Sanatlar Akademisi salonlarında retrospektif bir sergisi düzenlendi.

F.Duran natürmort ve manzara türlerinin yanı sıra özellikle portre türüne büyük ilgi duyuyordu. Bunlar, izlenimci (empresyonist) bir ışık altında gerçekçi-akademik bir desen anlayışı ile gerçekleştirilmiş portrelerdi. Bu portrelerde serbest ve atak fırça darbelerinin sağladığı özgür bir anlatım egemendir. Yakından tanıyıp izlediği kişileri model olarak alır, bu da yapıtlarına büyük bir içtenlik verir. Portre çalışmaları yanında, 1944-1947 arasında Topkapı Sarayı enteryörleri, 1940'larda ve izleyen yıllarda da natürmortlar yapmıştır. Hem natürmortlarında, hem de manzaralarında izlenimcilikten çok Van Gogh ve Gauguin'e yakınlığı sezilebilir.

İstanbul Üniversitesi; *Dr.Akil Muhtar'ın Kızkardeşi*, 1916, İstanbul Üniversitesi; *Güzin Duran Hanım*, 1923, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Kerime Salâh Hanım*, 1924; *Köpekli Kız*, 1925, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Meyveler*, 1931, Ankara Resim ve Heykel Müzesi; *Eski Yazılı Natürmort*, 1945; *Halil Paşa*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

- **KAYNAKLAR:** N.Berk, *Türkiye'de Resim*, 1943; N.Berk, H.Gezer, *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*, 1973; Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Resim Bölümü, *Feyhaman Retrospektif Resim Sergisi*, 1970.

DURAND, Guillaume (1230-1296)

Fransız din hukukçusu. Din hukuku ve Hristiyan ayinlerinin işlevi üzerine yazdığı kitaplar ile tanınır.

Puymissou'da doğdu, 1 Kasım 1296'da Roma'da öldü. Durandus ya da Durandi adıyla da bilinen Durand, İtalya'daki Bologna Üniversitesi'nde din ve medeni hukuk eğitimi gördü. Aynı okulda dinbilim dalında doktorasını alarak, bir süre dersler verdi. 1274'te Papa X.Grégoire tarafından toplantıya çağırılan Lyon Meclisi'ne katıldı. Daha sonra Bourges yerel meclisinde yer aldı. 1279'da Loan Piskoposlar Kurulu üyesi ve Chartres Kilisesi başpapazı oldu. Romagne Papalık Devletleri'ne dahil edildiğinde, Durand görevli olarak oraya gönderildi. 1281-1282 yıllarında Romagne'de piskopos naipliği yaptı ve 1283'te Romagne genel valisi oldu. 1286'da Mende piskoposu seçildiyse de bu göreve fiilen 1291'de başlayabildi. VIII. Boniface tarafından kendisine yapılan Ravenne başpiskoposluğu önerisini reddetti.

Durand'ın en önemli yapıtı, 1271'de yazdığı ve ilk defa ölümünden sonra 1473'te yayımlanan *Speculum Judiciale*'dir. Durand bu kitabında ceza hukuku, medeni hukuk ve din hukukunun kurallarını ve işleyişini ayrıntılı bir biçimde incelemektedir. Bu kitap, Orta Çağ kilise mahkemelerinin hukuksal işlevinin anlaşılması açısından önemli bir kaynak olmuş ve hukuk eğitiminde uzun bir süre kullanılmıştır. Bu nedenle Durand, kelime olarak bu kitaptan türeyen "Speculator" adıyla anılmıştır.

Durand'ın ikinci önemli yapıtı *Rationale divinarum officiorum*'dur. 1285-1291 arasında yazılan ancak ölümünden sonra 1459'da yayımlanan bu kitabında, dinsel ayinleri ve bunların sembolik içeriklerini inceler. Durand'ın İtalya'da kaldığı süre içinde yazdığı bu kitap din adamlarına Hristiyan ayinlerinin kökeni ve bunların temsil ettiği anlamları açıklamak amacıyla yazılmıştır.

Durand'ın çalışmaları döneminin hukuk eğitimi- ni etkilediği kadar, dinsel yargının işleyişi açısından da önemli bir başvuru kaynağı olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Rationale divinarum officiorum* (ö.s.) 1459, ("Görevlilerin Kutsal Mantiğı"); *Speculum judiciale*, (ö.s.), 1473, ("Mahkemelerin Durumu");

- **KAYNAKLAR:** A.F.L. Tardif, *Histoire des sources du droit canonique*, 1887.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Dr.Akil Muhtar Portresi*, 1916, İstanbul Üniversitesi; *Dr. Akil Muhtar'ın Annesi*, 1916,

DURANDUS [Saint- Pourçain'li] (1275 -1334)

Fransız, tanrıbilimci ve filozof. Adcılık'a yatkın görüşler ileri sürmüştür.

Gerçek adı Durandus de Sancto Porciano'dur. Auvergne'deki Saint-Pourçain-sur-Sioule'da doğdu, 10 Eylül 1334'te Meaux'ta öldü. Doğum yılı kesinlikle bilinmemektedir. 18 yaşında Dominiken Tarikatı'na girdi. Önce Clermont'da felsefe, ardından Paris Üniversitesi'nde tanrıbilim okudu. 1313'te "doktor" sanını aldı. Papa V.Clemens tarafından Avignon'a gönderildi. 1317'de Limoux, 1318'de Le Puy, 1326'da Meaux piskoposluğunu yürüttü. Dominiken Tarikatı'nca büyük saygı gören Aquino'lu Thomas'ın görüşlerine karşı çıktığından, ağır eleştirilere uğradı. Buna karşın, yaşamı boyunca düşüncelerini savunmaktan kaçınmadı. Ölümünden sonra görüşleri papalıkça geçerli sayıldı. Petrus Lombardus'un yapıtı *Sententiarum*'a ("Özdeyişler") getirdiği yorum, sağlığında Dominiken Tarikatı'nca eleştirilmişse de 16.yy'dan sonra, tanrıbilim konusunda başlıca yapıtlar arasına girdi.

Durandus, inan dışındaki konularda kilisenin yetkesinin değil usamlamanın geçerli olacağını savundu. Ona göre, doğada tikellerden başka bir varlık yoktur. Aquino'lu Thomas'ın ileri sürdüğü gibi, varlıklar, varoluş ve öz gibi ikili bir yapı göstermez. İnsan, doğrulanması güç de olsa, ruh ve gövdenin birleştiği bir varlıktır. Bilgi, us ile nesne arasında dolayimsız bir ilişki sonucu kazanılır.

Durandus, tanrıbilim alanında Adcılık'a yatkın görüşler ileri sürmüştür. *De Statu Animarum Sanctorum Postquam Resolutae Sunta Corpore* ("Kutsal Gövdeden Ayrıldıktan Sonra Kutsal Ruhların Durumu Üstüne") adlı yapıtıyla papalığın Tanrı bağıışı olan mutluluk konusundaki savlarına karşı çıkar. Adcı yaklaşımları nedeniyle Occam'lı William ile araların da benzerlikler bulunduğu görülür.

- **YAPITLAR** (başlıca): *De Iurisdictione Ecclesiastica et de Legibus*, 1506, ("Kilise Hukuku ve Yasalar Üstüne"); *Commentaria in Quatuor Libros Sententiarum*, 1508, ("Özdeyişlerin Dördüncü Kitabı Üstüne Yorumlar").
- **BAKINIZ:** OCCAM'LI WILLIAM, PETRUS LOMBARDUS.

DURANT, William Crapo (1861-1947)

ABD'li girişimci ve sanayici. ABD'nin ve dünya otomobil sanayiinin en büyük kuruluşlarından biri olan General Motors Company'nin kurucusudur.

8 Aralık 1861'de Massachussets Eyaleti'nin Boston kentinde doğdu, 18 Mart 1947'de New York'ta

öldü. 1886'da Michigan'ın Flint kentinde atlı binek arabaları yaparak sanayiciliğe atılan Durant, otomobilin yakın gelecekteki önemini ve otomobil sanayiinin önündeki zengin olanakları daha o yıllarda kavradığından, geniş bir alıcı kitlesi için değişik modeller üretecek ve parça yapımcılarını da aynı örgüt içinde toplayarak üretimi yakından denetleyebilecek büyük bir şirket kurmayı tasarlıyordu. 1904'te denetimine aldığı ve batmak üzereyken dört yıl içinde ülkenin en büyük otomobil üreticileri arasına kattığı Buick Motor Car Company, tasarladığı bu dev kuruluşun ilk çekirdeğini oluşturdu. Gerçekten de, 1908'de Durant'ın girişimiyle kurulan ve Buick, Cadillac, Oldsmobile, Oakland (Pontiac) gibi dört büyük otomobil yapımcısıyla birkaç küçük şirketi kapsayan General Motors Company, çok kısa sürede Ford'un en büyük rakibi olarak ABD otomobil sanayiine ağırlığını koymuştu. Ancak, bu hızlı büyümenin getirdiği denetim ve finansman sorunları 1910'da General Motors yönetiminin el değiştirmesine ve Durant'ın şirket yönetiminden uzaklaştırılmasına yol açtı. 1911'de, Fransız asıllı otomobil tasarımcısı Louis Chevrolet (1879-1941) ile bir ortaklık kurarak Chevrolet otomobillerinin üretimine geçen Durant, 1915'te, mali krizi atlatan General Motors'un denetimini yeniden ele geçirdi ve aynı yıl Chevrolet Motor Company'yi de General Motors şirketler grubuna kattı. Durant'ın başkanlığında yeni bir büyüme dönemi yaşayan ve büyük ölçüde bağımsız üretim birimleriyle yeni bir örgütlenme düzenine giren General Motors, 1919'da ABD'nin en büyük sanayi kuruluşlarından biri olmuştu. Oysa bir yıl sonra, hızla seri üretime geçmiş olan otomobil yapımcıları arasındaki büyük rekabetin ve talep eksikliğinin de etkisiyle ABD otomobil sanayiinde baş gösteren geçici durgunluk dönemi General Motors'u yeni bir mali krize sürükledi. 1920'de ikinci kez yönetimden uzaklaştırılan Durant, ertesi yıl kendi adıyla bir şirket kurarak yeniden otomobil yapımcılığına giriştiyse de, 1929 iktisadi krizinden sonra durumunu sağlamlaştıramadı ve 1935'te iflas etti.

1923'ten 1956'ya değin Alfred Pritchard Sloan'ın (1875-1966) yönetiminde yeniden ilk sıralardaki yerini alan General Motors, bugün dünya otomobil pazarının en büyük payını elinde tuttuğu gibi, hava taşıtları ve soğutuculardan Diesel motorları, lokomotifler ve toprak kaldırma makinelerine dek uzanan geniş bir üretim zinciriyle dünyanın en büyük özel işletmeleri arasında yer alır.

- **BAKINIZ:** K.BENZ, CHRYSLER, CITROËN, DAIMLER, H.FORD, RENAULT.

DURANT, William James (1885)

ABD'li tarihçi. Felsefe tarihi üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınır.

1885'te Massachussets Eyaleti'nde, North Adams'ta doğdu. New Jersey Eyaleti'nde St.Peter's College'da ve Columbia Üniversitesi'nde eğitim gör-

dü. 1917'de Columbia Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1935'te California Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğü yaptı.

1926'da yayımlanan *Story of Philosophy* ("Felsefenin Öyküsü") adlı kitabı büyük ilgi gördü. 1935-1967 arası yayımlanan ve on cilt tutan *Story of Civilization*'in ("Uygarlığın Öyküsü") gördüğü ilgi sonucu, son cilt olan *Rousseau and Revolution*, ("Rousseau ve Devrim") ile Pulitzer ödülünü kazandı. 1977'de Freedom (Özgürlük) madalyasıyla onurlandırıldı. Edebiyat alanında da yapıtlar veren Durant, 1970'te *Interpretations of Life: A Survey of Contemporary Literature* ("Yaşam Yorumları: Çağdaş Edebiyat Araştırması") adlı bir kitap içinde genel okuyucu kitlesine yönelik görüşlerini topladı. Durant'ın yapıtları, genel okuyucu kitlesi üzerinde oluşturduğu etkiyle tanınır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Philosophy and Social Problem*, 1917, ("Felsefe ve Toplumsal Sorun"); *The Story of Philosophy*, 1926, ("Felsefenin Öyküsü"); *On the Meaning of Life*, 1932, ("Yaşamın Anlamı Üzerine"); *The Story of Civilization*, 10 cilt, 1935-1967, ("Uygarlığın Öyküsü"); *The Interpretations of Life: A Survey of Contemporary Literature*, 1970, ("Yaşam Yorumları: Çağdaş Edebiyat Araştırması").

DURAS, Marguerite (1914)

Fransız roman, öykü, tiyatro ve senaryo yazarı. Yeni Roman (Nouveau Roman) akımının temsilcilerindendir.

Marguerite Donnadiou adıyla 4 Nisan 1914'te Cinhindi'nde, Giadinh'de doğdu. Yaşamının ilk yıllarını bu ülkede geçirdi. Yükseköğrenim için Paris'e gitti. Yazına duyduğu ilgi yüzünden matematik ve hukuk çalışmalarını yarıda bıraktı.

Genel nitelikleriyle Yeni Roman akımına bağlanan yapıtları çağdaş insandaki yaşama sıkıntısını vurgular. Çeşitli nedenlerden kaynaklanan bir yabancılaşma içindeki roman kahramanları bu durumdan kurtulma ve değişik türden eylemlerle yaşamlarına anlam katma çabası içinde görünür.

İlk yapıtlarında, Yeni Roman akımının ilkelerinin tersine, geleneksel anlatım türünü seçmiştir, olay örgüsü, öykü, kişiler geleneksel kalıplara uygundur. 1952'den sonraki yapıtlarında ise üslubu belirginleşir, karşılıklı konuşmalara ağırlık verir ve dile bir ara dünya yaratma işlevi yükler.

La vie tranquille'de ("Sakin Yaşam") karısı için adam öldürmesine karşın ilgi çekmeyi başaramayıp intihar eden bir adamı, *Un barrage contre le Pacifique*'te ("Pasifiğe Karşı Bir Baraj") tuzlu bir toprağı, okyanusa karşı bir baraj kurarak kazanmaya çalışan, bu yorucu ve boş uğraşla yaşamına anlam katmaya çabalayan bir dul kadını anlatır.

Daha sonraki yapıtları bir dizi olaysız romandan oluşur. Bu tür çalışmaların en ünlüsü *Le Square* ("Alan"), toplumdaki yerine ve işlevine boyun eğmiş bir satıcı ile kendisini kurtaracak bir evlilik düşleye-

rek yaşamaya başlayacağı günlerin umuduyla toplumsal konumunu yadsıyan bir hizmetçi kız arasındaki konuşmalara dayanır. Bu karşılıklı konuşma yöntemi, yazarın izleyen romanlarında da önemli bir yer tutar.

Tiyatro türünde ürünler veren Marguerite Duras, sinemayla da ilgilenmiş, birçok filmin senaryo yazarlığı ve yönetmenliğini yapmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): Roman: *Les impudents*, 1943, ("Saygısızlar"); *La vie tranquille*, 1944, ("Sakin Yaşam"); *Un barrage contre le Pacifique*, 1950, ("Pasifik'e Karşı Bir Baraj"); *Le square*, 1955, ("Alan"). Öykü: *Des journées entières dans les arbres*, 1954, (Bütün Gün Ağaçlarda). Tiyatro: *La bete dans le jungle*, 1962, ("Ormandaki Hayvan"). Senaryo: *Moderato Cantabile*, 1958; *Hiroshima mon amour*, 1959, (Hiroşima Sevgilim).

DURBAŞ, Refik (1944)

Türk, şair. Kendine özgü bir dil ve imge anlayışıyla, yoksul kent insanların yaşamını yansıtan şiirleriyle tanınmıştır.

10 Şubat 1944'te Erzurum'da doğdu. 1954'te ailesi İzmir'e göçünce, ilköğrenimini 1956'da buradaki Necati Bey İlkokulu'nda tamamladı. 1959'da Karataş Ortaokulu'nu, 1965'te İzmir Namık Kemal Lisesi'ni bitirdi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ndeki öğrenimini yarıda bıraktı. 1965-1968 arasında işçilik, işportacılık, *Yeni İstanbul* gazetesinde düzeltmenlik yaptı, yayın evlerinde çalıştı. 1970'te *Cumhuriyet* gazetesine girdi. 1983'te, aynı gazetenin düzelti servisi şefi oldu.

İlk şiir ve yazı denemelerine lise öğrenimini sürdürdüğü yıllarda başladı. İlk öyküsü "Karanlık", 1962'de *Çocuk Haftası* dergisinde yayımlandı. Bunu çeşitli dergilerde çıkan yazı ve şiirleri izledi. 1962-1964 arasında arkadaşlarıyla birlikte çıkardıkları *Evrim*; 1972-1974 arasında kuruluşlarına katıldığı *Alan* 67 ve *Yeni A* dergilerinde yayımladığı şiirleriyle tanındı. Güncel yaşamın kaygılarından, sevinç ve özlemlerinden hareketle, yaşanan 'an'ların gerçeklerini yalın, içli, çarpıcı bir duyarlılıkla işlediği bu şiirleriyle, "1960 Kuşağı"nın öncü şairleri arasında yer aldı. İlk şiirlerinin bir bölümünü *Kuş Tufanı* adlı kitapta topladı.

İlk dönem şiirlerindeki "İkinci Yeni" eğiliminden, sağlam bir dil örgüsüyle simge yüklü bir anlatıma ve toplumsal gerçeklere yöneliş, şiirin gelişim çizgisinin önemli aşaması sayıldı. Halk arasında yaygın olarak kullanılan sözcüklerden kurduğu kendine özgü dil evreni, şiirin etkileyici özelliğini oluşturdu. *Çırak Aranıyor* kitabıyla 1979 Yeditepe Şiir Armağanı'nı, *Nereye Uçar Gökyüzü* ile de 1983 Behçet Necatigil Şiir Ödülü'nü kazandı.

- **YAPITLAR** (başlıca): Şiir: *Kuş Tufanı*, 1971; *Hücremde Ayışığı*, 1974; *Çırak Aranıyor*, 1978; *Denizler Sincabı*, çocuklar için, 1979; *İkinci Baskı*, çocuklar için, 1979; *Çaylar Şirketten*, 1980; *Kırmızı Kanatlı Kartal*, çocuklar için, 1981; *Nereye Uçar Gökyüzü*, 1983; *Siyah Bir Acıda*, 1983. Yenileştirme: Evliya Çelebi'den çocuklar için: *Yedi İklim Dört Bucak*, 1977; *Şaka-nâme*, 1983.

Émile Durkheim

DURKHEIM, Émile (1858-1917)

Fransız, sosyolog. Çağdaş sosyoloji biliminin kurucusu ve pozitivist yöntemin sosyoloji dalında uygulayıcısıdır.

Nisan 1858'de Vosges bölgesinde Épinal kasabasında doğdu, 15 Kasım 1917'de Paris'te öldü. Yörenin hahambaşı Moise Durkheim'ın oğludur. Ailesinde dine verilen önem, Durkheim'ın değerler öğretisini, araştırmalarının odak noktası yapmasında etkili olmuştur. Liseden sonra Paris'te okumaya gönderilen Durkheim ailesinin kısıtlı olanakları nedeniyle üniversite sınavlarına hazırlanırken sıkıntılı bir dönem geçirdi. 1879'da Fransa'nın en gözde yükseköğretim kurumlarından biri olan École Normale Supérieure'ye (Yüksek Öğretmen Okulu) girdi.

Sınıf arkadaşları arasında daha sonra tanınmış bir düşünür olacak olan Henri Bergson ve sosyalist bir önder olacak olan Jean Jaurès de bulunmaktaydı. Durkheim'ın ailesi onun haham olmasını istiyordu, fakat o bu okulda okuduğu yıllarda dini inançlarını yitirmişti. Daha çok felsefe ve belagata dayanan program Durkheim'a çağdışı gözükmüşse de, okulda Renouvier gibi ünlü bir filozofun bulunması kendisine bu konuda bazı yetenekler kazandırmıştır. Durkheim'ın bir toplum pekiştiricisi olarak ahlaki değerlere verdiği önem bir bakıma da Renouvier'nin felsefesinden kaynaklanır. Ayrıca, hocalarından, filozof Émile Boutroux'nun felsefenin, tabiatın ve hayatın gerçeklerinin birbiriyle bağıntılı olması gerektiği yolundaki düşünceleri Durkheim'ın "realizm" anlayışını etkilemiştir.

Durkheim, sosyolojinin, psikolojiden ayrı ve özel yöntemleri olan bir konu olduğu düşüncesini Boutroux'ya borçludur. École Normale Supérieure'de iki ünlü tarihçi de Durkheim üzerinde etkili olmuştur. Gabriel Monod ve Fustel de Coulanges, tarihin ciddi ve kesin sonuçlar verebilecek bir bilim olduğuna inanıyorlardı. Fustel de Coulanges'ın ve

sonra Durkheim'ın benimsediği bu yaklaşım, dinlerde "öğreti"nin ikinci plana atılması gerektiği ve dinin gerçek çekirdeğinin "merasim"de (rituel) toplandığı anlayışına dayanır.

Durkheim 1882'de, doçentlik (agrégation) sınavında başarı sağlayarak Sens Lisesi'ne felsefe öğretmenini olarak atandı. 1884'te St. Quentin Lisesi'ne geçti. 1883'ten sonra toplum sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. 1885-1886 ders yılını Almanya'da geçiren Durkheim, incelemelerinde topluluğa "organik" bir yapıt olarak bakan Alman sosyologu Schaeffle ve toplumun "bütün"lüğü düşüncesini odak noktası yapan Wagner ve Schmoller gibi Kürsü Sosyalistleri'nden etkilendi; ancak geliştireceği toplum kuramı bakımından en çok Wilhelm Wundt'un etkisi altında kaldı. 1886'da Fransa'ya dönen Durkheim, Troyes Lisesi'ne öğretmen oldu. 1887'de ise pedagoji ve sosyal bilim dersi vermek üzere Bordeaux Üniversitesi'ne atandı. En önemli yapıtlarının büyük bir kısmını burada yazdı. Bordeaux'da eğitim, felsefe ve siyaset bilimleri alanlarında ders veren Durkheim *De la division du travail social* ("Toplumsal İşbölümü Üstüne") adlı yapıtını burada yazdı. 1894'te *Règles de la méthode sociologique*'i ("Sosyolojik Yöntemin Kuralları") yayımladı.

Durkheim'ın yapıtlarında öne sürdüğü savlar Fransa'da tepki uyandırdı. Bu tepkilerin en önemlileri insan davranışıyla toplum yapısı arasında kurduğu ilişkinin reddedilmesinden kaynaklanıyordu. Ahlakı insan kişiliğinin bir ürünü görmeyerek, bir toplumsal pekiştirici ve insanların "dışında" etkili olan bir toplumsal nesne olarak görmesi Katolik düşünürlerin bir kısmının tepkisine yol açtı. Diğer yandan, genç sosyologlar ve sosyalistlerin eleştirileriyle de karşılaştı. Onlar, Durkheim'ın toplumdaki sınıf ayrılıklarını ve sürtüşmelerini geçici görmesini ve reformlarla giderilebilir olduğunu savunmasını eleştiriyorlardı.

Durkheim aydınların politikaya fiilen katılmasına karşı olmakla birlikte, 1890'larda Fransa'yı sarsan Dreyfus sorununa, Dreyfus savunucusu olarak katıldı ve yaşamı boyunca demokratik değerlerin savunucusu oldu.

Durkheim, sosyoloji alanındaki önemli dergilerden biri olan *Année Sociologique* dergisini 1896'da Bordeaux'da kurdu. 1902'de Sorbonne Üniversitesi'ne atandı. O sıralarda en köklü ve yaygın etkisi, bir öğretici olarak yaptığı çalışmalara ve *Année sociologique* çevresinde topladığı genç sosyologlara bağlanır. Durkheim'ın düşünceleri zamanla Fransız III. Cumhuriyeti'nin "resmi felsefesi"ni oluşturmuştur. I.Dünya Savaşı'nda Fransa'yı savunan broşürler yazdı ve bu savaşta parlak bir sosyolog olmaya aday olan oğlunu kaybetti. Biraz da bu kaybın etkisiyle geçirdiği kalp sektesi bir süre sonra ölümüne neden oldu.

Auguste Comte'un pozitivist yöntemini benimseyen ve çağdaş sosyoloji biliminin kurucusu olan Durkheim'ın odak noktasını "İnsanların bir topluluk içinde, birbirinden kopmadan, kişilerüstü bir yapı oluşturarak yaşamalarını sağlayan mekanizma nedir?" ve "İnsanları birbirine bağlayan toplum değerlerinin varlığı nasıl açıklanabilir?" sorularına verdiği yanıtlar oluşturur. Alman toplum bilimcilerinin bu sorulara verdikleri yanıt, topluluğun parçalarının birbiriyle kenetlenmiş bir "organizma" oluşturdukları nokta-

sında toplanıyordu. Bu açıklama Manchester Okulu'nun "insanları birbirine bağlayan alışveriş" biçimindeki yanıtına oranla Durkheim'a daha anlamlı gözüküyordu. İngiliz sosyologu Spencer de toplumu açıklamak için organik modelden faydalanmıştı; fakat Durkheim'a göre Spencer, Comte'un çok belirgin bir yanlısını sürdürmekteydi. Spencer de Comte gibi "İnsanlar", "Toplum" gibi tümcü, kültür özelliklerine önem vermeyen kavramlar kullanmıştı. Durkheim'ın çabası, bu gibi genel ve felsefi düşünceleri bir yana bırakarak, belirli toplumları ve belirli toplumsal kurumları incelemektir. Bu yaklaşımında Avrupa topluluklarının özelliklerini inceden inceye araştıran Alman sosyologu Schaeffle'nin etkisi de vardır. Durkheim'ın ilk araştırmaları, "İleri Sanayi" toplumlarının özelliklerini ortaya çıkarmaya yöneliktir.

Durkheim, organizmacılığı benimsemekle birlikte ondan bir ilk yaklaşım olarak faydalanmıştır. Ona göre "Organizma" imgesi toplulukların nasıl çalıştığını açıklayabilecek kaba, fakat anlamlı bir "ilk değerlendirme"dir. Ancak toplumların işlevlerini (fizyolojide olduğu gibi) ve yapılarını (anatomide olduğu gibi) araştırmak toplumların kurumsal gizleri konusunda bir bilgi verebilir. Durkheim, ilk toplu yapıtı olan *De la division du travail social*'de bu yöntemi uygulamıştır. Bu yapıta göre, sanayi öncesi topluluklarda topluluğun "birliği"ni, paylaşılan düşünce ve duygular sağlar. Çağdaş sanayi toplumlarında bu işlevi, kurumsal yapılar ve toplum ilişkileri örgüsü yerine getirir. Durkheim bu pekişme mekanizmalarından birincisine "mekanik" dayanışma, ikincisine "organik" dayanışma adını vermiştir. Mekanik dayanışma, insanların kişiliklerinin ortak ve zorunlu inançlar tarafından bastırıldığı, insanların zorla birbirlerine benzetilmelerine dayanan bir dayanışma şeklidir. Durkheim'a göre mekanik dayanışmanın egemen olduğu toplumlar bazı özellikler gösterir. Böyle toplumdaki yapı birimleri kendi kendine yeterli ve yapı özellikleri bakımından birbirinin aynı birimlerdir. Toplum bu birimlerin birbirine "yapışma"sından ortaya çıkar. Örneğin, ilkel toplumlarda ana birim olan klan kendi kendine yeterlidir, toplum klanların birleşmesinden oluşur. Bu topluluklarda bireyler birbirine muhtaç değildir; hukuk da aynı katılığı gösterir. Hukuk kuralları, onları çiğneyenlerin - toplumu pekiştiren mekanizmayı çiğnedikleri için - açıkça şiddetle cezalandırılmasını öngörür. Bu aşamada Durkheim ortak inançlara, kolektif bilinç demektedir. Daha sonra, bu gibi kolektif bilincin yalnız ilkel topluluklar için değil, bütün topluluklar için geçerli olduğu kanısına varmıştır.

Topluluğun işkollarına bölünmeye başladığı evrede, bireylerin toplumun tümüyle bir uyum sağlama zorunluluğu artık ortadan kalkmaktadır; uyum, gelişen kurumların birbiriyle işbirliği yapmasından, toplumun her parçasının diğer parçaya muhtaç olmasından kaynaklanmaktadır. Bu evrede "norm"lar çiğnenmediği zaman cezadan daha önemli olan, yapılan zararın onarılmasıdır. Bu topluluklarda tek kolektif bilinç alanı, kişiye gitgide artarak verilen önemdir.

Durkheim'ın en önemli yapıtlarından biri de *Le suicide*'dir ("İntihar"). Burada Durkheim gene topluluğun pekişmesini incelemektedir, fakat bakış açısı ilk yapıtındakinin tersinedir. İntihar olayı, yani toplum

bağlarının çözülmesi nasıl açıklanabilir? Durkheim'a göre, intihar kişilerin verdikleri kararların ötesinde bir toplumsal akımdır. İntiharlar belirli bir zamanda kişilere bağlı olmayan istatistik bir düzenlilik gösterir. Durkheim bu intihar "dalga"larına "intihar akımları" adını vermiştir. İntihar Durkheim'ın devamlı olarak üzerinde durduğu bir savı vurgular: Toplum davranışları tek tek bireylerin seçimlerinin dışında yasalara bağlı olarak biçimlenir. Durkheim intihar istatistiklerinden üç tip intihar çıkarıyordu: *egoist*, *altruist* ve *anomik* intihar. Ona göre bunların hepsi, intiharın kişisel değil toplumsal bir olay olduğunu gösteriyordu.

Egoist intihar, insanların toplumla olan bağlarının zayıf olmasından kaynaklanan intihardır. *Altruist* intihar, insanların toplum değerlerine olağanüstü bir değer bağlamalarından kaynaklanan intihardır. *Anomik* intihar ise, Durkheim'ın daha önce *De la division du travail social*'de ortaya attığı bir konuya dayanıyordu. Sanayi toplumu çok çabuk ortaya çıkmıştı ve yapısına uygun değerler ise henüz daha açık olarak ortaya çıkarılamamıştı. Bu da sanayi toplumlarında, yaşamlarını hangi değerlere göre sürdüreceklerini bilemeyen bir insan kümesi oluşturmuştu. Bu durum Durkheim'ın *anomie* (değer yokluğu) olarak tanımladığı toplum özelliğini ortaya çıkarır.

Durkheim'a göre toplumun düzenliliği, iki sava dayanır: 1) İnsanlar aynı kavramları paylaştıkları için kavramları aynı biçimde anlarlar; 2) Toplum biçimleri ile düşünce biçimleri arasında biçimsel bir benzerlik vardır.

◀ **Toplumsal anatomisi**

Durkheim'ın insan davranışının bütün yönlerini toplumsal biçimlere bağlamaya çalışması onun din sosyolojisinde görülür. Durkheim'ın din konusundaki ilk sorusu "Nasıl oluyor da insanlar açıkça uydurma olan mitos ve efsanelere inanıyorlar?"dı. Durkheim, bunun yanıtını en az gelişmiş din olarak gördüğü "Totemcilik"te aramıştı. O zaman Avustralya'da yapılan araştırmalarda, yerliler arasında en küçük toplumsal birimi oluşturan klanların bir çeşit put olan toteme taptıkları bildiriliyordu. Durkheim'ın işaret ettiği nokta, bu totemin aslında klan topluluğunu simgelediği ve bu açıdan klanın kendi topluluk simgesine taptığıydı. Tapınılan, topluluğun kendisiydi. Dinin bu simgeleyici rolü yanında Durkheim dinin "katılma" ile oluşan bir yönünü de vurgular. Ona göre, din, klanın dağınık ailelerinin beraberce oluşturdukları "merasim"lerde tazeleniyordu.

Durkheim, 19.yy'ın sonlarında Fransa'da geliştirilen, Léon Bourgeois'nın önderliğini yaptığı ve Alfred Fouillé'nin kuramcısı olduğu Dayanışmacılık akımına da özel ilgi duymuştur.

◀ **Toplum ve Birey**

Durkheim'ın kuramları, zamanında ve ölümünden sonra birçok eleştiriye uğradı. Bu eleştiriler toplum gerçeklerini araştırmak için uyguladığı yöntemden Avustralya yerlileri konusundaki bilgilerinin yetersizliğine kadar uzanır. Ancak yapıtları günümüzde de değerini korumaktadır ve kaynak niteliğindedir.

Année sociologique'te Durkheim'ın çevresine toplanan genç araştırmacılar grubunun bir bölümü I.Dünya Savaşı'nda öldü. Geriye kalanlar Fransa'da Durkheim'cı Okul'u oluşturdu. Bunların arasında başta yeğ-

◀ **İntihar olgusu**

Etkileri ni Marcel Mauss'u saymak gerekir. Bunun yanında Maurice Halbwachs, Célestin Bouglé, *Revue de synthèse historique*'in kurucusu Henri Berr, sinolog Marcel Granet, Marc Bloch, Georges Lefebvre, Albert Mathiez, Lucien Levy-Brühl, Durkheim'dan az veya çok etkilenmişlerdir. Antropolojinin gelişmesi üzerinde de özel bir etkisi olmuştur. Radcliffe-Brown'un "işlevselciliği", Durkheim'in düşüncelerinin bir uzantısı sayılır.

Durkheim'in düşünceleri Ziya Gökalp yoluyla Türkiye'ye ulaşmış ve Cumhuriyet ideolojisinin oluşumunda etkili olmuştur. Ancak bu etkide Durkheim'in dayanışma konusundaki kuramlarıyla Dayanışmacılar'ın daha siyasi olan savları birbirine karışmıştır. Örneğin, toplulukta ayrıcalıklı bir konumda olanların topluma "borçlu" oldukları görüşü Durkheim'in reddetmeyeceği bir görüştür, fakat temelinde Dayanışmacılar'ın görüşüdür. Bu görüşün Cumhuriyet Türkiye'sinde önemli bir rol oynadığı görülür.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Elements de sociologie*, 1889, ("Toplumbilime Giriş"); *De la division du travail sociale*, 1893, (İçtimai Taksim-i Amal, 1923); *Règles de la méthode sociologique*, 1894, (İçtimaiyat Usulünün Kaideleri, 1943); *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, (ö.s.), 1912, (Din Hayatının İptidai Şekilleri, 1923); *Éducation et sociologie*, (ö.s.), 1917, (Terbiye ve Sosyoloji, 1950); *Sociologie et philosophie*, (ö.s.), 1924, ("Toplumbilim ve Felsefe"); *L'évolution pédagogique en France*, (ö.s.), 1938, ("Fransa'da Eğitiminin Evrimi").

• **KAYNAKLAR**: H. Alpert, *Emile Durkheim and His Sociology*, 1939; R.N. Bellah, "Durkheim and History", *American Sociological Review*, XXIV, (447-61), 1959; J. Duvignaud, *Durkheim*, 1965; R.N. Nisbet, *The Sociology of Emile Durkheim*, 1974.

• **BAKINIZ**: BOUGLÉ, L. BOURGEOIS, COMTE, HALBWACHS, LÉVI-STRAUSS, LÉVY-BRÜHL, SCHAEFFLE, SCHMOLLER, SPENCER, WUNDT.

DURRELL, Lawrence George (1912)

İngiliz, romancı ve şair. Çağdaş İngiliz romanının önde gelen temsilcilerindendir.

27 Şubat 1912'de Hindistan'da, Darjeeling'de doğdu. İngiltere'nin Canterbury kentinde Saint Edmund School'da okudu. Atina'da ve Kahire'de İngiliz dışişleriyle ilgili işlerde bulundu; İskenderiye'de ve Belgrad'da basın ateşeliği, Yunanistan ile Arjantin'de de İngiliz Kültür Kurulu başkanlığı yaptı. Kıbrıs'ta öğretmen olarak çalıştı. 1957'den sonra güney Fransa'da yaşadı.

İlk kitabı 1931'de yayımlandı; bundan sonra, şiir, roman, oyun, deneme, inceleme, gezi türündeki kitapları birbirini izledi. *Alexandria Quartet* ("İskenderiye Dörtlüsü") adlı dörtlü roman dizisiyle ün kazandı. Konusu çağdaş sevginin araştırılması olan bu dört romanında, Freud ile Sade'in sevgi kuramları doğrultusunda, sevgi ve cinsellik temalarını işledi ve Einstein'ın görecelik kuramını roman tekniğine uygulamayı dendi. Yapıtlarında kişilerin kurdukları ilişki-

lerin temelini oluşturan çağdaş sevgi kavramının içerdiği bütün karşıt duygular ve bunların insan bilincine yansımaları karmaşık süreçler içinde aktarılır. Burada çeşitli gözlemlerin saptamaları, görecelik ilkesine uyarlanmış olarak verilir.

Durrell çağdaş İngiliz romanının önde gelen temsilcilerinden biridir. Yapıtları çağdaş roman anlayışı doğrultusundadır; bilinç akışı yöntemini kendisinden önceki yazarlar gibi yalnızca zaman içinde değil, mekân boyutları içinde de kullanır. Geleneksel romana özgü öykü ve karakter, onda romansa ve sembolik kişiye dönüşür. Bir başka özelliği de dili kullanmaktaki ustalığıdır, tensel duyularla başarıyla yansıtır. Romanlarında şiirsel, erotik öğeler ile yadırgatıcı irtiktiler iç içedir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Şiir: Private Country*, 1943, ("Özel Dünya"); *Cities, Plains and People*, 1946, ("Kentler, Vadiler ve İnsanlar"); *On Seeming Presume*, 1948; *Sappho*, 1950; *The Tree of Idleness*, 1955, ("Miskinlik Ağacı"); *Collected Poems*, 1960, ("Toplu Şiirleri"). **Roman**: *Panic Spring*, 1935; *The Black Book*, 1938, ("Kara Kitap"); *Justine*, 1957; *Balthazar*, 1958; *Mountolive*, 1959; *Clea*, 1960, bu dört roman *Alexandria Quartet* ("İskenderiye Dörtlüsü") adıyla bir araya getirilmiştir, 1962; *Tunc*, 1968; *Nunquam*, 1970. **Mektup**: *Lawrence Durrell and Henry Miller: A Private Correspondence*, 1963, ("Lawrence Durrell ve Henry Miller: Özel Yazışmalar"). **Gezi**: *Prospero's Cell*, 1945, ("Prospero'nun Hücresi"); *Reflections on a Marine Venus*, 1953, ("Deniz Venüs'ü Üzerine Düşünceler"); *Bitter Lemons*, 1957, ("Acı Limonlar"). **İnceleme**: *A Key to Modern Poetry*, 1952, ("Çağdaş Şiire Bir Anahtar").

DURSUNOĞLU, Cevat (1892-1970)

Türkeğitimci ve siyaset adamı. Vilâyat-ı ŞarkîyeMüdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesinin kurucusudur.

1892'de Erzurum'da doğdu, 11 Ocak 1970'te Ankara'da öldü. Berlin ve Jena üniversitelerinde felsefe ve pedagoji öğrenimi gördü. 1918'de Mondros Mütarekesi'nin ardından yazar Süleyman Nazif'in girişimiyle kurulan Vilâyat-ı Şarkîye Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ne girdi. Cemiyet merkezinin görevlendirmesi üzerine 10 Mart 1919'da Erzurum şubesini kurdu. Erzurum Kongresi'nin toplanması için yapılan çalışmalara katıldı. Delelik hakkını Mustafa Kemal'e verdi. Kendisi de kongrede Hasan-kale delegesi olarak yer aldı.

Kongrede genel olarak Mustafa Kemal'den yana tavır aldı. Ancak Mustafa Kemal'in görüşlerini yansıtan Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'in, Erzurum merkez kabul edilerek oluşturulan yeni örgütlenmede, temsilcilerin de yerel yöneticilerden olması, böylelikle yönetsel yapı ile yerel eğilimleri uyumlu kılma önerisine karşı, daha sonra I. TBMM'de ikinci grubun çekirdeğini oluşturacak olan Trabzonlular'la birlikte, her kademedeki örgüt yöneticilerinin seçim yoluyla saptanmasını savundu. Tartışma Cevat Dursunoğlu'nun da yanlarında yer aldığı Trabzonlular grubunun

eğilimi doğrultusunda karara bağlandı.

Kurtuluş Savaşı'nın ardından asıl mesleği olan eğitim alanına döndü. Milli Eğitim Bakanlığı'nda ortaöğretim, yükseköğretim, güzel sanatlar genel müdürlükleri, Teftiş Kurulu başkanlığı, Avrupa'da öğrenci müfettişliği görevlerinde bulundu. 1939'dan 1946'ya dek (VI. ve VII. dönem) Kars, 1946 dan 1950'ye değin (VIII.dönem) Erzurum milletvekili olarak meclise katıldı. Cumhuriyet Halk Partisi'nde yöneticilik görevi aldı. 27 Mayıs 1960'tan sonra oluşturulan Kurucu Meclis üyeliğine seçildi. 1961-1965 arasında yine Erzurum milletvekilliği yaptı.

• YAPITLAR (başlıca): *Erzurum Kongresi*, 1946.

DURU, Orhan (1933)

Türk, öykücü. Gerçeküstücü öğelere yer veren öyküleriyle tanınır.

18 Aralık 1933'te İstanbul'da doğdu. Yükseköğrenimini Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi'nde tamamladı, 1956-1958 arasında Urfa ve Ankara'da veterinerlik yaptı. 1961'de asistan olarak girdiği Ankara Veteriner Fakültesi'ndeki görevine 147 öğretim üyesiyle birlikte son verilince, gazeteciliğe başladı. *Ulus, Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerinin Ankara bürolarında çalıştı.

1953'te ilk öyküsü "Kadın ve İçki" *Küçük Dergi*'de çıktı. Birbirini izleyen öyküleriyle kısa sürede ilgileri üstüne çekti. 1959'da ilk kitabı *Bırakılmış Biri*'ni yayımlayınca bu ilgi daha da yaygınlaştı. "Ağır İşçiler" öyküsüyle, TRT 1970 Sanat Ödülleri yarışmasında başarı ödülü kazandı.

Öykücülüğünün ilk döneminde, gözleme dayalı yüzeysel bir anlatımla, bireyin, yaşanan çevreye duyduğu tepkiyi dile getirmiştir. Gerçekçiliğe yöneldiği 1955-1957 yıllarında ise toplumsal konular ağırlık kazanır. Gerçeküstücü öğelerden yararlanarak mizah yüklü bir anlatımla kurduğu son dönem öykülerinde ise varoluşçu eğilimler görülür.

• YAPITLAR (başlıca): Öykü: *Bırakılmış Biri*, 1959; *Denge Uzmanı*, 1962; *Ağır İşçiler*, 1974; *Yoksullar Geliyor*, 1982. Araştırma ve Deneme: *Dünya Batıyor mu?* (Sezer Duru ile), 1975; *Kıyı Kıyı, Kent Kent*, 1977; *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 1978; *Kıyas-ı Enbiya*, 1979.

DUSE, Eleonora (1858-1924)

İtalyan tiyatro oyuncusu. Çağdaş oyunlardaki başarılı yorumu ile ün kazanmıştır.

3 Ekim 1858'de İtalya'da Vigevano dolaylarında doğdu, 21 Nisan 1924'te Pennsylvania Eyaleti'nin Pittsburgh kentinde öldü. Oyuncu bir ailenin kızıydı.

Tiyatro yaşamı dört yaşında Cosette rolüyle başladı. 14 yaşında Juliet rolüyle eleştirmenlerin ilgisini çekti. O yıllarda ailesini kaybetti ve çeşitli topluluklarla turnelere çıkmaya başladı. 1878'de *Les Fourchambaut* adlı oyundaki başarısıyla İtalyan tiyatro yönetmeni ve oyuncu Ernesto F.G.M.Rossi'nin (1827-1896) ilgisini çekti ve onunla çalışmaya başladı. Aynı yıl *Thérèse Raquin* oyunuyla adı bütün İtalya'ya yayıldı. Duse, 1882'de, S.Bernhardt'ın modern bir yapıttaki oyunundan etkilendi ve bundan sonra Dumas gibi çağdaş Fransız oyun yazarlarının yapıtlarında oynamaya başladı. 1885'te Rossi'yle birlikte bir Güney Amerika turnesine çıktı ve dönüşte Drammatica Compagnia della Città di Roma, ("Roma Kenti'nin Drama Kumpanyası") adını verdiği grubunu kurdu. Topluluğuyla dünyanın çeşitli yerlerinde temsiller verdi. 1894'te genç şair Gabriele D'Annunzio'nun kendisi için yazdığı *Il fuoco* ("Ateş"), *la Gioconda*, *la Figlia di Jorio*, ("Jorio'nun Kızı"), *Francesca da Rimini* ve *la Città morta* (Ölü Kent) adlı oyunlarda oynadı. Aynı zamanda Ibsen'in *A Doll's House*'unda (Bebek Evi) Nora, *Rosmersholm*'unda Rebecca West, *John Gabriel Borkman*'ında Ella Renthheim ve *The Lady from the Sea*'sinde ("Denizden Gelen Kadın") Elida rolleriyle büyük başarı kazandı. Eleonora Duse, D'Annunzio ile ilişkilerinin bitmesi üzerine büyük bir sarsıntı geçirdi ve 1909'da sahneden çekildi. I.Dünya Savaşı sırasında ekonomik durumu bozulunca, 1921'de yeniden sahneye döndü. 1923'te Londra'da oynamasının ardından ABD turnesine çıktı ve orada öldü.

Eleonora Duse, sade ve doğal oyunuyla her role kolayca uyum sağlamıştır. Sahneye makyaj yapmadan çıkmış, değişik rolleri canlandırırken yalnızca yüzünün olağanüstü değişkenliğinden yararlanmıştır. Güzel sesi, yumuşak konuşması ve kusursuz diksiyonu ile seyircileri etkilemiştir.

DUTROCHET, René-Joachim-Henri (1776-1847)

Fransız biyoloji bilgini. Geçişme (osmoz) olayını ve klorofilin işlevini açıklayarak bitki fizyolojisinin temellerini atmıştır.

14 Kasım 1776'da Poitou'daki Château de Néon'da doğdu, 4 Şubat 1847'de Paris'te öldü. Soylu bir aileden gelen Dutrochet önce deniz kuvvetlerine katıldı, sonra ordudan ayrılarak 1802'de tıp öğrenimi yapmak üzere Paris'e gitti. 1806'da diplomasını aldı, iki yıl sonra da askeri hekim olarak İspanya'ya gönderildi. Orada tifoya yakalanınca ülkesine döndü ve bir süre serbest hekimlik yaptıktan sonra 1810'da Touraine bölgesindeki Chateau-Renault'ya yerleşerek kendini tümüyle bilimsel çalışmalara verdi. 1823'te Tıp Akademisi'nin, 1831'de de Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçildi.

Önceleri fonetik ve embriyolojiyle ilgilenen Dutrochet'nin temel çalışma alanı bitki fizyolojisidir. Sonradan araştırmalarını hayvanlar üzerinde de genel-

leştiren, bitki ve hayvan dokularıyla çevre atmosferi arasındaki gaz alışverişini inceleyerek solunum olayının ve temel yaşam süreçlerinin hayvanlarda da, bitkilerde de aynı olduğunu öne sürdü. Ardından, bitkilerin yalnızca yeşil bölümlerinde yer alan klorofilli hücrelerin karbon dioksiti soğurduğunu göstererek, ışık enerjisinin kimyasal enerjiye dönüştüğü fotosentez ve özümleme olayında klorofilin işlevini belirledi. Ayrıca, bitkilerin ışığa duyarlılığını, kök, gövde ve yaprakların büyüme sırasında yerçekiminin etkisiyle belli doğrultulara yönelmesini (yereyönelim ya da jeotropizm olgusunu) inceledi. En önemli çalışması ise, bitkilerde, yarıgeçirgen organik bir zarla ayrılmış, değişik yoğunlukta iki çözelti arasında yoğunluk dengesi kuruluncaya değin moleküllerin az yoğun ortamdan çok yoğun ortama doğru geçişini (osmoz olayı) inceleyip bu olayın bitki fizyolojisindeki önemini vurgulamasıdır.

Bir organizma bütününde hücrelerin bireysel işlevinin temel önem taşıdığını öne sürdüğü için hücre kuramının da öncülerinden sayılan Dutrochet'nin biyolojiye katkısı, yaşam süreçlerinin fiziksel ve kimyasal temellere dayanarak açıklanabileceğini savunan sistematik çabasında yatar.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Recherches anatomiques et physiologiques sur la structure intime des animaux et végétaux*, 1824, ("Bitki ve Hayvanların İç Yapısına İlişkin Anatomi ve Fizyoloji Araştırmaları"); *Nouvelles recherches sur l'endosmose et sur l'exosmose*, 1828, ("İçten Dışa ve Dıştan İçe Geçişme Üstüne Yeni Araştırmalar").

• **BAKINIZ:** M.CALVIN, PFEFFER, F.SACHS

DU VAL, Patrick (1903)

İngiliz, matematikçi. Uzun yıllar Türkiye'deki matematik eğitimine katkıda bulunmuştur.

26 Mart 1903'te Manchester yakınlarındaki Cheshire Hulme kasabasında doğdu. 1926'da Londra Üniversitesi'nden matematik lisansını aldı, ertesi yıl da araştırma asistanı olarak Cambridge Üniversitesi'ne girdi. Burada birlikte çalıştığı Baker'ın etkisiyle, çağdaş matematiğin en hareketli dallarından biri olan cebirsel geometriye yöneldi. 1930'da doktora çalışmasını tamamladıktan sonra Roma'ya gitti ve iki yıl Enriques ile birlikte çalışarak cebirsel geometri konusunda İtalyan Okulu'nu da tanıma olanağı buldu. Ardından, Coxeter ile birlikte yirmiyüzlü üstüne önemli bir monografi yayımladı.

1941'de, İstanbul Üniversitesi'nin çağrısı üzerine Türkiye'ye gelen Du Val, 1949'a değin İ.Ü.Fen Fakültesi'nin geometri kürsüsünde ordinaryüs profesör olarak çok verimli bir öğretim ve araştırma etkinliği yürüttü. Türkiye'ye gelişinden altı ay sonra derslerini Türkçe olarak vermeye başladı, ders notlarını içeren ve bilimsel değerini bugün bile koruyan *Analitik Geometri* adlı kitabını da 1946'da gene Türkçe olarak yayımladı. O yıllarda, Jacobi algoritmasından yararlanarak çok boyutlu uzaydaki cebirsel

bir eğrinin topolojik özelliklerinin belirlenebileceğini savunan Du Val ile Cahit Arf arasında ilginç bir tartışma başlamıştı. Bu tartışmadan kaynaklanan ve Jacobi algoritmasının cebirsel eğriler üzerindeki uygulamasını konu alan önemli bir araştırmasını 1942'de *Proceedings of London Mathematical Society* dergisinde yayımlayan Du Val 1949'da Türkiye'den ayrıldı. Çeşitli ABD ve İngiliz üniversitelerinde öğretim üyesi olarak görev aldıktan sonra 1969'da Londra Üniversitesi'nden emekli oldu ve aynı yıl yeniden Türkiye'ye gelerek 1974'e değin İ.Ü. Fen Fakültesi'nde çalıştı. Bu dönemde verdiği "Elliptic Functions and Elliptic Curves" ("Eliptik Fonksiyonlar ve Eliptik Eğriler") adlı konferans dizisinin metni önce İstanbul'da, ardından İngiltere'de yayımlandı. 1974'te İÜFF'deki görevinden ve Türkiye'den bu kez sağlık nedeniyle ayrılan Du Val'e 1978'de İstanbul Üniversitesi'nce onur doktora unvanı verildi.

Du Val'in, dördü İ.Ü.Fen Fakültesi Mecmuası'nda, öbürleri Avrupa ve ABD'nin tanınmış matematik dergilerinde yayımlanan ve uluslararası bilim çevrelerinde ilgiyle karşılanan elliye yakın çalışmasının ağırlık merkezini, cebirsel geometrinin önemli konularından biri olan cebirsel yüzey ve eğrilerin tekillikleri ile regüler (düzgün) yüzeylerin, bir başka deyişle geometrik ve aritmetik cinsleri eşit olan yüzeylerin sınıflandırılması oluşturur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Fifty-nine Icosahedra*, 1938, ("Elli Dokuz Yirmiyüzlü"); *Analitik Geometri*, 1946; *Homographies, Quaternions and Rotations*, 1964, ("Homografiler, Kuaterniyonlar ve Dönmeler") *Elliptic Functions and Elliptic Curves*, 1973, ("Eliptik Fonksiyonlar ve Eliptik Eğriler").

• **BAKINIZ:** ARF, ENRIQUES.

DUVERGER, Maurice (1917)

Fransız, siyaset bilimci. Çağdaş toplumsal sistemleri ve partileri incelemiştir.

5 Haziran 1917'de Angoulême'de doğdu. Yüksek öğrenimini Bordeaux Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yaptı. 1955'ten başlayarak Paris Üniversitesi'nde siyaset sosyolojisi profesörü olarak görev yaptı. Ulusal Siyasal Bilimler Kurumu'nda Araştırma ve İnceleme Müdürlüğü'nde bulundu. *Le Monde* gazetesi ve *Nouvel Observateur* dergisinde yazılar yazdı. Duverger Amerikan Sanatlar ve Bilimler Akademisi üyesidir.

Duverger 1951'de yayımlanan *Les partis politiques* (Siyasi Partiler) adlı kitabında çağdaş siyasal partilerin yapısını incelemektedir. Ona göre çağdaş siyasi partilerin iç yapıları oligarşik bir biçimde örgütlenmiştir. Parti önderleri gerçekte taban tarafından seçilmemekte, parti merkezince atama ve diğer yollarla işbaşına getirilmektedir. Bu partilerdeki önderler parti tabanından kopuk, kendi içine kapalı bir kast oluşturmaktadır. Artan merkezîyetçi eğilimler sonucunda üyelerin önderler üzerindeki denetimi

azalmakta, önderlerin üyeler üzerindeki denetimi ise güçlenmektedir. Üyeler arasındaki disiplin hem parti içi mekanizmaların işleyişi sonucu hem de geniş bir propagandayla güçlendirilmektedir. Parti üyeleri, partiye ve önderlere karşı eleştirel bir tutumdan uzaklaşmakta, yanılmaz bir otorite olarak gördükleri partiyi ve önderlerini yüceltmektedirler. Bu noktada Duverger'ye göre en önemli öge, çağdaş demokrasiyi tehdit eden partiler rejimi değil, partilerin iç yapısında ortaya çıkan otoriter eğilimlerdir.

Duverger 1964'te yayımlanan *Introduction à la politique* ("Politikaya Giriş") adlı kitabında, dünyada varolan kapitalist ve sosyalist sistemlerin gitgide birbirine yaklaşıklarını öne sürmektedir. Ona göre Batı'da serbest rekabete dayalı iktisadi yapının sakıncaları belirginlik kazanmıştır. Tüm ekonomiyi kapsayacak bir plan bu ülkeler için çok daha akılcı olacaktır. Öte yandan, kapitalizm bireysel ve toplumsal ihtiyaçları bir bütün olarak karşılama yeteneğini gün geçtikçe kaybetmektedir. Kapitalizmin temel dayanaklarından biri olan üretim araçlarının özel mülkiyeti Batı toplumları gözünde gün geçtikçe değerini yitirmektedir. Batı'nın sosyalizme doğru yönelmesi güçlü bir eğilim olarak kendini hissettirmektedir. Ancak bu evrim klasik Marxist modele uygun olarak gerçekleşeceği benzememektedir. Batı toplumlarında sınıf mücadelesi gitgide zayıflamakta; bir işçi devrimine yol açacak maddi koşullar ortadan kalkmaktadır.

Duverger'ye göre sosyalist ülkelerde de liberalleşme eğilimleri güçlenmektedir. Batı'nın hedeflediği bolluk toplumu bu ülkeler için de bir amaç oluşturmaktadır. Böylece sosyalist ve kapitalist toplumlar, süreç içinde, Duverger'nin demokratik sosyalizm olarak adlandırdığı bir yönetim biçimine doğru ilerlemektedir.

Duverger'ye göre kapitalist ve sosyalist toplumların birbirine yaklaşması, bunun her alanda olacağı anlamına gelmemektedir. Varolan kültürel ve geleneksel farklar hiçbir zaman tamamen kaybolmayacaktır. Yüzyıllar boyunca oluşan değer yargıları ve düşünsel biçimlenmeler yeni gelişen yapılarla karşı uzun süre direneceklerdir. Ancak teknolojik gelişmeler süreç içinde bu ülkeleri ortak bir yöne doğru itecektir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Les partis politiques*, 1951, (Siyasi Partiler, 1970); *Méthodes des sciences sociales*, 1961, (Sosyal Bilimlere Giriş, 1973); *Introduction à la politique*, 1964, ("Politikaya Giriş"); *La Démocratie sans le peuple*, 1967, (Halksız Demokrasi, 1969); *Sociologie de la politique*, 1973, (Siyaset Sosyolojisi, 1975).

DU VIGNEAUD, Vincent

(1901-1978)

ABD'li biyokimyacı. Aminoasitlerden oluşan hormonların yapısını çözümlenerek ilk sentezini gerçekleştirmiştir.

18 Mayıs 1901'de Illinois Eyaleti'nin Chicago kentinde doğdu, 11 Aralık 1978'de New York'ta

öldü. 1923'te Urbana'daki Illinois Üniversitesi'nden diplomasını, 1927'de New York'taki Rochester Üniversitesi'nden biyokimya dalında doktora derecesini aldı. Almanya ve İngiltere'deki çeşitli üniversitelerde araştırmalar yaptıktan sonra 1932'de George Washington Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde biyokimya profesörlüğüne, 1938'de de New York'taki Cornell Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin biyokimya bölümü yöneticiliğine getirildi. 1967'de emekliye ayrılarak, Emeritus profesör sınyla aynı üniversitede ders vermeyi sürdürdü.

Çalışmalarının ağırlığını aminoasitler üzerinde yoğunlaştıran Du Vigneaud, organizmanın bitkisel ve hayvansal proteinlerde bulunan kükürtlü aminoasitlerden metioninin yapısındaki metil köklerini kullanarak yeni metil bileşikler sentezleme mekanizmasını inceledi. Ardından hormonların analiz ve sentezine yönelerek, 1942'de bitkisel hormonlar grubundan biyotin (B₈ ya da H vitamini diye bilinir) yapısını açıkladı ve ertesi yıl bu bulguların ışığında biyotin sentezi gerçekleştirildi.

Du Vigneaud'ya 1955 Nobel Kimya Ödülü kazandıran en önemli çalışması ise yüksek yapılı protein hormonlarının sentezi için yeni umutlar veren araştırmalarıdır. Hipofiz bezinin arka lobundan salgılanan ve doğum sırasında dölyatağının kasılmasını sağlayan ositosin hormonunun kimyasal yapısını 1953'te çözümleyerek, bu hormonun sekiz aminoasitten oluşan basit bir polipeptit olduğunu görmüştü. Ertesi yıl bu yapıya göre ositosin sentezini başararak, aminoasitlerden oluşan proteinlerin de sentez yoluyla üretilebileceğinin ilk kanıtını verdi. Doğal ositosinle aynı etkiyi gösteren bu sentetik hormon bugün kadın-doğum hekimliğinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

• **BAKINIZ:** DALE, SANGER.

DUYAR, Gürdal

(1935)

Türk, heykeltıraş. Portre heykelleriyle ünlüdür.

20 Ağustos 1935'te İstanbul'da doğdu. Haydarpaşa Lisesi'nde okudu. 1955'te İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Heykel Bölümü'ne girdi. Önce Belling'in, sonra da Hadi Bara'nın atölyelerinde okudu, 1959'da mezun oldu. Bir süre Fransa ve İsviçre'de çalıştı, heykeltıraş Leon Perrain'in yanında taş işçiliğini geliştirdi. Cenevre ve Lozan'da büstler yaptı. 1963'te yurda döndü.

Tek kişisel sergisini 1968'de açmış, çeşitli karma sergilere katılmıştır. Türkiye Yüksek Heykeltıraşlar Cemiyeti'nin üyesidir. Bütün illere Atatürk Heykeli Yapıtırma Kampanyası sırasında, 1964'te Milliyet Gazetesi'nin açtığı proje yarışmasını kazanan heykeltıraşlar arasında Gürdal Duyar da yer almıştır. 1965'te Uşak'ta 7,5 m yüksekliğindeki *Atatürk Anıtı*'nı gerçekleştirmiş, ayrıca aynı park içinde bir de *Meçhul Asker Anıtı* yapmıştır.

Daha çok portre-heykeller üzerinde çalışan Duyar'ın özellikle "baş"ları bu alanın yetkin örnekleridir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Atatürk Anıtı*, 1965, Uşak; *Atatürk Heykeli*, 1967, Burhaniye/Edremit; *Atatürk Heykeli*, 1967, Alaşehir; *Atatürk Maski*, 1971, Gülhane Hastanesi, Ankara; *Atatürk ve Madencilik*, 1971, Maden Teknik ve Arama Enstitüsü Bahçesi, Ankara; *Atatürk Heykeli*, 1972, İskenderun; *Bilge'nin Portresi*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Güzel İstanbul*, 1974; *Kadın Başı*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

DÜHRING, Karl Eugen (1833-1921)

Alman, filozof ve iktisatçı. Toplum sorunlarının çözümünde özdekçi görüşün önemini vurguladı.

12 Ocak 1833'te Berlin'de doğdu, 21 Eylül 1921'de Berlin yakınlarındaki Nowawes'de öldü. Berlin Üniversitesi'nde önce matematik, gökbilim ve mekanik, sonra hukuk öğrenimi gördü. 1856-1859 arasında Berlin'de hukukçu olarak çalıştı, körlüğe varan göz rahatsızlığı yüzünden işini bıraktı. Berlin Üniversitesi'nde felsefe öğrenimi görerek, 1861'de felsefe doktoru sanını aldı. 1864'te aynı üniversitede ders vermeye başladı; ancak meslekdaşlarıyla çatıştığı ve üniversiteye yoğun eleştiriler yönelttiği için, 1877'de öğretim belgesi geri alındı. Lasallecılar ve Eisenachlılar'ın oluşturduğu Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin kuramsal çalkantılar geçirdiği bu dönemde Marx ve Engels'e karşı çıktı. Kimi Sosyal Demokratlar arasında yandaşlar bularak 1899'da *Personalist und Emanzipator* adlı bir süreli yayın çıkartmaya başladı. İleri yaşlarında dine, Yahudiliğe, militarizme, Marxizm'e, Bismarck'ın devlet anlayışına ve genelde üniversitelere yönelttiği eleştirilerini yoğunlaştırdı. Felsefe ve ekonominin yanı sıra, matematik, fizik ve edebiyat alanlarında da yazılar yazdı. Ölümünden sonra E.Döll, onun anısına, Dühring vakfını kurmuştur.

Dühring felsefeye Kant'ın yapıtlarını, özellikle, *Kritik der reinen Vernunft*'u ("Salt Usun Eleştirisi") okuyarak yaklaşmış, onun sorunlara eleştirici bir yöntemle çözüm arayışından etkilenmiştir. Sonra öteki Alman idealistlerini incelemiş, daha sonra pozitivist görüşe ilgi duymuştur. Kant'ın "*phainomenon*" ayrımına karşı çıkan Dühring'e göre felsefenin önemli sorunlarından biri olan bilginin kaynağı en önce araştırılması gereken bir alandır.

Dühring'in ileri sürdüğü kurama göre insan bilgisinin kaynağı doğa bilimlerinin tanımladığı evrenle sınırlıdır. İnsandaki bilinçli etkinlik, cansız varlık alanında mekanik devinimlerden büsbütün ayrıdır. Mekanik sürecin özünü çarpışma oluşturur. Oysa bilinçli devinimde etki dıştan değil "kendiliğinden"dir. Ayrıca bilinçle bilinen yalnız özdeksel varlık alanı değil, yaşam ve onunla ilgili devinim ortamıdır.

Gelenekçi metafiziği yadsımasına karşın, Dühring'in geliştirdiği gerçeklik kuramında da yer yer

spekülatif eğilimler görülür. Ona göre felsefe ve doğa bilimleri gerçekleri kavramada çeşit olanaklardan yararlanır. Felsefeyle ilgili düşüncelerin üretilmesinde başlıca etken "ussal imgelem"dir. İnsan bu yetiyi kullanarak gerçekliğin bütününe kapsayan bilgiye ulaşabilir.

Dühring, "Sınırlı Sayı Yasası"nın, gerçekliği kavramakta temel yasa olduğunu öne sürmüştür. Ona göre, düşünülebilin bütün sayılar bütünlüklü ve sonludur; bu yüzden sonsuz ya da belirlenemez bir sayıdan söz etmek olanaksızdır. Bunun gibi, içinde yaşanılan süreden önce, geçmiş olaylar ve evrendeki nesneler de sonludur.

Dühring'e göre tarih, her türlü olay ve nesnenin kökeni olan bir "kaynak varlık"tan, bağdaşıktan ayrılmışa doğru, evrimleşerek gelişir. Fiziksel evrenin yasaları ve özdeği oluşturan atomlar, bir "kaynak varlık"ın değişmez ilke niteliği taşıyan izleridir. Evrenin evrimi yoluyla özgün ve yeni biçimler ortaya çıkacaktır. Değişim olasılıkları sonlu olduğu için evren süreci ya Nietzsche'nin önerdiği gibi sürekli yinelenecek, ya da son bulacaktır.

Dühring'in anlayışına göre insanlar birbirlerine yakınlık duymalarını sağlayacak içgüdülerle donatılmıştır. Bu yüzden işverenle işçinin çıkarlarının çatışmadığı bir "özgür rekabet" yoluyla iki sınıf arasında uyum ve geçim sağlanabilir. Dühring, ekonomiye de bu görüşle yaklaşarak, Darwinci varlık savaşımı kuramını yadsır. Ona göre, insanın mutluluğunu engelleyen yine insan yapısı kurumlardır. Dühring bu yaklaşımla, güce dayalı tüm insan ilişkilerinin ortadan kalktığı bir "özgür toplum" örneği önerir. Uluslar da iktisadi olarak kendilerine yeter duruma gelmeli ve gümrük vergileriyle korunmalıdır.

Din, bütün yanlısıların beşiğidir. "Öbür dünya" kavramı, insanın yaşadığı dünyayı yeterince anlamasını engeller.

Bu görüşleriyle 19. yy'da belli bir popülerlik kazanan Dühring'i Engels kaba maddecî ve ütopyacı sosyalist olarak nitelmiştir. Engels, *Anti-Dühring* adlı yapıtında onun metafiziği yadsılamakla birlikte, Hegel'in felsefeye önemli katkısı olan diyalektik yöntemi görmezden gelmesini eleştirmiş; soyut değerlere dayalı bir sosyalizm anlayışının kurulamayacağını söylemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Kapital und Arbeit*, 1865, ("Sermaye ve Emek"); *Kritische Geschichte der Philosophie*, 1869, ("Eleştirel Felsefe Tarihi"); *Kursus der National und Socialökonomie*, 1873-1892, ("Ussal ve Toplumsal Ekonomi Dersleri"); *Sache, Leben und Feinde*, 1882, ("Nesneler, Yaşam ve Düşmanlar").

- **KAYNAKLAR:** F. Engels, *Herrn. E. Dührings Umwälzungen der wissenschaft*, 1878; G. Albrecht, *Eugen Dühring*, 1927.

- **BAKINIZ:** COMTE, ENGELS, NIETZSCHE.

DÜMBÜLLÜ, İsmail (1897-1973)

**Türk tiyatro ve sinema oyuncusu.
Ortaoyunu ve tuluat geleneğinden
yetiştirilmiş son usta oyuncularındandır.**

İstanbul'da doğdu, 5 Kasım 1973'te aynı kentte öldü. Babası, Sultan Abdülhamid'in koruma görevlilerinden Zeynelabidin Efendi, annesi Çerkez asıllı Fatma Azize'ydi. İlkokulu Üsküdar Ravza-i Terakki'inde okuduktan sonra Toptaşı Rüştüye-i Askeriyye' sine girdi. Üçüncü sınıftayken tiyatroya olan ilgisi yüzünden okuldan ayrıldı. On altı yaşında, Komik Kel Hasan Efendi'nin Dilküşa Tiyatrosu'na girdi. 1926'ya değin onun yanında çırak olarak tuluat geleneğiyle yetişti. İkinci komik olarak ve Küçük İsmail Efendi, Abdi Efendi, Kavuklu Hamdi Efendi, Komik Naşit Efendi, Abdülrezzak Efendi gibi, zamanın ünlü orta oyuncularını ve Komik-i Şehir'leriyle sahneye çıktı. Ustası Hasan Efendi'nin ölümüyle, ortaoyununun geleneksel kavuşunu ondan devraldı ve Anadolu yakasında, Darülmensil Kumpanyası'nı kurdu. Burada, Darülbeyaz'ın Avrupalı oyunlarına karşı çıkarak, tuluatı ve daha sonra da ortaoyununu sürdürdü. 1928'de, Tevfik İnce'yle birlikte, Şehzadebaşı Direkleri Hilal Tiyatrosu'nda yine kendi adına çalışmaya başladı. 1933'ten sonra, ününün yayılması sonucu, Anadolu turnelerine çıkmaya başladı. Komik Naşit Efendi'nin ölümünden sonra ve II.Dünya Savaşı'nın başlangıç yıllarına değin tuluat tiyatrosunun rakipsiz ustası oldu.

Naşit'ten kalan komedilerin bir kısmıyla repertuarını güçlendirdi. 1939-1945 arasında, savaşın getirdiği durgunluk döneminden sonra ilk olarak *Memiş* ve 1948'de Atlas Film'in yaptığı *Dümbüllü Macera Peşinde* adlı dizi filmlerde başrole çıktı, bu filmlerin gördüğü büyük ilgi üzerine *Keloğlan*'ı çevirdi. 1950'de Vedat Örfi Bengü (1900-1953) yönetiminde *Harman Sonu* filminde oynadı. Bu arada, kumpanyasıyla birlikte yeniden Anadolu turnelerine başladı. 1951'de *İncili Çavuş* ve *Ne Sibiridir Ne Keramet* filmlerindeki rolleriyle büyük bir başarı elde etti. Halide Pişkin'le birlikte *Sihirli Define*'de oynadı. Ayrıca, 1954'te *Karakoyun Kızılırmak*, 1956'da *Bayram Gecesi* ve *Nasrettin Hoca ve Timurlenk* filmle-riyle sinema oyuncusu olarak ününü artırdı. 1968'de jübilesini yaparak tiyatroyu bırakmasına karşın, ölümüne değin geçen süre içinde, İstanbul'da ve Türkiye'nin çeşitli kent ve kasabalarında gazino ve tiyatro sahnelerinde, meydanlarda, radyo oyunlarında, tuluat geleneğini sürdürdü.

Tuluatın kendine özgü oyunlarını ustası Hasan Efendi'den sonra aynı kuvvet ve heyecanla yaşatan İsmail Dümbüllü, öğrendiklerini kendine has sanat sevgisi ve fiziksel özellikleriyle kaynaştırarak geleneksel tiyatrodan bir "Dümbüllü tarzı" oluşturmuştur.

Türk seyirlik oyun tarihinin en parlak dönemini yaşamış ve belgesel değer taşıyan birçok oyunun ve oyunculuk tekniğinin bu güne aktarılmasını sağlamış son ustalardandır.

• **YAPITLAR** (başlıca): Film: *Memiş*, 1947; *Dümbüllü Macera Peşinde*, 1948; *Keloğlan*, 1948; *Harman Sonu*, 1950; *İncili Çavuş*, 1951; *Ne Sibiridir, Ne Keramet*, 1951; *Sihirli Define*, 1951; *Karakoyun Kızılırmak*, 1954; *Bayram Gecesi*, 1956; *Nasrettin Hoca ve Timurlenk*, 1956.

• **KAYNAKLAR**: S.Yaver Ataman, *Dümbüllü İsmail Efendi*, 1975.

DÜNDAR BEY (? -1324)

Türk beyi. Hamidoğulları Beyliği'nin kurucusudur.

Feleküddin Dündar Bey'in doğum tarihi ve yeri bilinmemektedir. 1324'te Antalya'da öldü. III. Kılıç Arslan döneminde (1204-1205) Anadolu'ya gelen Türkmenler'den Hamid Bey'in torunu, Göller Bölgesi'ndeki uç beylerinden İlyas Bey'in oğludur.

13.yy sonlarında Anadolu Selçuklu Devleti'nin İlhanlılar'ın egemenliği altına girdiği dönemde batıdaki Türkmen aşiretleri de kendi başlarının çaresine bakıyorlardı. Bu dönemde Dündar Bey Isparta ve Eğridir çevresinde yaşayan aşiretleri birleştirerek 1301'de dedesinin adını verdiği bir beylik kurdu. Eğridir'i bayındır duruma getirerek yönetim merkezi yaptı ve adını Felekâbâd olarak değiştirdi. İlhanlılar'ın egemenliğini tanıyıp her yıl vergi ödedi. Bir yandan da beyliğinin topraklarını genişletip 1301'de Antalya'yı ele geçirerek yönetimini kardeşi Yunus Bey'e verdi. 1314'te Anadolu beylerini denetlemek üzere yöreye gelen İlhanlı beylerbeyi Emir Çoban'a bağlılığını gösterip hediyeler sundu. Aynı yıl İlhanlı hükümdarı Olcaytu adına para bastırdı.

1317'de Olcaytu'nun ölümü ve yerine çocuk yaştaki oğlu Ebû Said Bahadır'ın geçmesi üzerine çıkan karışıklıktan yararlanarak bağımsızlığını ilan etti. Aydın, Saruhan ve Menteşe beylerini kendine bağlayıp sultan sanını aldı. Ama İlhanlılar'ın Anadolu'daki karışıklıkları bastırmakla görevlendirdiği Emir Timurtaş (Demirtaş), başkaldıran beyleri tek tek safdışı bırakarak Dündar Bey'in üzerine yürüdü. Bunun üzerine Antalya'ya kaçan Dündar Bey, Antalya'yı yöneten yeğeni Mahmud Bey tarafından Timurtaş'a teslim edildi. Dündar Bey'i öldürten Timurtaş, 1324'te beyliğe son verdi.

Timurtaş, 1327'de Memluk hükümdarı Melik Nâsır Muhammed'e sığınınca, Dündar Bey'in oğlu Hızır Bey yönetimi ele geçirerek Hamidoğulları Beyliği'ni yeniden canlandırdı.

Albrecht Dürer

► İtalyan
ustaların
etkisi

DÜRER, Albrecht (1471-1528)

Alman, ressam. İtalyan Rönesansı'nın kuramsal içeriğini ve biçimsel özelliklerini Kuzey Avrupa'ya özgü resim dilinde özümsemiş ilk ve tek Alman sanatçıdır.

21 Mayıs 1471'de Nürnberg'te doğdu, 6 Nisan 1528'de aynı kentte öldü. Babası, Macaristan'da doğmuş bir kuyumcu idi. Dürer bir süre babasının yanında çırak olarak çalıştı. 1486-1490 arasında Nürnbergli ressam Michael Wolgemut'un (1434-1519) atölyesinde resim öğrendi. 1492'ye değin gezginci ressam olarak çeşitli bölge ve kentleri dolaştığı sanılmaktadır. 1492-1493 arasında Basel'de tahta baskı atölyelerinde çalıştı. Terence'in komedilerini, Chavalier de la Tour Landry'nin genç bir kızın eğitimini konu alan yapıtını ve Sebastian Brandt'ın *Das Narrenschiff* adlı yergisel yapıtını resimledi. 1494'te Venedik, Mantua ve Padova'yı kapsayan bir İtalya gezisinden sonra Nürnberg'te kendi atölyesini açtı. 1505'te ikinci kez gittiği İtalya'da iki yıl kaldı. Giovanni Bellini ile tanıştı. Dönüşünde matematik, geometri, Latince ve edebiyat gibi konularda bilgisini derinleştirdi. Onun, İtalyan sanatçılarından esinlenerek giriştiği bu bilgilenme eylemi Alman sanatçıları için yeni bir olaydı. 1512'de İmparator Maximilian'a saray ressamı atandı. 1512-1520 arasında imparator için çeşitli dekorasyon uygulamaları yaptı. Saray ressamlığı V. Karl'ın döneminde de sürdü. 1520'de kralın taç giyme töreni için gittiği Kuzey Batı Avrupa'da Antwerp, Brüksel, Köln, Middelburg, Bruges, Rotterdam ve Ghent gibi kentleri gezdi ve buralarda büyük bir saygıyla karşılandı. 1521'de Nürnberg'e döndü. Ölene değin çalışmasını kesintisiz sürdürdü.

Dürer, tahta baskı, metal gravür, yağlıboya desen gibi döneminin resim türlerinin her birinde sayısız yapıtlar vermiştir. Resimde ölçü ve oran kuramları, surla çevrili kentlerin savunulması gibi çeşitli konular-

da kitaplar da yazmıştır. Ancak asıl yeteneğini bu türün en yetkin örneklerini verdiği baskı ve desen alanlarında göstermiş, resim tarihinin en büyük birkaç ustasından biri olmuştur.

Dürer'in çıraklık döneminin ürünleri, genel olarak Gotik sonrası desen anlayışıyla Michael Wolgemut ve 1457-1472 arası etkin olan Hans Pleydenwuff gibi Nürnbergli ustaların etkisi altındadır. Bu dönemde tahta baskılar dışında daha çok Nürnberg ve çevresini konu alan suluboyalar yapmıştır.

Basel'de kaldığı sıra ürettiği kitap resimlerinde ve tahta baskılarında geliştirdiği, mekânın düzenlenmesi yöntemleri, Hollandalı ressamlardan Dieric Bouts (öl.1475) ve Geertgen tot sint Jans'ın (ykş. 1460-ykş.1490) bu konudaki özelliklerini anımsatır. Bu nedenle Dürer'in gezginci ressam olarak Hollanda ve Belçika'ya gittiğine kesin gözüyle bakılmaktadır. Ancak özgür, canlı ve grotesk bir üslup sergileyen bu baskıların temel etki kaynağı Alman ressam ve gravürücü Martin Schongauer'dir (ykş. 1430-1490).

Dürer ilk İtalya gezisinde Pollaiuolo, Lorenzo di Credi (ykş.1458-1537) Bellini ve özellikle de Mantegna'dan etkilenmiştir. Ancak bu etki İtalyan ustaların tarihsel olayları gerçeklerine uygun olarak betimleyişlerinden ya da Yunan mitolojisine karşı besledikleri tutkudan değil, dünyaya bakış açılarının genişliğinden, doğa ve insan figürünü temsil etmek için geliştirdikleri biçimsel yöntemlerden kaynaklanır. İtalyanlar'ın hümanist ve maddesel yaklaşımla geliştirdikleri anıtsal biçim ve kuruluş, Kuzey'in -gotik üsluplaştırma özelliklerinden hâlâ kurtulamamış ruhsal amaçlı biçimciliğinin çok üstündeydi. Bu yüzden içerik ve konunun, doğa ve akıl dengesi içinde bütünleşmesine olanak tanıdığı gibi, ideal insan vücudunun güzelliği kadar insanın duygu ve anlatım özelliklerinin gerçeğe daha uygun bir biçimde betimlenmesini de sağlıyordu.

Bu etkiler sonucu Dürer'in resimlerinde figür ve mekân ilişkileri daha doğal bir görünüm kazandı. Mekân, figürlerin rahatça hareket etmelerine olanak tanıyan bir genişliğe ve derinliğe kavuştu. Mantegna'nın, çevresinden kesin olarak ayrılmış heykelsi biçimi, Dürer'de Kuzey karakterinin lirik ve ruhsal özellikleriyle birleşerek daha yumuşak ve duyumsal bir içeriğe ulaştı. Bugün Prado Müzesi'nde bulunan 1498 tarihli *Kendi Portresi* bu biçimsel değişimi yansıtan örneklerin en yetkinidir. Dürer yağlıboyada yaptığı bu teknik aşamaya karşın, aynı sıralarda dizi halinde ürettiği tahta baskılarda Kuzey Avrupa'da gelenekselleşmiş Orta Çağ temalarına bağlı kaldı.

On beş adet tahta baskıdan oluşan *Mahşer dizisi* yalnızca Dürer'in en önemli başyapıtlardan biri değil, aynı zamanda Alman resim sanatının da en büyük aşamalarından birinin örneğidir. Her biri kendi başına yetkin bir resim olan baskılar, bir bütün olarak daha da etkilidir. Bu dizi Almanya'nın Reform öncesinde yaşadığı toplumsal bunalımı ve dinsel kimlik sorununu çözmemiş olmaktan kaynaklanan rahatsızlıkları gerek duygusal, gerekse düşünsel düzeyde büyük bir içtenlikle yansıtır. Yapıt, Orta Çağ kitap resimlemeleri ile Schongauer'in biçimsel özelliklerinin özümsemesine dayanan Alman grafik sanatlar geleneği ve İtalyanlar'ın biçime dramatik bir boyut kazandırmak için geliştirdikleri kompozisyon

► Mahşer
dizisi

ve anlatım yöntemlerinin bir bileşimi niteliğindedir. Dürer bu konudaki teknik becerisini, gerçek ve hayali kaynaklardan gelen öğeleri en dışavurumcu (ekspresyonist) biçimde bütünleştirerek kanıtlar. Ancak, kitap resimleme geleneği etkilerinin daha belirgin bir biçimde izlendiği hayali bölümlerdeki yoğun şiddet duygusu, sanatçının iç çelişkilerinin olduğu kadar yansıtmak istediği çarpıcı etkinin de temel anlatım aracıdır.

Dürer, gene bu yılların ürünü olan gravürlerinde daha hümanist nitelikteki görüşlerini dile getirmiştir. Desenin sert ve sivri bir uç aracılığıyla metal plakaların yüzeyine kazılmasına dayanan metal baskılar, tahtabaskılara oranla daha fazla bir özen gerektirir. Bu metal baskılarda duyumsal ve cinsel yönleri özellikle vurgulanmış bir çıplak kadın figürü tipinin geliştirildiği görülür. Raffaello, Giorgione ve Titian gibi Antik Yunan dünyasının ideal güzellik ölçülerini yorumlayan İtalyan ustalarının izlerini de taşıyan bu figürde, duyumsal çekicilik ve güzellik kavramı birbirini ile özdeşleşen bir boyut kazanır. Dönemin toplumunun, çıplaklık düşüncesine karşı beslediği önyargı-

yı aşmak, ancak bu klasik idealist ölçülere başvurmakla olasıydı.

Dürer ikinci İtalya gezisinde yaptığı *Gül Çelenkleri Festivali* ve bunu izleyen dinsel konulu yapıtlarında İtalya Rönesansı'nın klasik üslubunu bütünüyle özümsemediğini gösteren bir olgunluk sergiler. Venedik resminin renkçiliğini ve Giorgione'nin anıtsal kompozisyon düzenlerini Kuzey resmine özgü bir dirimsellikte biçime dökmüştür. Sınırlar kesin olarak belirlenmiş ve desen özelliklerinin vurgulanmasıyla çevreden ayrılmış heykelsi bir hacimcilik anlayışı yerine, resimsel ve boyasal niteliklerin Leonardo da Vinci'yi çağrıştıran bir boyut içinde işlendiği yeni bir üslup geliştirmiştir. Bu dönem desenleri de, daha öncesinin sert ve kesin çizgileri yerine, figürlerin canlılığının ve hareketliliğinin içten bir anlatımla betimlenmesini öngören yeni bir çizgi kıvraklığı ile belirginlik kazanır.

Dürer'in resim kuramı ve özellikle de figürün biçimlendirilmesindeki temel oransal ölçülere gösterdiği ilgi ve bu yönde yaptığı araştırmalar, resmini de etkilemiştir. Örneğin hem gravür hem de yağlıboya

Gravürleri

Kuzey Avrupa Resmi

Sanat tarihçileri ve kuramcıları Rönesans'la birlikte tarihsel bir boyut kazanan Batı Avrupa sanatının niteliklerini Kuzey ve Güney karaktiri ya da Alman ve İtalyan sanatları karşıtlığı kapsamı içinde incelemişlerdir. Önceleri yalnız Rönesans sanatı için kullanılan bu karşıt nitelikleri içeren deyimler giderek zamandan bağımsız bir boyut içinde yalnızca belli bir bölgenin sanatı için kullanılır duruma gelmiştir. Genellikle Fransa, Hollanda, Almanya, Avusturya ve İskandinav sanatları için kullanılan Kuzey sanatı deyişiyle anlatılmak istenen üslupsal özellikler şunlardır: 1) Özel ve duygusal anlatıma ağırlık verilmesi: Kuzey sanatının temelinde öznenin oluşum ya da yaşanan deney içindeki kendine özgü değer ve davranışları yatar. Bu nedenle, his, heyecan ve coşku ile beslenmiş bir dirimsellik sergilenir. Özel değerler yüceltilir.

Gerçeğe bir iç derinlik kazandırmak kaygısı güdülür. Bu özellik Dürer'de duygusal bir arayış, Grünewald'de ise eşyaya insan canlılığı kazandırmak tutkusunu olarak görülür. Öteki bazı Kuzeyli sanatçılarda da nakış ve süsleme işçiliğinin tutkuyla izlenmesi olarak belirginlik kazanır. Tümünde biçimi aşan bir gerçek ya da tinsellik arayışı egemendir. 2) Bireysel özelliklerin vurgulanması: Kuzey sanatı olağan, alışlagelmiş genel biçimler yerine özel olanın ve kişiliğin öncelliğinin vurgulandığı bir yapıya sahiptir. Bu, ele alınan nesne, figür ya da doğa görüntüsünün kendine özgü yapısından gelen bireysel özelliklerin olduğu gibi betimlenmesi anlamına gelir. Örneğin bir portrede yara-bere izleri, kırışıklıklar ve bu gibi biçimsel özellikler*

ile bireyin görünüşünü belirleyen özellikler aslına bağlı kalınarak verilir. Dolayısıyla Kuzey sanatı gerçekçilik, doğruluk ve aslına uygunluk duygularının ağır bastığı bir anlayıştır. 3) Anlatımcılık: Kuzey sanatında konunun, figürün ya da nesnenin ifade edilecek özelliklerinin verilmesi ve içeriğin bu yönde biçimlendirilmesi, salt biçimsel kaygılardan önce gelir. Belli bir güzellik duygusu uyandırmak ya da biçimi idealize etmek gibi kaygılardan uzak kalınır. Anlatımı daha vurucu ve etkileyici kılmak için biçimin bu yönde bozulması sık sık başvurulan bir yoldur. Sanatçı dışavurumcu (ekspresyonist) bir tutumla doğrudan doğruya kendini anlatmayı amaçlayabileceği gibi, konuyu da izleyicide belli duygular yaratacak ya da etkiler elde edecek biçimde işler. Grünewald'ın Isenheim Altar resmi ve Dürer'in Apokalypse dizisi Alman anlatımcılığının en çarpıcı örneklerinin başında gelir. 4) İçgüdüsel ve sezgisel yaklaşım: Kuzeyli sanatçı denge, ölçü, uyum gibi Antik kökenli klasikçi kavramlarla hareket etmez. Zihnin dizgeleyiciliğinin sınırlayıcı etkisi altına girmek istemez. Biçimsel kuralları dikkate almaktan kaçınır. Yeniliği, karmaşıklığı, düzensizliği yeğler. Bu yüzden Kuzey sanatı analitik çözümlemelere fazlaca olanak tanımayan bir yapıya sahiptir; dengesizlik, düzensizlik, orantıdan bağımsız bir devingenlik ve organik bir nitelik içerir. 5) Ayrıntının önemszenmesi: Kuzey resminde her nesneyi en ince ayrıntısına dek betimleme tutkusunu temel bir rol oynar. Bu tutku bazen konunun daha iyi anlaşılmasını önleyecek, kuyumculuk benzeri bir işçilikle, bazen de katıksız bir süslemeyle sonuçlanabilir.

olarak uyguladığı *Adem ve Havva*'larda figürler incelmış, bireysel özellikler yerine genel özellikler baskın kılınmış ve hareketler daha dengeli bir kuruluşa göre düzenlenmiştir. Çizgiler akıcı ve devingendir. El kol hareketleri ile yüz anlatımları sınırlı ve utangaç bir havayı yansıtır. Daha önceliklere oranla bu resimlerin içerdiği etki daha liriktir.

En ünlü gravürleri

Dürer'in "oyma gravürün başyapıtı" diye anılan üçlü gravürü, onun sanatında doruk noktasına ulaştığı bir dönemin ürünüdür. *Şövalye, Ölüm ve Şeytan, Aziz Hieronymus Odasında ve Melankoli I* adlı gravürlerden oluşan bu üçlü, sanatının tüm biçimsel kaygılarını ve onun yaşama bakış açısını yetkinlikle ve anlaşılması güç simgesel bir dille yansıtır. Üç gravür de bütünüyle dinsel yapıtlar değildir. Ayrıca her üçünün konusu da birbirinden farklıdır. Ancak birbirine bağlı bir düşünceler bütününe üç ayrı bölümü olarak ele alındıklarından Dürer'in dinsel bakış açısını yansıttıkları varsayılır. Gene bu gravürlerin yapıldığı 1513-1514 yıllarının Reform hareketinin önderi Luther'in düşüncelerinin olgunlaştığı döneme rastlamasından hareketle, Dürer'in toplumu aydınlığa kavuşturacak bu din önderinin sorunlarını kişisel bir açıdan ele aldığını ileri sürenler de vardır.

Alegoriler

Gerçekte bu üç gravür "erdem" alegorisini Orta Çağ'ın sınıflamalarına göre üç farklı etkinlik biçimi içinde işler. İlki "karar" ve "eylem" etkinliklerinin yönlendirdiği dünyasal-Hristiyan yaşamını konu alır. İkincisi Aziz'in Tanrı ile olan kutsal ilişkilerinin kapsamı içinde ruhsal dünyayı yorumlar. *Melankoli* ise sanatın hayalgücü, bilimin ise akılçlıkla beslenen dünyasında bir başına kalmış aydının çelişkiler içindeki konumunu betimler. Öte yandan tümü de, kaderin getirdiği "son"un kaçınılmazlığına duyulan inancı vurgular. Günahların satın alınması gibi yozlaşmış dinsel uygulamalara şiddetle karşı çıkan iyi Hristiyan ahlakını temsil eden şövalye, kendine eşlik eden türlü tehlikeye aldırmaşızın yoluna devam eder. Ona kötülük etmek isteyen güçlerin farkındadır, ama bunlara aldırmaş. Çünkü her şey önceden belirlenmiştir, alinyazısına göre olacağına varacaktır.

Zamanı simgeleyen kum saati her üç yapıtta da yinelenen tek öğedir. İlkinde ölümü temsil eden figürün elindedir ve anlamı açıktır. Ancak şövalye belli bir zaman bilinci ile hareket ediyor değildir. Aziz Hieronymus'un ölümsüz ruhu için zamanın bir anlamı yoktur. Gerçekte jeoloji uzmanı ve *İncil* çevirmeni olan bu aziz, Hristiyanlık'ın doğru yorumunun simgesidir. *Melankoli*'deki figür için ise zaman, en büyük işkencedir. Üstelik, çevredeki çeşitli aletlerle de beslenen "zaman" ve "ölçü" kavramları, güncel yaşamın doyumsuzluğunu, gerçekçiliğini ve hatta anlamsızlığını vurgular. Resmin ümitsizlik ve endişe dolu havası içinde kuram ve uygulama, bu iki duygunun her ikisini de anlamsız kılacak biçimde birbirinden ayrılmıştır.

Dürer yalnızca Alman ressamlarının en büyüğü değil, aynı zamanda Rönesans'ın ve Reform döneminin de en büyük ustalarından biridir. Onun sanatının temel özellikleri olan yaratıcılık ve dirimsellik, ölümünü izleyen yıllarda Alman sanatının en etkili ve biçimleyici güçlerini oluşturmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): Resim: *Babasının Portresi*, 1490,

Uffizi Galerisi, Floransa; *Kendi Portresi*, 1493, Louvre, Paris; *Tirol Manzarası*, 1495, Ashmolean Müzesi, Oxford, İngiltere; *Kendi Portresi*, 1498, Prado, Madrid; *Kendi Portresi*, 1500, Eski Pinakotek, Münih; *Genç Bir Kadın Portresi*, 1505, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Kanaryalı Bakire Meryem*, 1506, Deutsches Museum, Berlin; *Gül Çelenkleri Festivali*, ykş. 1506, Prag Müzesi; *Adem ve Havva*, 1507, Prado, Madrid; *Kutsal Üçlüye Hayranlık*, 1511, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Dört Havari*, 1526, Eski Pinakotek, Münih. Gravür: *Savurgan Oğul*, 1497; *Deniz Canavarı*, 1498; *Mahşer dizisi*, 1498, (*Dört Atlı, Aziz Michael Canavarla Dövüşüyor, Babil Fabiyesi, Yedi Başlı Canavar*); *Adem ve Havva*, 1504; *Şövalye, Ölüm ve Şeytan*, 1513; *Aziz Hieronymus Odasında*, 1514; *Melankoli*, 1514; *Rotterdam'lı Erasmus*, 1526. Kitap: *Underweysung der Messung mit dem Zirkel und Richtscheit in Linien, Ebenen und ganzen Körpern*, 1525, ("Çizgi, Düzlem ve Cisimlerin Pergel ve Masterla Ölçülmesi Üzerine"); *Etliche Unterricht zur Befestigung der Stett, Schloss und Flecken*, 1527, ("Arazi, Saray ve Kentlerin Savunulması Üzerine Çalışmalar"); *Vier Bücher von menschlicher Proportion*, 1528, ("İnsan Vücudunun Oranları Üzerine Dört Kitap").

- KAYNAKLAR: J.Beer, *Albrecht Dürer als Maler*, 1953; M.Brion, *Albrecht Dürer*, 1960; A.M.Cetto, *Watercolours by Albrecht Dürer*, 1954; D.Dogson, *Albrecht Dürer*, 1926; E.Flechsing, *Albrecht Dürer*, 2 cilt, 1928-1929; M.J.Friedländer, *Albrecht Dürer*, 1921; K.A.Knappe (der.), *Dürer: the Complete Engravings, Etchings and Woodcuts*, 1965; M.Levey, *Dürer*, 1964; Th.Musper, *Albrecht Dürer*, 1952; E.Panofsky, *The Life and Art of Albrecht Dürer*, 1955; E.Panofsky (F.Saxl ile), *Dürer's Melencolia I*, 1923; H.Pastoureau, *Albert Dürer: dessins*, 1963; M.Steck, *Dürer and his World*, 1964; W.Waetzoldt, *Dürer und seine Zeit*, 1935; H.Wölfflin, *Die Kunst Albrecht Dürers*, 1905.

- BAKINIZ: Giovanni BELLINI, GIORGIONE, MANTEGNA, LEONARDO DA VINCI, PISANELLO, SCHONGAUER.

DÜRRENMATT, Friedrich (1921)

İsviçreli tiyatro yazarı. Yapıtlarıyla Brecht'den sonra Alman dilinde yazan en önemli çağdaş yazar olmuştur.

5 Ocak 1921'de Bern yakınlarında Konolfingen'de doğdu. Babası bir Protestan rahibi, büyükbabası Ulrich Dürrenmatt ise özellikle taşlamalarıyla tanınan bir yazardı. Dürrenmatt liseyi Bern'de bitirdi. Bern ve Zürih üniversitelerinde felsefe, Alman edebiyatı ve doğa bilimleri okudu. Amacı ressam olmaktı. Bir süre, Zürih'te çıkan *Weltwoche* adlı gazetede desinatör ve grafikçi olarak çalıştı. Aynı zamanda da tiyatro eleştirileri, kabare metinleri ve radyo oyunları yazdı. 1947'de tiyatro oyuncusu Lotti Geissler ile evlendi. 1952'de Neuchatel'e yerleşti. Halen serbest yazar olarak orada yaşamaktadır.

Dürrenmatt'ın yazar olarak dünya ölçüsünde ün kazanması 1950'lerde yazdığı komedileriyle olmuştur. Daha önce yazdığı iki tiyatro yapıtı ve *Die Stadt* ("Kent") adı altında topladığı öyküleri ise üslup açısından bunlardan değişik ve fazla önemli değildir. İlk oyunlarının konuları *İncil*'den kaynaklanır. 1949'da Basel'de sahnelenen *Romulus der Grosse* (Büyük Romulus) adlı komedisinde Dürrenmatt ge-

rek konu, gerekse kullandığı dil ve sahne tekniği açısından büyük bir aşama yapmış, yaşadığı çağın güncel sorunlarına yönelmiştir.

Dürrenmatt'ın tiyatro yapıtlarının dışında beş tane de romanı vardır. Bunlardan *Der Richter und sein Henker* (Yargıç ve Celladı), *Der Verdacht* (Şüpheler) ve *Das Versprechen* (Yemin) suç ve suçluluk sorununu işleyen polis romanlarıdır. Hem öykü hem de radyo oyunu biçiminde iki kez yazdığı *Die Panne* (Hüküm Gecesi) adlı yapıtında da gene aynı konuyu ele alır. *Griechen sucht Griechen* (Yunanlı Bir Kız Aranıyor) ise Dürrenmatt'ın "düzyazıyla yazılmış bir komedi" olarak nitelediği bir romandır. Bunlar dışında ona çeşitli ödüller kazandırmış sekiz tane de radyo oyunu bulunmaktadır.

Dürrenmatt'ın, Almanca yazında Brecht'den sonra gelen en önemli çağdaş tiyatro yazarı olarak anılmasına yol açan özellikle *Der Besuch der alten Dame* (Yaşlı Bayanın Ziyareti) ve *Die Physiker* (Fizikçiler) adlı komedileri olmuştur. *Yaşlı Bayanın Ziyareti*'nde, tüketime dayalı refah toplumlarında paranın değer yargıları üstündeki olumsuz etkisi eleştirilir, ayrıca gene suçlu-yargıç sorunsalı ele alınarak bu kavramların görece ve değişken oluşu işlenir. *Fizikçiler*'de ise ana konu, Brecht'in *Galilei'nin Yaşamı* ve çağdaş Alman yazarı Kipphardt'ın *Oppenheimer* oyunlarında olduğu gibi, bilim adamının taşıdığı sorumluluk ve bilimin kötü amaçlarla kullanılabileceğidir. Dürrenmatt'a göre günümüzde suç tek tek insanları aşmaktadır, suçun gerçek sahibi belli değildir. Bugünün insanları kendilerini suçun içinde bulurlar. Onların bu durumunu ise Dürrenmatt ancak gülmececin yansıtabileceğini savunur. Bu, insanların içinde bulundukları trajik durumu da vurgulayan bir gülmececi.

Dürrenmatt, sanat ve tiyatro anlayışını *Theaterprobleme* ("Tiyatro Sorunları") adı altında topladığı kuramsal yazılarında açıklar. Ona göre, çağımızın tiyatrosunun görevi somut olanı canlandırmaktır, bunu ancak gülmece yapabileceğinden, günümüz için geçerli tek tiyatro biçimi komedi olabilir. Dürrenmatt, Aristophanes'in esprili buluşlara dayanan gülmece anlayışını ve Avusturyalı komedi yazarı Nestroy'un komedilerini örnek alır. Yapıtlarını paradokslar üstüne kurar. Bu karşılıklardan doğan gülmece ögesini giderek *grotesk*'e (kaba komedi) dönüşecek biçimde abartır. İnsanların düşünceleriyle davranışları arasındaki uçurumu göstererek, seyirciyi güldürürken düşündürmek, dünyayı eleştirebilmesini sağlamak ister. *Grotesk* öğelere dayanan oyunlarıyla Uyumsuzluk tiyatrosunun bir başka boyutunu oluşturur. Epik tiyatrosunun öğelerinden çok yararlanmış olmasına karşın, bu görüşüyle Brecht'den ayrılır. Onun gibi, sahnede dünyanın değişebilirliğini göstererek seyircinin de değişmesinin sağlanabileceğine inanmaz. Çünkü ona göre yaşanan dünya anlamsızdır, düzenini yitirmiştir. İnsanlar da bu dünyayı biçimlendirme, değiştirme yeteneğinden yoksundur. Tek yapabilecekleri bu dünyaya katlanmaktır.

- **YAPITLAR (başlıca):** Roman: *Der Richter und sein Henker*, 1952, (Yargıç ve Celladı); *Der Verdacht*, 1953, (Şüpheler); *Griechen sucht Griechen*, 1955, (Yunanlı Bir Kız Aranıyor); *Das Versprechen*, 1958, (Yemin). Oyun: *Es steht geschrieben*, 1947, ("Kutsal Kitap Der ki"); *Romulus*

der Grosse, 1949, (Büyük Romulus); *Die Ehe des Herrn Mississippi*, 1952, (Bay Mississippi'nin Evliliği); *Ein Engel kommt nach Babylon*, 1953, (Babil'e Bir Melek İniyor); *Herkules und der Stall des Augias*, 1954, ("Herkül ve Augias'ın Ahır"); *Der Besuch der alten Dame*, 1956, (İhtiyar Bayan'ın Ziyareti); *Frank V.*, 1960, (Beşinci Frank); *Die Physiker*, 1962, (Fizikçiler); *Der Meteor*, 1966, ("Göktaşı"). Radyo oyunu: *Um des Esels Schatten*, 1951, ("Eşegin Gölgesi Davası"); *Die Panne*, 1956, (Hüküm Gecesi); *Des Unternehmern der Wega*, 1958, ("Wega Harekâtı"); *Stranitzky und der Nationalheld*, 1959, ("Stranitzky ve Ulusal Kahraman"); *Der Doppelgänger*, 1960. Kuramsal Yazılar: *Theaterprobleme*, 1955, ("Tiyatro Sorunları").

- **KAYNAKLAR:** A. Arnold, *Friedrich Dürrenmatt*, 1969; G. Aytac, *Çağdaş Alman Edebiyatı Tarihi*, 1983; H. Baenziger, *Frisch und Dürrenmatt*, 1960; E. Brock-Sulzer, *Friedrich Dürrenmatt*, 1964; R. Grimm, *Der unbequeme Dürrenmatt*, 1963; U. Jenny, "Dürrenmatt", *Friedrichs Dramatiker des Welttheaters*, 1965; H. Mayer, *Dürrenmatt und Frisch*, 1965.

- **BAKINIZ:** BECKETT, BRECHT.

Antonín Dvořák

DVOŘÁK, Antonín (1841-1904)

Çek, besteci. Ulusal Çek müziğinin en önemli temsilcisidir.

8 Eylül 1841'de Prag'ın kuzeyinde Nelahoze ves köyünde doğdu, 1 Mayıs 1904'te Prag'da öldü. Müziksever bir babanın oğluydu. İlk müzik derslerini köy öğretmeninden aldı. Altı yaşında keman çalmaya başladı. Aile dostlarının onu geleceğin müzikçisi olarak görmelerine karşın oğlunun müziği neslek edinmesini istemeyen babası bir dizli önlüm alırken geri kalmadıysa da gene de onun müziğe olan tutkusunu azaltamadı. Zengin bir akraba müzik öğreniminin giderlerini üstlenince, Dvořák 16 yaşında Prag Konservatuvarı'na girdi.

O yıllarda Çekoslovakya, Avusturya İmparatorluğu içinde bulunduğundan Prag'da öğrenim görmek Çekler için kolay değildi. Ancak Dvořák üstün

yeteneğiyle kendini kabul ettirdi ve okulu iki yıl içinde bitirmeyi başardı. Önce bir dans topluluğunda, daha sonra da Çek Ulusal Tiyatrosu Orkestrası'nda viyola çalmaya başladı.

Gençlik yılları yoksulluk içinde geçti. Kendinden önceki kimi bestecileri tanıma olanağı bulamadı. Beethoven'ın senfonilerinden birini dinlediğinde yirmi bir yaşındaydı. Bu arada beste denemeleri yaptıysa da daha sonra bunların tümünü yaktı. Tiyatro Orkestrası'nın yanı sıra akşamları müzikli bir eğlence yerinde de çalışmaya başladı. Pazar günleri de kilisede org çalışıyordu. Böylece parasal durumu düzeldi. Bu arada, Schubert'i animatör bir kolaylıkla, şarkılar yazmaya başladı. Bunlarda, Çek halkının acılarını dile getirdi. Dikkatleri üstüne çeken ve ona ün kazandıran ilk yapıtı *Hymnus*'tur. Bunu, Çekler'in geçmişte Avusturyalılar'a karşı giriştikleri savaşı anlatan bir şüirden esinlenerek bestelemiştir.

1875'te Avusturya Devleti'nden bir burs kazanarak Viyana'ya gitti. Burada çağın ünlü bestecilerinden

Eduard Hanslick (1825-1904), Victor Herbert (1859-1924) ve Brahms'la tanıştı. Özellikle Brahms'ın öğütlerinden yararlanarak ulusunun yerel müziğine yöneldi. Bu arada ilk ürünlerinden olan *Slav Dansları* büyük başarı kazandı. 1876'da kızının ölümü üzerine bestelediği *Stabat Mater* ise Dvořák'a dünya çapında bir ün sağladı. Çağrılı gittiği İngiltere'de kendisine, Cambridge Üniversitesi tarafından onursal müzik doktorluğu unvanı verildi.

Prag Konservatuarı kompozisyon öğretmenliğine atandığı 1891 yılı sonlarında, o yıl açılan Ulusal New York Konservatuarı'nın çağrılısı olarak Amerika'ya gitti ve bu kurumun yöneticiliğine getirildi. *From the New World* (Yeni Dünyadan) adlı senfonisini 1893'te bu ülkede besteledi.

1895'te Çekoslovakya'ya döndü. Prag Konservatuarı'nın başına geçti. 1904'te ilk Ulusal Müzik Şenliği'ni düzenledi. Ancak şenliğin başlayacağı gün Prag'da öldü. Çekoslovakya'nın ulusal kahramanı olarak büyük bir törenle toprağa verildi.

Çekoslovakya'da Ulusal Müzik

Çekoslovakya'nın 1.Dünya Savaşı sonunda bağımsız bir ülke olarak kurulmasından önce, Bohemya ve Moravya gibi bölgeler, kendilerine özgü bir kültürel yaşam sürdürmüşlerdir. Özellikle Bohemyalı müzikçiler, Avrupa müziğinde önemli bir yere sahiptir. Hristiyanlık öncesinin kimi öğeleriyle karışmış olduğu sanılan dinsel vokal müzik, Hristiyanlık'la ilk ilişkilerin görülmesiyle birlikte gelişmeye başlamış, 20.yy'a değin yaygın bir etkinlik olarak sürmüştür. Ancak, çeşitli siyasal ve dinsel nedenler, 15. ve 16.yy'larda çalgı müziğinin gelişimini ve Avrupa'daki yeni anlayışlara katılımı görece sınırlamıştır.

Bununla birlikte, müzik, hemen her zaman, kent ve köylerdeki okullarda, evlerde sürdürülen yaygın bir etkinlik olmuştur. Ülkenin seçkin müzikçilerinin toplandığı Prag'da ise, 1616'da bir Collegium Musicum kurulmuştur.

17.yy'da yetişen önemli Bohemyalı müzikçiler arasında, İtalya'da gelişmekte olan opera ve orasat gibi türlerde yapıtlar vermiş olan Andreas Hammerschmidt (1611-1675) ve Heinrich Johan Franz von Biber (1644-1704) ile Gluck* ve Tartini'nin* öğretmenleri olan Bohuslav Černohorský (1684-1742) bulunur. Bohemya müziğinin giderek canlandığı 18.yy'da ise, Avrupa müziğinde önemli bir yer tutan Stamitz'in* yanı sıra, Jan Ladislav Dussek (1760-1812), Georg Antonin Benča (1722-1795) ve Johann Wenzel Tomaschek (1774-1850) gibi besteciler yer alır. Ayrıca, birçok virtüöz ve orkestra yöneticisi yetişmiş, özellikle 1811'de Prag Konservatuarı'nın kurulmasıyla Bohemya'nın Avrupa müziğine bir yöneldi katkıları giderek artmıştır.

19.yy'ın ortalarından başlayarak, pek çok Avru-

pa ülkesinde olduğu gibi, Çekoslovakya müziğinde de ulusal bir eğilim ağırlık kazanmıştır. Schumann*, Liszt* ve Chopin* gibi romantik bestecilerin de, yoğun bir duygusal anlatıma ulaşmak için yerli kaynaklara başvurdukları görülür. 19.yy'ın ikinci yarısında gelişmeye başlayan ulusal müzik hareketlerinde, ulusal kaynaklardan bilinçle yararlanma yoluna gidilmiştir. Böyle bir eğilimin doğmasına yol açan başlıca etkenler, güçlenmekte olan ulusal siyasal duygular ile sanatta ilkel kaynaklara dönme isteğidir. 16.yy'dan beri Habsburg egemenliğinde bulunan ve kendi içinde sürekliliğini korumuş olmakla birlikte İtalyan ve özellikle Alman etkileri karşısında ikincil kalmış bir müzik geleneği olan Bohemya ve Moravya'da ulusal müzik hareketinin geliştiği izlenmektedir.

1820'lerden başlayarak birçok halk şarkısı derlemesi yayımlanmış, besteciler, halk danslarının canlı ritmik yapılarından ve zengin melodilerinden yararlanma yoluna gitmişlerdir. 1823'te operalar Çekçe olarak sahnelenmeye başlamıştır. Çek dilindeki librettolarla opera besteleyen ilk besteci Franz Škroup'tur (1801-1862). Bu türdeki en bilinen ürünleri ise Smetana* vermiştir. Smetana ve Dvořák, Çekoslovakya'da ulusal müziğin doruğunu oluşturmaktadır. Daha sonra Leoš Janáček (1854-1928) ise, Batı müziğinin kavram ve tekniklerinden uzaklaşarak halk müziği araştırmalarına ve bu müziğin özelliklerine dayanan, sözlerle müziğin bileşimini ağırlıkla önemseyen bir bestecilik anlayışını savunmuş ve uygulamıştır. Smetana ve Dvořák'ı izleyen öteki önemli besteciler ve eğitimciler arasında, Vítězslav Novák (1870-1949), Josef Suk (1874-1935) ve Alois Hába (1893-1973) sayılabilir.

Dvořák sade ve gösterişsiz bir yaşam sürdürmüş, bu nitelikleri müziğine de yansıtmıştır. Daha çok yalın ve duygusal bir anlatımı yeğlemiştir. Yeni biçimler aramayı ve yeni bir dil geliştirmeyi amaçlamamış, çalışmalarını özellikle ülkesinin geleneksel müziği üstünde yoğunlaştırmıştır. Gene de yapıtları geleneksel melodilerin geliştirilmiş bir yinelenmesi olmaktan çok kendi yaratıcı kişiliğinin izlerini taşır.

Gençlik yıllarında Wagner ve Liszt'in etkisinde kalmıştır. Wagner'in dramatik özellikler taşıyan yapıtlarına yakınlık duymuş, onun yeni biçim arayışları ve orkestralamadaki yaklaşımları ilgisini çekmiştir. Sonraları Viyana'da tanıştığı Brahms'ın hem kişiliğinden, hem de müziğinden etkilenmiştir. Orkestralama- larında, Beethoven geleneğinin izleri görülmekle birlikte, Beethoven'a oranla daha yalın bir anlatımı yeğlemiştir. Giderek ulusunun geleneksel müziğine yönelmiş, Avusturya İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki ülkesinin acılarını dile getirmeyi amaçlamıştır.

Hymnus, Stabat Mater, Stavá Ludmila (Azize Ludmila) gibi ses ve orkestra müziklerinin yanı sıra opera alanında da çalışmış; *Jakobin, Čert a Káča* (Şeytan ve Káča), *Rusalka* gibi operalar bestelemiştir. Konçerto, uvertür, senfonik şiir ve oda müziği türündeki yapıtlarının dışında dokuz senfoni yazmıştır. Senfonilerinin bazıları, kendi isteğiyle, yayımlanmamış, ancak beş tanesi numaralanmıştır. Bunlardan en ünlüsü *From the New World* adlı beşinci (ya da dokuzuncu) senfonisidir. Amerika'da kaldığı yıllarda zenci ve kızılderili müzikleri üstündeki araştırmaları sonucu yazdığı bu senfoni özellikle Amerika'nın ulusal özelliklerini yansıtmaya tanınmıştır.

Dvořák besteciliğinin yanı sıra eğitimciliğiyle de ulusal Çek müziğine büyük katkılarda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** Orkestra müziği: *Senfoni: no. 1* (no.6), 1880; *no.2* (no.7) 1885; *no.3* (no.5) 1887; *no.4* (no.8) 1889; *no.5* (no.9 , *From the New World*), 1893, (Yeni Dünyadan). Konçerto: *Piyano Konçertosu*, 1876; *Keman Konçertosu*, 1880; *Viyolonsel Konçertosu*, 1895. *Senfonik şiir: Vodník*, 1896, (Altın Çıkrık); *Holoubek*, 1896, (Ormandaki Güvercin). Uvertür: *Carnival*, 1891, (Karnaval); *Othello*, 1892. Opera: *Král a uhliş*, 1894, (Kral ve Kömür İşçisi); *Dimitrij*, 1882; *Jakobin*, 1889; *Cert a Káča*, 1889, (Şeytan ve Káča); *Rusalka*, 1901. **Vokal müzik:** *Hymnus*, 1872; *Stabat Mater*, 1876-1877; *Svatá Ludmila*, 1886, (Azize Ludmila); solo ses, koro ve orkestra için *Missa*, 1887; solo ses, koro ve orkestra için *Requiem*, 1890; soprano ve bas solo, koro ve orkestra için *Te Deum*, 1892. Oda müziği: *Keman-Piyano Sonatı*, 1880; *Piyano için Slav Dansları*, 1878, 1886; yaylı çalgılar ve piyano için *Dörtlü*, 1889; *Yaylı Çalgılar Beşlisi*, 1893; piyano için *Humoresk*, 1894; yaylı çalgılar için 8 dörtlü, bir altılı, bir üçlü; yaylı çalgılar ve piyano için 2 üçlü; şarkılar.

- **KAYNAKLAR:** J.Clapham, *Antonín Dvořák; Musician and Craftsman*, 1966; G.Hughes, *Dvořák; His Life and Music*, 1967; A.Robertson, *Dvořák*, 1945; O.Sourek, *Antonín Dvořák; His Life and Works*, 1954.

- **BAKINIZ:** BEETHOVEN, BRAHMS, SMETANA, R.WAGNER.

DYLAN, Bob (1941)

ABD'li şarkıcı ve besteci. 1960'larda Amerika'da folk müziği geleneği temelinde gelişen başkaldırı müziğinin başlıca temsilcilerindendir.

Asıl adı Robert Zimmerman'dır. 24 Mayıs 1941'de, ABD'nin Minnesota Eyaleti'nde, Duluth'da doğdu. Kendi çabasıyla gitar, piyano ve armonika çalmayı öğrendi. Şair Dylan Thomas'tan esinlenerek adını değiştirdi ve bir süre geçici işlerde çalışıp seyahat ettikten sonra New York'ta, Greenwich Village'daki kahvelerde şarkıcılık yapmaya başladı. ABD'li folk şarkıcısı Woody Guthrie'nin baladlarını ve kendi bestelerini söyleyerek adını duyurmaya başladı. 1961'den başlayarak da doldurduğu albümlerle, çok sayıdaki konser ve turneyle tüm ABD'de tanındı.

Dylan, şarkıcılığa, folk müzik temelli bir siyasal müziğin ABD'deki ilk örneklerini veren Woody Guthrie'yi izleyerek başlamış, daha sonraki yıllarda folk müziği geleneğini sürdüren kişisel bir anlatım geliştirmiştir. "Blowin'in the Wind", "Times They Are A-Changin'" gibi besteleri 1960'lar ABD'sinde insan hakları hareketinin bir simgesi olmuştur. "Mr. Tambourine Man" ve "A Hard Rain's A-Gonna Fall" gibi şarkılarıyla Dylan, besteciliğın yanı sıra şair olarak da ilgi toplamıştır. 1965 sonrası yıllarda elektronik çalgılar eşliğinde "rock and roll" ritimlerini benimseyerek, "folk rock" adını alan yeni bir türün yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Geçirdiği bir motosiklet kazası yüzünden müziğe bir süre ara verdikten sonra çıkardığı *John Wesley Harding* (1968) ve *Nashville Skyline* (1969) adlı albümlerinde ise ABD'nin güney bölgelerinin kırsal havasını yansıtan popüler bir müzik türü olan "country and western"e yakınlaşmıştır.

Dylan, "blues", "rock and roll" ve "country and western" gibi türlerin etkilerini birleştiren bir başkaldırı müziği oluşturarak 1960'lar ABD'sinde siyasal bilinçlenmenin ve insan hakları hareketinin bir sözcüsü olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Bob Dylan*, 1961; *John Wesley Harding*, 1968; *Nashville Skyline*, 1969; *Planet Waves*, 1974.

- **BAKINIZ:** BAEZ, W.GUTHRIE.

DYROFF, Adolf

(1866-1943)

Alman, filozof ve felsefe tarihçisi. Ahlak ve estetik konularındaki geniş kapsamlı çalışmalarıyla etkili olmuştur.

2 Şubat 1866'da Danim'de doğdu, 3 Temmuz 1943'te Bonn'da öldü. Ortaöğrenimini doğduğu yerde, yükseköğrenimini Bonn Üniversitesi'nde bitirdi. 1903'te Bonn Üniversitesi'nde, önce felsefe tarihi, sonra ahlak ve estetik okutmaya başladı. Emekliye ayrılincaya değin bu üniversitede kaldı.

Dyoff'un bütün çalışmaları felsefe tarihi, ahlak ve estetik konuları üzerindedir. Felsefe sorunlarının daha kolay anlaşılması için, konuya ilk kaynaklardan, felsefenin doğuş çağından başlamak gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle, önce, Anadolu-Yunan, sonra Roma felsefesi üzerinde durmuş, başlangıçta ele alınan sorunlarla ilgili çözümlerin açıklamalı bir

tarihini yazmaya başlamıştır. Ona göre felsefe tarihi, felsefe sorunlarına aranan çözümlerin tarihidir. Bu sorunlar çağların akışı içinde, onlara aranan çözümlerle birlikte incelenirse uygarlığın hangi gelişim aşamalarından geçtiği, hangi çağın hangi çözüm biçimini ve yöntemini getirdiği ortaya çıkar.

Dyoff'un felsefe tarihi çalışmaları yanında, felsefe sorunlarıyla ilgili, eleştiriye dayalı incelemeleri de vardır. Bu incelemelerde felsefe sorunlarına anlatıcı değil de çözümleyici bir yöntemle yaklaşır. Sorunlara getirilen değişik yorumları karşılaştırarak, hangilerinin zaman içinde daha tutarlı, daha gerçekçi olduğunu göstermeye çalışır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Die Ethik der alten Stoa*, 1890, ("Eski Stoa Ahlakı"); *Über den Existentialbegriff*, 1902, ("Varoluşçu Kavramı Üstüne"); *Einführung in die Psychologie*, 1908, ("Ruhbilime Giriş"); *Religion und Moral*, 1925, ("Din ve Ahlak"); *Betrachtungen über Geschichte*, 1926, ("Tarih Üstüne"); *Aesthetik der taetigen Geistes*, (ö.s.), 1948, ("Etkin Anlağın Estetiği").

E

EADS, James Buchanan (1820-1887)

ABD'li mühendis. Mississippi Nehri üzerinde yaptığı çelik köprü, 19.yy mühendisliğinin başarılı uygulamalarından biridir.

23 Mayıs 1820'de Indiana Eyaleti'nin Lawrenceburg kentinde doğdu. 8 Mart 1887'de Bahama Adaları'nın başkenti Nassau'da öldü. 18 yaşındayken Mississippi Nehri'nde çalışan gemilerden birine kâtip olarak girdi. 1841'de bir tür dalgıç çanının patentini alarak, nehirde batan gemilerin yüklerini çıkartmaya başladı. ABD'de İç Savaş tehlikesi başgösterdiğinde, buharla çalışan zırhlı savaş gemileriyle Mississippi'de etkin bir askeri denetim kurulabileceği savını ortaya attı. Düşüncesi başkan Lincoln tarafından onaylanınca, 1861'de 600 tonluk yedi gemi yapmak üzere sözleşme imzaladı ve 65 gün gibi rekor sayılabilecek bir sürede gemileri hizmete soktu.

İç Savaş'ın hemen ardından, Missouri Eyaleti'nin St.Louis kentinde Mississippi Nehri'ni aşacak bir demiryolu köprüsü projesi gündeme gelmişti. Eads, gerek bölgedeki doğa koşulları, gerek aşılacak mesafenin büyüklüğü nedeniyle pek çok meslektaşının uygulanması olanaksız gözüyle baktığı projeye üç kemerli çelik konstrüksiyon önerisiyle katıldı ve ABD Kongresi tarafından bu projeyi uygulamakla görevlendirildi. 1867'de yapımına başlanan, 1874'te ulaşımına açılan köprü 15 m yüksekliğindedir; ortalama 150 m açıklığındaki kemerler, çelik borulardan oluşan kafesli kiriş sisteminde yapılmış, orta ayakların temelleri suyun 30 m kadar altındaki kayalara oturtulmuştur. Kıta içi demiryolu ağının kurulmasında büyük bir rol oynayan Eads Köprüsü'nden bugün 28 demiryolu hattı geçer.

Eads, demiryolu ulaşımında doğal engellerin aşılmasına olanak veren bu köprü tekniğiyle 19.yy yapı mühendisliğinin, özellikle taşıyıcı çelik konstrüksiyonun ABD'deki ilk başarılı örneklerinden birini vermiştir.

• BAKINIZ: BRUNEL, EIFFEL, ROEBLING.

EAGLETON, Terry (1943)

İngiliz edebiyat eleştirmeni. Marxist edebiyat eleştirileriyle tanınmıştır.

Terence Eagleton, Salford'da doğdu. Cambridge Üniversitesi'ni bitirdikten sonra aynı üniversitenin İngiliz Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi oldu. 1969'da Oxford Üniversitesi'nin Wadham Koleji'nde ders vermeye başladı. *New Left Review* adlı dergide yazarlık yaptı.

Eagleton, 1967'de yayımlanan *Shakespeare and Society* ("Shakespeare ve Toplum") adlı ilk kitabında, Shakespeare'in tragedyalarını birey-toplum çatışması açısından ele alan ve bunu çağın toplumsal çatışmaları çerçevesinde değerlendiren bir yaklaşımı benimser, 1976'da yayımlanan *Marxism and Literary Criticism*'de (Edebiyat Eleştirisi Üzerine) Marx ve Engels'in yanı sıra Plehanov, Troçki, Lenin, Lukács, Goldmann, Caudwel, Benjamin ve Brecht gibi düşünürlerin edebiyat konsundaki yaklaşımlarını değerlendirir. Edebiyat-tarih ilişkisi, biçim-içerik ilişkisi, yazarın politik bağlanmaları, sanatın üretim ve teknolojiyle ilişkisi gibi konular çerçevesinde Marxist edebiyat eleştirisinin temel sorunlarını tartışır. Aynı yıl yayımlanan *Criticism and Ideology* ("Eleştiri ve İdeoloji") ise Eagleton'ın en önemli yapıtlarındandır. Bu kitabında, maddeci bir estetik ve bilimsel bir metin eleştirisi oluşturmak amacıyla edebiyat metni ile ideoloji arasındaki ilişkiyi ve edebiyat eleştirisinin oluşmasına katkıda bulunan ideolojik etmenleri ele alır. Edebiyat metnini ideolojiye bağlayan ve ondan uzaklaştıran etmenleri değerlendirirken, Kıta Avrupası'ndaki felsefi tartışmaların etkisindedir. Özellikle de Fransız düşünür Louis Althusser ve Fransız eleştirmen Pierre Macherey ile yapısalcı göstergebilimin kavramsal çerçevesinden yararlanır. Kitap, Eagleton'ın önemli ölçüde etkilendiği İngiliz Marxist edebiyat eleştirmeni Raymond Williams'ın da eleştirel bir değerlendirmesini içerir.

Eagleton'ın 1981'de yayımlanan *Walter Benjamin or Towards a Revolutionary Criticism* ("Walter Benjamin ya da Devrimci Bir Eleştiriye Doğru") adlı kitabının ilk bölümü, Alman düşünür ve eleştirmen Walter Benjamin üzerine bir incelemedir. İkinci bölümünde ise Eagleton kendi kuramsal yaklaşımını geliştirir. Hareket noktası yaptığı düşünür ve yazarlar arasında Benjamin'in yanı sıra, Marxizm ile Rus Biçimciliği'ni birleştirmeye çalışan Mikhail Bakhtin ile Yapısalcılık sonrası Fransız düşüncesinde önemli bir yeri olan Jacques Derrida vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Shakespeare and Society*, 1967, ("Shakespeare ve Toplum"); *Exiles and Emigrés*, 1970, ("Sürgünler ve Mülteciler"); *Myths of Power: A Marxist Study of the Brontës*, 1975, ("İktidar Mitleri: Brontë Kardeşler Üzerine Marxist Bir İnceleme"); *Criticism and Ideology*, 1976, ("Eleştiri ve İdeoloji"); *Marxism and Literary Criticism*, 1976, (Edebiyat Eleştirisi Üzerine); *Walter Benjamin or Towards a Revolutionary Criticism*, 1981, ("Walter Benjamin ya da Devrimci Bir Eleştiriye Doğru"); *The Rape of Clarissa*, 1982; *Literary Theory*, 1983, ("Edebiyat Kuramı").

• BAKINIZ: R.WILLIAMS.

EAKINS, Thomas

(1844-1916)

ABD'li ressam. İnsan vücudunu konu aldığı eskizleri, Amerikan figüratif resim okulunun en başarılı örnekleri arasındadır.

25 Temmuz 1844'te Philadelphia'da doğdu, 25 Haziran 1916'da aynı yerde öldü. 1861-1866 arasında Pennsylvania Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim öğrenimi gördü. Bilime olan ilgisi nedeniyle aynı yıllarda Jefferson Medical College'daki anatomi kurslarına katıldı. 1866'da Paris'e gitti ve 1869'da İspanya'ya gidene değin, Güzel Sanatlar Okulu'nda ressam ve heykeltıraş Jean Léon Gérôme'nin (1824-1904) atölyesinde çalıştı. İspanya'da 17.yy'ın önde gelen ressamlarından Velázquez ve Ribera'nın gerçekçi üsluplarından etkilendi. 1870'te Philadelphia'ya döndü ve Pennsylvania Güzel Sanatlar Akademisi'ne öğretim görevlisi olarak girdi. 1879'da profesörlüğe yükseldi. Bir süre sonra, resim ve anatomi derslerinde çıplak model kullanması bazı çevrelerde büyük tepkiyle karşılanınca, istifa etti. Daha sonra, olayı protesto amacıyla okuldan ayrılan öğrencilerinin kurduğu Philadelphia Art Students League'e (Philadelphia Sanat Öğrencileri Birliği) yedi yıl başkanlık yaptı.

Eakins yapıtlarında doğup büyüdüğü kentin günlük yaşamı ve kişilerini çizerken, somut gerçeği olduğu gibi yansıtmayı yeğlemiştir. Sanat yaşamının ilk döneminde genellikle hareket halindeki insan vücudunu ele almıştır. Atlet ve yüzücü resimleri onun, kasları ve hareketleriyle insan vücudunu ne denli iyi tanıdığını göstermesi açısından önemlidir. Bu yapıtlarında kuramsal perspektifi, yapay ve gerçek nesne gözlemleriyle birleştirmiş, böylece bilime olan ilgisi anatominin ötesine geçerek, uzay ve hacim tasarımı kadar uzanmıştır.

Eakins sanat yaşamının ikinci döneminde somuttan soyuta bir yaklaşım göstererek insanların çeşitli psikolojik durumlarını içeren portreler yapmıştır. Işığı canlandırıcı ve kuvvetlendirici bir öğe olarak kullandığı yapıtlarında, Rembrandt'ın donuk, koyu ve kasvetli tonlarını yeğlemiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Max Schmitt in a Single Scult*, 1871, Metropolitan Sanat Müzesi, New York, ("Max Schmitt Tek Kişilik Futada"); *Gross Clinic*, 1875, Jefferson Medical College, Philadelphia; *Köpekli Kadın*, 1885, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Mrs. Edith Mohan*, 1904, Smith College Sanat Müzesi, Massachusetts, ABD.

- **KAYNAKLAR**: L. Goodrich, *Thomas Eakins: His Life and Works*, 1933; R. McKinney, *Thomas Eakins*, 1942; F. Porter, *Thomas Eakins*, 1959.

EAMES, Charles

(1907-1978)

ABD'li mimar, mobilya tasarımcısı ve film yapımcısı.

17 Haziran 1907'de Montana Eyaleti'nin St. Louis kentinde doğdu, 1978'de öldü. Mimarlık öğreniminin ardından uzun süre, Bloomfield Hills'deki Cranbrook Sanat Akademisi'nin Uygulamalı Tasarım Bölümü başkanlığını yaptı. Bu görevindeyken, kendi gibi mimar olan Ray Eames'le evlendi ve bundan sonraki çalışmalarını eşiyile birlikte yürüttü. 1939'dan 1941'e değin, mimar Eero Saarinen'le birlikte kontrplak mobilya tasarımı başta olmak üzere, çeşitli projeler üstünde çalıştı. 1940-1941 arasında, gene Saarinen'le ünlü *Eames İskemlesi*'ni tasarladı. Bu çalışma Modern Sanat Müzesi'nin açtığı Organik Tasarım Yarışması'nda birincilik aldıysa da, hammadmesine biçim vermek güç olduğundan üretime geçilemedi. Eames bir yıl sonra California'ya yerleşti ve 1943'te Evans Ürünleri Şirketi'ne bağlı bir büro'nun yöneticisi oldu. 1946'da New York Modern Sanatlar Müzesi'nden aldığı bir çağrı üzerine New York'da kişisel bir sergi açtı. O yıl tasarlamış olduğu kalıplanmış kontrplak iskemle tasarımı sergide büyük ilgi topladı ve projesi satın alınarak üretime sokuldu. Eames California'ya dönünce, film yapımcılığına ve mimarlığa ağırlık verdi. 1949'da Santa Monica'da, bazı bölümlerinde prefabrike öğeler kullandığı bir ev gerçekleştirdi ve bu yapıyla büyük ün kazandı. Bir yıl sonra *Black Top* adlı bir film yaptı. 1955 dolaylarında tümüyle film yapımcılığına yöneldi. 1960'larda birçok şirkette tasarım danışmanlığı yaptı. 1964-1965 arasında New York Dünya Fuarı İş Makineleri Sergisi'ne katıldı. 1966'da eşiyile birlikte Uluslararası Kaufmann Tasarım Ödülü'nü aldı.

Ray-Charles Eames çiftinin en önemli yapıtı Santa Monica'da kendileri için yaptıkları evdir. Bu yapıda prefabrike öğelerin kullanılmasına uygun basit bir biçim seçilmiş, yapının hafif çelik iskeleti cam ve sıkıştırılmış plastik panolarla kaplanmıştır. Hafif olması ve ışığı büyük ölçüde geçirmesiyle Japon yapı sanatını çağrıştıran bu yapı, savaş sonrası Amerikan mimarlığını önemli ölçüde etkilemiştir.

EARHART, Amelia

(1898-1937)

ABD'li havacı. Atlas Okyanusu'nu tek başına geçen ilk kadındır.

24 Temmuz 1898'de Kansas Eyaleti'nde Atchison'da doğdu, 2 Temmuz 1937'de Büyük Okyanus'ta Howland Adası yakınlarında kayboldu. I. Dünya Savaşı sırasında Kanada'da askeri hemşire olarak görev alan Earhart, savaştan sonra bir süre Boston ve California'da çalıştı, uçuş dersleri almak için para biriktirdi.

17 Temmuz 1928'de W. Stutz ve L.E. Gordon'la

birlikte Atlas Okyanusu'nu geçerek adını duyurdu. Bundan dört yıl sonra 20 Mayıs'ta Newfoundland'den tek başına havalanarak 15 saatlik bir yolculuk sonunda 21 Mayıs 1932'de İrlanda'ya ulaştı. Daha sonra birçok uçuş yapan Earhart, Ocak 1935'te Hawaii'den California'ya ilk uçuşu gerçekleştirdi. 1937'de kılavuzu yüzbaşı Fred Noonan'la birlikte dünya çevresini dolaşmak amacıyla çıktığı gezinin üçte ikisini tamamladıktan sonra Howland Adası yakınlarında kayboldu.

Havacılık üstüne iki de kitap yazan Earhart'ın yaşamöyküsü, kocası yayıncı George Palmer Putnam tarafından ölümünden sonra yayımlandı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Fun of It*, 1932, ("Uçmanın Keyfi"); *Last Flight*, (ö.s.), 1938, ("Son Uçuş").

• **KAYNAKLAR**: G.P.Putnam, *Soaring Wings*, 1939.

EAST, Edward Murray (1879-1938)

ABD'li bitki genetikçisi. Daha bol ürün veren ve besin değeri daha yüksek olan melez mısır türlerinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

4 Ekim 1879'da Illinois Eyaleti'nin Du Quoin kentinde doğdu, 9 Kasım 1938'de Boston'da öldü. Urbana'daki Illinois Üniversitesi'nden 1900'de kimya diplomasını, 1904'te lisansüstü, 1907'de de doktora derecesini aldı. Kimya öğrenimi görmesine karşın genetikteki yeni gelişmelerden etkilenerek bu alanda çalışmayı seçen East, öğrenciliği sırasında Illinois'deki, 1905-1909 arası da Connecticut'taki Tarım Deneme İstasyonu'nda mısır, tütün ve patates üzerinde melezleme denemeleri yaptı. 1909'da Harvard Üniversitesi'ne bağlı Bussey Institution'da öğretim görevlisi, 1914'te profesör oldu ve yaşamının sonuna değin tüm çalışmalarını bu kuruluşta gerçekleştirdi.

Illinois Tarım Deneme İstasyonu'nda çalıştığı yıllarda, çapraz dölleme yoluyla üretilen değişik mısır türlerinin protein ve yağ oranını saptayarak hayvan yemi olarak kullanılacak en besleyici mısır melezlerini araştıran East, sonradan Connecticut Tarım Deneme İstasyonu'nda ve Bussey Institution'da sürdürdüğü araştırmalarıyla, bugün dünyanın hemen her ülkesinde üretilen melez mısır türünü elde etmeyi başardı. Verimi ve besin değeriyle tarımsal ve ticari yönden büyük önem taşıyan bu bitki, değişik iklim ve toprak koşullarında denenerek pek çok ülkede ekimine başlandıktan sonra, dünya mısır üretiminde büyük bir artışa neden olmuştur.

Sonradan araştırmalarını kuramsal düzeyde sürdüren East, sürekli değişen karakterlerin kalıtımı sorununa eğilerek, Mendel yasalarının dışında tutulan bu tür karakterlerin de bu yasalar çerçevesinde açıklanabileceğini deneysel yoldan kanıtladı, ardından kalıtsal değişikliklerin ortaya çıkışında eşeysel üretimin önemini vurgulayarak evrim olgusunun açıklanmasına yeni bir kanıt getirdi.

I.Dünya Savaşı yıllarında, çok hızlı nüfus artışı nedeniyle giderek büyüyen açlık tehlikesine karşı savaşta ve insan ırkının gerek fiziksel, gerek zihinsel yetilerinin iyileştirilmesi yolunda biyoloji bilginlerine büyük sorumluluk düştüğünü savunan East'in toplumsal konulardaki yaklaşımı, özellikle ırk konusundaki öznel ve katı değerlendirmeleri ağır eleştirilere konu olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Mankind at the Crossroads*, 1923, ("Yol Ayırımındaki İnsanlık"); *Heredity and Human Affairs*, 1927, ("Kalıtım ve İnsan Olayı"); *Biology in Human Affairs*, 1931, ("İnsan Yaşamında Biyoloji").

• **BAKINIZ**: DARWIN, LİSENKO, McCLINTOCK, MENDEL.

EASTMAN, George (1854-1932)

ABD'li mucit ve sanayici. Fotoğraf makinesini ve filmini geliştirerek fotoğrafçılığın yaygınlaşmasını sağlamıştır.

12 Temmuz 1854'te New York Eyaleti'nin Waterville kentinde doğdu, 14 Mart 1932'de Rochester'da öldü. Geçimini sağlayabilmek için, 14 yaşındayken öğrenimini yarım bırakarak bir bankada çalışmaya başladı. Çok yakın bir geçmişi olan fotoğrafçılığa büyük ilgi duyduğundan, o günün koşullarında amatörce bir uğraşı sayılamayacak denli karmaşık ve pahalı olan bu tekniği geliştirmeye karar verdi. İngiltere ve Fransa'daki yeni gelişmeleri izleyerek, 1880'de kuru fotoğraf tekniğini ABD'de ilk kez uygulamaya girişti. 1884'te bir şirket kurarak, kâğıt üzerine gümüş bromür kaplanmış fotoğraf filmlerini, dört yıl sonra da ilk "Kodak" fotoğraf makinelerini ve saydam selüloit filmleri pazara sundu, 1892'de Eastman Kodak Company adıyla seri üretime başlayan şirket 1928'de renkli film üretimine geçti. İş hacmi giderek büyüyen Kodak Company ABD ve Avrupa'nın sayılı sanayi kuruluşları arasında yerini alırken, kazancının büyük bir bölümünü eğitim kurumlarına bağışlayan Eastman, yapmak istediklerinin tümünü gerçekleştirdiğine inanarak yaşamına son verdi.

Niepce, Daguerre, Talbot, Nadar gibi öncülerin katkılarıyla 19. yy'ın ilk yarısında yeni bir teknoloji ve sanat dalı olarak gelişmeye başlayan fotoğrafçılığı, geniş kitlelerce benimsenecek bir uğraşıya ve büyük bir sanayi dalına dönüştüren girişimcilerden biri de Eastman'dır. 1870'lerde ABD'de uygulanan "yaş kolodyum tekniği" uzun işlemler gerektiren, güç ve pahalı bir yöntemdi. Yüzeyi potasyum, kadmiyum ya da lityum iyodürlü bir nitroselüloz çözeltisiyle (kolodyum) kaplanmış cam levha, ışıksız bir ortamda gümüş nitrat çözeltisine daldırılarak ışığa duyarlı duruma getiriliyor, üzerindeki emülsiyon kurumadan hemen "poz" verilip banyo edilmesi gerekiyordu. Duyarlı yüzeyin bir tanen eriyiğiyle işlenip kuruduktan sonra kullanılmasını sağlayan, böylece yaş kolodyumun sakıncalarını bir ölçüde gideren kuru kolodyum levhalar, 1876'dan beri Avrupa'da kullanılı-

yor ama henüz ABD'de bilinmiyordu. 1878'de, gümüş bromürlü ince bir jelatin katmanıyla kaplanmış kuru levhaların yapımını öğrenen Eastman 1879'da İngiltere'de, ertesi yıl ABD'de levha kaplama makinesinin patentini alarak bu tekniği uygulamaya başladı.

Taşıyıcı yüzey olarak kullanılan cam levhalar yerine daha kullanışlı bir gereç düşünen Eastman, 1884'te gümüş bromür eriyiğini kâğıt üzerine sürerek ilk şerit filmleri üretti. Fotoğraf çekildikten sonra, karanlık odada kâğıdın üzerinden çekip alınan duyarlı katman banyo ediliyor ve negatif film elde ediliyordu. Birkaç yıl sonra, gümüş bromürü kâğıt yerine bu kez saydam selüloit katmanı üzerine uygulayan Eastman'ın, yüz karelik selüloit film şeridiyle birlikte pazara sunduğu kolayca taşınabilen, "kutu" tipi küçük fotoğraf makineleri büyük bir alıcı kitlesi buldu. Çekilen filmler makineyle birlikte fabrikaya geri gönderiliyor, fabrika da banyo edilmiş negatifleri ve yeni bir film takılmış makineyi alıcıya postallıyordu. Eastman'ın başarısı, alıcıya büyük bir kullanım kolaylığı ve satış sonrası hizmet sunan bu girişimciliğinden kaynaklanır. Hemen hemen aynı yıllarda birçok araştırmacı fotoğrafçılık tekniğini geliştirecek yeni yöntemler denerken, bu tekniğin amatörler arasında yaygın bir uğraşıya dönüşmesini sağlayan Eastman olmuştur.

- **BAKINIZ:** DAGUERRE, NADAR, NIEPCE, W.H.F. TALBOT.

EASTON, David (1917)

ABD'li siyaset bilimci. Davranışçılık akımının kurucularındandır.

24 Haziran 1917'de Kanada'nın Toronto kentinde doğdu. 1939-1943 arasında Toronto Üniversitesi'nde eğitim gördü. 1943'te ABD'ye gitti. 1947'de Harvard Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı. Aynı yıl Chicago Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1968-1969 yıllarında Amerikan Siyaset Bilimi Derneği başkanlığını yaptı.

Özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de gelişmeye başlayan Davranışçılık akımına bağlı sosyal bilimciler tüm toplumsal olguların matematiksel ve istatistiksel yöntemlerle ölçülebilirliğini savunmuşlardır. Easton'ın kurucularından olduğu Davranışçılık akımı toplumdaki kurumlar arasındaki ilişkileri inceleyen geleneksel siyaset bilimi yaklaşımından farklı olarak deneysel araştırmaya dayanan bireysel davranış biçimlerini incelemiştir. Easton'a göre, bireylerin gözlemlenebilir ve düzenlilik gösteren davranışları temel alınarak birtakım kuramsal genellemelere varılabilir. Bunların doğruluğu daha sonra deneysel olarak sınanmalıdır.

Easton ABD'deki siyasal sistemi, toplumdan bir takım veriler alan ve bu verileri işlemekten geçirerek yeniden topluma sonuçlar biçiminde geri veren bir kutuya benzeterek açıklamıştır. Easton siyasal çözümlemesinde, toplumsal denge içinde olan bir sistemi veri olarak kabul etmiş ve siyasal süreçlerdeki işleyiş mekanik ve biçimsel bir açıdan ele almıştır.

Ona göre demokrasi, özgürlük ve eşitlik gibi konular siyaset biliminin dışında kalmalıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Political System*, 1953, ("Siyasal Sistem"); *A Systems Analysis of Political Life*, 1956, ("Siyasal Yaşamın Sistem Analizi").

EBBINGHAUS, Hermann (1850-1909)

Alman, psikolog. Bellek konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

24 Ocak 1850'de Barmen'de doğdu, 26 Şubat 1909'da Halle'da öldü. 1867'de Bonn Üniversitesi'ne girdi. Daha sonra Berlin ve Halle üniversitelerine devam etti. 1873'te Bonn Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı. Daha sonra Berlin Üniversitesi'nde ders vermeye başlayan Ebbinghaus burada bir psikoloji laboratuvarı kurdu. 1890'da fizikçi Arthur König ile birlikte *Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane* (Duyu Organlarının Psikolojisi ve Fizyolojisi Dergisi) dergisini kurdu. 1894'te Breslau Üniversitesi'nde profesör oldu. 1905'te Halle Üniversitesi'nde ders vermeye başladı.

Ebbinghaus'un yaşadığı dönemde psikoloji alanındaki egemen yaklaşım, ezberleme ve bellek gibi zihinsel süreçlerin deneysel olarak incelenemeyeceğini varsıymaktaydı. Ebbinghaus geliştirdiği deneysel ve ölçüye dayalı yöntemlerle bu süreçlerin anlaşılmasına yönelik bilimsel bir psikoloji anlayışının gelişmesine katkıda bulundu. Ebbinghaus, geliştirdiği 2.300 anlamsız hecenin yardımıyla ezberleme sürecini inceledi. Geliştirdiği yöntemle göre ezberlenecek heceler bir dizi içinde deneğe sorulmakta ve deneğin aynı sıra içinde hece dizisini ezberlemesi beklenmekteydi. Deneyi yapan yanlışları düzeltmekte ya da deneğin hatırlamadığı heceleri hatırlatmaktaydı. Denek serinin tamamını eksiksiz bir biçimde tekrarlayana dek deney devam etmekteydi. Böylece belirli bir kusursuzluk düzeyine ulaşmak için gerekli toplam zaman süresi, bunun için yapılması gereken deney sayısı ve yapılan yanlışların sayısı niceliksel olarak ölçülebilmekteydi. Her sözcüğün sunulma süresini eşitleyen ve iki sözcük arasındaki zaman aralığını da eşitleştiren bir aygıtın geliştirilmesiyle deneğin, aygıtın otomatik olarak verdiği cevaptan daha önce cevap vermesi gerekiyordu.

Ebbinghaus ayrıca çocukların zekâ düzeyini ölçmek için de yeni bir yöntem geliştirmiştir. Deneklerden kendilerine verilen test kâğıdındaki boş bırakılan yerleri doldurmaları istenen bu test, geliştirilmiş bir biçimde bugünkü zekâ testlerinde kullanılmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Über das Gedächtnis*, 1885, ("Bellek Konusunda"); *Grundzüge der Psychologie*, 2 cilt, 1902-1908, ("Psikolojinin Anahatları"); *Abriss der Psychologie*, 1908, ("Psikolojinin Özeti").

EBERHARD, Johann August (1739-1809)

Alman, filozof ve tanrıbilimci. Tanrı kayrasının dinli, dinsiz bütün insanlar için geçerli olabileceği görüşünü savunmuştur.

31 Ağustos 1739'da Halberstadt'ta doğdu. 6 Ocak 1809'da Halle'da öldü. Halle Üniversitesi'nde tanrıbilim okudu. 1763'te doğduğu kentte, 1774'te Charlottenburg'da vaiz oldu, ancak Kilise ile anlaşmazlığa düşünce bu görevlerinden ayrıldı. 1778'de Kral II.Ferdinand, onu, Halle Üniversitesi'ne tanrıbilim profesörü olarak atadı. 1786'da Berlin Akademisi üyeliğine, 1805'te Özel Meclis'e seçildi.

Eberhard'ın Kilise ile arasının açılmasına neden olan yapıtı, *Neue Apologie des Socrates*'dir. ("Sokrates'in Yeni Savunması"). Burada, ahlakın Hristiyanlık'tan önce var olduğunu, bunun için kurtuluşun tek yolunun kilise inançlarından geçmediğini bir dinsizin de cennete gidebileceğini savundu. Kutsal cezalandırmanın, günah işleyen ahlak yönünden geliştiremeyeceği yolundaki görüşleri tepki uyandırdı.

Felsefe alanında Wolff'un yazılarını inceleyerek giren Eberhard'm ilk yapıtları Kant'a karşı bir görüşü içerir. Ona göre, Kant'ın felsefesinin temelini oluşturan sorunları daha önce Leibniz işlemiş, gerekli çözümleri getirmiştir. Eberhard'ın Kant'a karşı çıkmasında başlıca kaynak, etkisi altında kaldığı, Locke'tur. Onun etkisiyle Kant'ın estetik konusundaki düşüncelerini de eleştirmiştir. Bu eleştirilere Kant, *Über eine Entdeckung, nach der alle neue Kritik der reinen Vernunft durch eine ältere entbehrlich gemacht werden soll* ("Usun Her Yeni Eleştirisinin, Daha Önceki Bir Eleştiriyi Gereksiz Kılınabileceğini İleri Süren Bir Buluş Üstüne") adlı yapıtıyla karşılık vermiştir.

Eberhard'a göre duyum, düşünce ve devinim arasında bir geçiş oluşturur. Tin sezdiği zaman edilgen, düşündüğündeyse etkendir. Düşünceler, duyumlardan kaynaklanır. Estetik sorunlarını konu edinen yapıtlarında ilk estetik etkinliğinin, çocukların oyunlarında ortaya çıktığını belirtmiş, sanatın ereğinin beğeni duyguları uyandırmak olduğu görüşünü savunmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Neue Apologie des Socrates*, 1772, 2 cilt, ("Sokrates'in Yeni Savunması"); *Allgemeine Theorie des Denkens und Empfindens*, 1776, ("Düşünme ve Duyumun Genel Kuramı"); *Philosophisches Magazin*, 1788-1791, ("Felsefe Dergisi"); *Philosophische Archiv*, 1792-1795, ("Felsefe Arşivi").

- **BAKINIZ:** KANT, LEIBNIZ, LOCKE, SCHILLER, C.WOLFF.

EBERHARD, Wolfram (1909)

Alman, sosyolog, Çin dili ve tarihi uzmanı. Çin dili ve tarihi ile Türk halk masalları konusunda çok sayıda çalışması vardır.

17 Mart 1909'da Potsdam'da doğdu. Berlin'deki Doğu Dilleri Okulu'nda ve Berlin Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Naziler'in iktidara gelmesinden sonra Almanya'dan ayrıldı. Önce Çin'e gitti ve 1934'te Pekin Üniversitesi'nde doçent olarak çalışmaya başladı. 1936'da Doğu Halkları Bilim Müzesi'nin (Grassi Müzesi) müdürü oldu. 1937'de Türkiye'ye geldi. Bu tarihten 1948'e dek Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Çin dili ve tarihi profesörü olarak ders verdi. 1948'de ABD'ye gitti. 1976'ya dek California Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olarak görev yaptı. 1964'ten sonra Heidelberg Üniversitesi'ne misafir profesör oldu. Eberhard, Mainz'daki Edebiyat ve Bilimler Akademisi'nin, Münih'teki Bav-yera Bilimler Akademisi'nin, Tayvan'daki Çin Akademisi'nin ve Amerikan Folklor Derneği'nin üyesidir.

Eberhard'ın Çin dili ve tarihi ile Çin'in toplumsal yapısı konusunda çok sayıda kitabı vardır. Bu kitaplardan *Çin Tarihi ve Uzak Doğu Tarihi* ilk kez Türkçe olarak basılmış, daha sonra yabancı dillere çevrilmiştir. P.N.Boratav, N.T. Uluğtuğ gibi Türk bilim adamlarıyla birlikte çalışmalar yapan Eberhard'm, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*'nde yayımlanmış makaleleri vardır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Kultur und Siedlung der Randvölker Chinas*, 1942, (Çin'in Şimal Komşuları); *Lokalkulturen im Alten China*, 2 cilt, 1942-1943, ("Eski Çin'de Yerel Kültürler"); *Çin Tarihi*, 1947; *Typen türkischer Volksmärchen* (P.N.Boratav ile), 1953, ("Türk Halk Masallarında Tipler"); *Minstrel Tales from Southeastern Turkey*, 1955, ("Güneydoğu Anadolu Aşık Masalları"); *Uzak Doğu Tarihi*, 1957; *Settlement and Social Change in Asia*, 1967, ("Asya'da Yerleşme ve Toplumsal Değişme"); *Moral and Social Values of the Chinese*, 1971, ("Çinliler'in Ahlaksal ve Toplumsal Değerleri"); *Studies in Hakka Folktales*, 1974, ("Hakka Halk Masalları İncelemeleri").

EBERT, Carl (1887-1980)

Alman tiyatro yönetmeni ve oyuncusu. Gerek sahneye koyucu, gerekse öğretmen olarak Türk tiyatrosunun ve operasının Batı düzeyine ulaştırılması çabasına büyük katkıda bulunmuştur.

20 Şubat 1887'de Berlin'de doğdu, 1980'de öldü. 1909'da Alman tiyatro yönetmeni Max Reinhardt'ın yanında oyunculuğa başladı. Daha sonra Frankfurt'ta, ardından Berlin Devlet Tiyatrosu'nda sahneye çıktı.

1927'den 1931'e değin Darmstadt Eyalet Tiyatrosu'nu yönetti ve çağdaş Alman yazarlarının oyunlarını sahneye koydu. 1931'de Berlin Devlet Operası genç yöneticiliğine getirildi. Bu görevi sırasında yönettiği Verdi'nin *Macbeth* operası kalabalık sahnelerde oyuncuların kitle halinde kullanılmasıyla büyük ilgi topladı. Ebert, Nazi örgütleri tarafından çalışmaları engellenince, 1933'te, önce İtalya'ya, oradan da İsviçre'ye gitti. Ancak iş bulması, bu yabancı ülkelerde de engellendi. Aynı yıl Arjantin'e gitti ve 1936'ya değin Buenos Aires'teki Teatro Colon'da zor koşullar altında çalıştı. Bu arada 1934'te İngiltere'de Glynde-

bourne Tiyatro Şenliği'nin ilk düzenlenişine katkıda bulundu. Londra'da bulunduğu bir sırada o yıllarda tiyatro ve opera alanında Batı düzeyine ulaşmak için bir atılım girişen Türkiye'nin bu çabasını yönlendirmek için aldığı öneriye uyarak, 1936'da Ankara'ya geldi. Bu konuda Türk Hükümeti'ne sunduğu rapor uygun bulundu, Atatürk tarafından, yeni kurulmuş olan Milli Musiki ve Temsil Akademisi'nin Tiyatro Bölümü'nü açmakla görevlendirildi. Cevat Dursunoğlu, Cevat Memduh Altar, Necil Kazım Akses, Bedrettin Tuncel'le birlikte bu bölümün derslerini ve öğretmenlerini saptadı. Daha sonra Ankara Devlet

Türk Tiyatrosu ve Yabancı Eğitimciler

Türkiye'de ilk düzenli tiyatro eğitimine yönelik, Meşrutiyet döneminde ortaya çıkar. İstibdatın sona ermesiyle birlikte tiyatronun aydınlar arasında büyük bir önem kazanmasının temelinde, onun, elde edildiğine inanılan özgürlüklerin kullanılmasında çok uygun bir araç ve Batı uygarlığına ulaşmada güçlü bir aracı olduğu inancı yatmaktadır. Buna karşın Meşrutiyet'in hemen sonrasında görülen "tiyatro patlaması"nda bilinçli bir oyunculuk, yazarlık ve yönetmenlik eğitiminin yer aldığından söz edilemez. Özellikle Ermeni oyuncular tarafından başlatılan Batılı anlamda ilk oyun sahneleme çabaları, belli bir oyunculuk eğitiminin eksikliği nedeniyle gerek teknik ve yöntem, gerekse dil bakımından melez, seçmeci (eklektik) ve dolayısıyla da tutarsız olmuştur. Geleneksel Türk tiyatrosunda ise oyunculuk ve yöneticilik Batı tiyatrosundan çok daha başka bir biçimde, yıllar süren bir usta-çırak ilişkisiyle elde edilen "ustalık" sistemine dayanagelmıştır.

Daha önceki yıllarda yaklaşık yüz elli ayrı tiyatronun açılmasına yol açan birikim, giderek ulusal bir tiyatro kurulması düşüncesini de getirdi. İstanbul Şehremini olan operatör Cemil TopuzluPaşa*1913-1914 arasında bu amacı gerçekleştirmek için bir konservatuvar açılmasına önayak oldu. Bu işi yönlendirmek için de, Paris'te Théâtre Libre'i (Özgür Tiyatro) kurmuş, Odéon Tiyatrosu'nun yönetimini üstlenmiş ve 1894'te bir kez İstanbul'a gelmiş olan ünlü tiyatro adamı André Antoine* çağrıldı. Çağrının amacı Antoine tarafından bir mektupta şöyle anlatılmıştı: "...Bu saf kişiler benden bizim Comédie Française örneğinde bir ulusal tiyatro ile bir konservatuvar istiyorlar. Tabii ne oyuncular, ne öğretmenleri, ne öğrencileri, ne dekorcuları, ne tiyatroları var... Bununla birlikte sonuçları da almıyor..."

İşe kurumun yapısının belirlenmesiyle başladı. "Osmanlı Güzellikler Evi" anlamına gelen Darülbeydi-i Osmani adı verilen konservatuvarın genel yöneticisi Antoine, Tiyatro Bölümü Başkanı Reşat Rıdvan,* Batı Musikisi ve Türk Musikisi olarak ayrılan Müzik Bölümü'nün başkanı da Ali Rifat'tı. Temmuz 1914'te gazetelere

verilen ilanla Tiyatro Bölümü'ne öğrenci alınacağı duyuruldu. Öğrenci adaylarından, kendilerinin hazırlayacakları bir tiyatro parçasını Antoine'nın başkanlığında, aralarında Abdülhak Hamit* ve Münakyan Efendi'nin* de bulunduğu bir jüri önünde sunmaları isteniyordu. Öğrenci adaylığına yüz doksan yedi kişi başvurdu. Bunların yalnızca sekizi, hepsi de Hristiyan azınlıklardan olmak üzere kadındı. Snavda başarılı olanlar arasında Hamlet'ten bir parça sunan Muhsin Ertuğrul*, Behzat Butak*, Raşit Rıza*, İsmail Galip Arcan*, Peyami Safa*, Kınar Hanım*, Eliza Binemeciyen*, Ali Naci Karacan* ve Halit Fahri Ozansoy* da bulunuyordu. İlk elemeleri kazanan altmış üç kişinin göreceği tiyatro eğitimi yedi temel ders grubundan oluşuyordu: Kıraat, telaffuz, tecvit (okuma, söyleyiş, tonlama); inşaat, takrir, aruz (ezberden okuma, anlatım); tarih, edebiyat ve edebiyat tarihi; bâile (tragedya); dram; mudhike (komedi); naks, adab-ı muaşeret, eskrim ve ismizaz (mimik).

Ancak aynı yıl I.Dünya Savaşı'nın çıkması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bu savaşta Fransa ile karşı karşıya gelmesi, tiyatro eğitimi çabasının bir sonuca ulaşmasını engelledi, Antoine ülkesine döndü.

Antoine'ın Türkiye'deki çalışmaları, çok kısa sürmekle birlikte, kurumlaşmaya yönelik bir gidişi başlatmış oldu. Bu, Darülbeydi'nin 1916'da aylarca süren bir çalışma sonunda sahnelediği ve oldukça başarılı bir sonuç aldığı Çürük Temel oyununun hazırlanışındaki ciddi tutumda da izleniyordu.

Ulusal Türk tiyatrosunu oluşturma ve görev alacak sanatçıları eğitme yolundaki ikinci önemli girişim 1930'lardan sonra devlet tarafından, yine yabancı bir uzman yönetiminde gerçekleştirildi. Müzik ve tiyatro eğitimi için bir konservatuvar açma düşüncesi 1924'te kurulmuş olan Musiki Muallim Mektebi'nden beri güncelliğini koruyordu. Atatürk* de 1934'te Büyük Millet Meclisi'ni açış söylevinde sanat ve özellikle müzik üstünde durmuştu. Aynı yıl, Milli Eğitim Bakanlığı müzik ve tiyatro sanatına

Konservatuvarı'nda öğretmenlik ve yönetmenlik yaptı. 1949'da kurulacak olan Devlet Tiyatrosu'nun çekirdeği niteliğindeki Tatbikat Sahnesi'nde oyunlar sahneledi. İlk olarak Molière'in *Kibarlık Budalası*'nı sahneye koydu. Bunu Sophokles'in *Kral Oidipus*, Goethe'nin *Faust*, Shakespeare'in *Julius Caesar*, Wilder'in *Bizim Şehir* ve Synge'in *Denize Giden Atlılar* adlı oyunları izledi. Ebert'in yönettiği *Madame Butterfly* Türkiye'de Türkçe sergilenen ilk Batı operası olarak büyük ilgi gördü. Daha sonra, Mozart'ın *Figaro*'sunu, Beethoven'ın *Fidelio*'sunu, Verdi'nin *Maskeli Baló*'sunu ve Puccini'nin *Tosca*'sını da sahne-

ye koydu. 1946'da Türkiye'den ayrıldı. 1947'de İngiltere'de Glyndebourne Tiyatro Şenliği'ni yönetti. 1948'den 1954'e değin ABD'de Los Angeles Üniversitesi'nde tiyatro dersleri verdi. 1951'de Stravinski'nin isteği üzerine onun *The Rake's Progress* operasının dünya prömiyerini hazırladı. 1954'te Berlin Devlet Operası'nın başına getirildi ve 1962'ye değin bu görevini sürdürdü. Nisan 1969'da İstanbul Kültür Sarayı'nın (şimdi Atatürk Kültür Merkezi) açılışı için Türk Hükümeti'nin çağrılısı olarak bir kez daha Türkiye'ye geldi. Carl Ebert yaklaşık on yıl sürdürdüğü çalışmalarıyla Devlet Tiyatrosu'nun kadrosu-

çağdaş bir öz ve biçim vermek amacıyla Ankara'da Milli Müzik ve Temsil Akademisi'ni kurdu. Okulun Müzik Bölümü Alman besteci Paul Hindemith'in*, Tiyatro Bölümü ise yine Alman tiyatro adamı Carl Ebert'in* yönetiminde çalışacaktı. Ebert kendi deyimiyle "Türkiye'de tiyatro ve operayı Batı düzeyine çıkarma" görevini kabul ettikten sonra 1936'dan başlayarak ilerde Devlet Konservatuvarı ve Devlet Tiyatrosu'nu oluşturacak olan kadroyu hazırlamaya girişti. Tiyatro eğitimi için okutulması kararlaştırılan dersler şöyledi: Teori ve retorik, fonetik, mimik, rol etüdü, vurgulama, madrigal koro, ritmik jimnastik, eskrim, tiyatro tarihi, sanat ve müzik tarihi, okuma, Almanca ve İtalyanca. Tiyatro Bölümü eğitime Müzik Bölümü'nden alınmış iki kız ve sekiz erkek öğrenciyle başladı. Ertesi yıl basının da etkisiyle kuruma ilgi çok arttı, eğitim için üç yüz elli aday başvurdu, bunların yirmi sekizi giriş sınavında başarılı oldu. Ebert'in öğrenci seçimindeki ilkesi "yabancı dil bilen ve yabancı ilkelere sahip kişiler arasından, hiçbir geleneğe yüklenip gölgelenmemiş" genç yetenekler keşfetmekti. 1940'ta kuruluş yasası çıkan Devlet Konservatuvarı'nın Tiyatro Bölümü'nün 1941'de verdiği ilk mezunlar şunlardı: Muazzez Yücesoy (Lutas), Melek Saltukalp (Ökete), Nermin Elgün, Ertuğrul İlgin, Mahir Canova*, Salih Canar, Nüzhet Şenbay ve Esat Tolga. Ertesi yılın mezunları ise Meliha Yetilmedikler, Saim İstaracioğlu, Cüneyt Gökçer*, Ahmet Evintan ve Ağâh Hün oldular. Bunları, hepsi de ilerde Devlet Tiyatrosu'nun oyunlarında uzun yıllar önemli roller yüklenecek olan ilk kuşak oyuncular Şahap Akalın, Asuman Korad, Şeref Gürsoy, Nuri Altınok, Ragıp Haykır, Ulvi Uraz*, Macide Tanır* izledi.

Konservatuvar Kanunu'nda öngörülen başka bir yeni kurum da, uygulama, sanatçıları sahneye hazırlama ve başkent seyircisine Batı'nın temel yapıtlarını sunma gibi amaçları bulunan Tatbikat Sahnesi olmuştu. 1949'da Devlet Tiyatrosu'nun kurulmasına değin işleyen bu kurumda, 1941'den başlayarak Goldoni*, Molière*, Sophokles*, Shakespeare*, Maeterlinck* ve Wilder*

gibi yazarların oyunları önce Ankara, sonra da turnelerle İstanbul ve İzmir seyircisine sunuldu. Ancak bu deneme sahnesinde, 1947'de görevi Ebert'ten devralan Muhsin Ertuğrul'un yönetiminde oynanan Yazılan Bozulmaz'dan başka hiçbir yerli oyun sahnelenmedi.

II.Dünya Savaşı ertesinde İstanbul Şehir Tiyatroları, belirgin bir dağınkılık içine girmiş, Muhsin Ertuğrul'un Ankara Devlet Tiyatrosu'nda görevlendirilmesi üzerine, öncelikle yönetmen sıkıntısı çekilmeye başlanmıştı. Bu eksikliği gidermek için dönemin İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Fabrettin Kerim Gökay, 1952'de Avusturyalı yönetmen ve dekorcu Max Meinecke'yi* başyönetmen olarak İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'na çağırdı. Göreve başlamadan önce tiyatronun durumuna ilişkin bir rapor hazırlayan Meinecke, bu görevini altı yıl kadar sürdürdü. Meinecke'nin kendinden önce görev yapmış uzmanlardan farkı, başlarda doğrudan eğitimle ilgili bir görev almayıp, getirdiği çalışma ilkeleri ve tiyatro anlayışı doğrultusunda sahnelediği oyunlarla etkisini dolaylı göstermesi olmuştur. Meinecke, bir ara yanında çalışmış olduğu Reinhardt'ın* tutumu ve üslubu doğrultusunda, onun "tiyatronun bir bayram niteliği taşıması" yolundaki temel görüşünü uygulamıştır.

1958'de Şehir Tiyatroları'ndaki görevinden ayrıldıktan sonra da Türkiye'de kalmış, İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda, Ankara Devlet Konservatuvarı'nda ve Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tiyatro Kürsüsü'nde öğretmenlik yaparak eğitim alanında etkinliğini sürdürmüştür.

Antoine, Ebert ve Meinecke ile birlikte, temel tiyatro kültürünü yurt dışında almış olan Muhsin Ertuğrul ve daha sonraki yılların Amerikan oyunculuk anlayışı etkisindeki genç kuşak oyuncular düşünüldüğünde, yüzyılın başında kurulması öngörülen ulusal Türk tiyatrosunun bütün evreleri boyunca değişik yabancı özelliklerle beslendiği görülür. Türk tiyatrosunun kendine özgü ulusal bir üslubu arayış çabası bugün de sürmektedir.

ının yetişmesine ve yönetiminin düzenlenmesine önemli katkılarda bulunmuş, Reinhardt'a dayanan kerdi oyunculuk anlayışının Türkiye'de yaygınlık kazanmasında etkili olmuştur.

• **BAKINIZ:** M.ERTUĞRUL, M.REINHARDT.

EBERT, Friedrich (1871-1925)

Alman devlet adamı. Weimar Cumhuriyeti'nin ilk başkanıdır.

4 Şubat 1871'de Heidelberg'de (bugün FAC'de) doğdu, 28 Şubat 1925'te Berlin'de öldü. Saraçlık zanaatını öğrendi ve mesleği nedeniyle Almanya'nın birçok yerini dolaştı. Mayıs 1891'de Bremen'e yerleşti. Bremen Saraçlar Sendikası başkanı oldu. Bir yandan da Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nde (SPD) çalışmaya başladı. Partinin yayın organı olan *Bremer Beuger-Zeitung*'a yazılar yazdı. 1893'te derginin yayın yönetmenliğini üstlendi. 1900'de Bremen Kent Meclisi'ne seçildi. 1905'te SPD Yürütme Komitesi'ne girerek Berlin'e gitti. 1912'de Reichstag'a (imparatorluk meclisi) seçilen Ebert, August Bebel'in ölümü üzerine 1913'te SPD genel başkanı oldu.

Ebert, Ağustos 1914'te Almanya'nın I.Dünya Savaşı'na katılma kararını destekledi ve partisinin II.Wilhelm'in savaş bütçesine olumlu oy vermesi konusunda etkili oldu. Meclisteki SPD çoğunluğunun yeni savaş kredilerini onaylaması, parti içinde varolan görüş ayrılıklarını artırdı.

Ekim 1917'de Bolşevik Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra Rusya savaştan çekildi. 1918 başında Almanya'nın savaştan çekilmesi için yaygın grevler yapıldı. Ama Rus Çarlığı'na karşı savaşmak gerektiğini savunan Sosyal Demokratlar Rusya savaştan çekildikten sonra savaşın sona erdirilmesi konusunda hiç bir girişimde bulunmadılar. Ancak Almanya'nın savaştan yenik çıkacağı kesinleştikten sonra İtilaf Devletleri'yle siyasi ilişkileri kolaylaştıracağı düşüncesiyle Genelkurmay Başkanı Hindenburg'un yardımcısı Erich Ludendorff anayasal monarşiye geçilmesine karar verdi. Ekim 1918'de Ebert'in desteğiyle Baden Prensi Max başkanlığında bir hükümet kuruldu. Hükümet Katolik Merkez Parti, Demokratik Parti (daha önce İlerici Parti) ve Sosyal Demokrat Parti'nin oluşturduğu, adını 1848 Devrimi'nin bayrağının renklerinden alan Siyah-Kırmızı-Sarı koalisyonuna dayanıyordu. Koalisyon partilerinin ortak amacı, Almanya'da Rusya'dakine benzer bir devrimi engellemek ve parlamenter demokrasiye geçişi sağlamaktı.

II.Wilhelm'in Almanya'ya barış getiremeyeceğine inanan kitleler SPD'den atılan sol kanat tarafından kurulan Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi (USDP) ve Spartaküs Birliği önderliğinde İşçi ve Asker Konseyleri'nde örgütlendi. İşçi ve Asker Konseyleri'nin öncülüğünde 4 Kasım'da başlayan devrimci hareket 9 Kasım'da Berlin'de doruğuna ulaştı. Aynı gün II.Wilhelm tahtından çekildi. Prens Max da başkanlığı Ebert'e bıraktı. 9 Aralık'ta sosyal demokrat Scheidemann komünistlerden erken davranmak

kaygısıyla cumhuriyeti ilan etti. Ebert SPD ve USDP'nin temsilcileriyle gücünü İşçi ve Asker Konseyleri'nden alan ve Halk Komiserleri Konseyi olarak adlandırılan geçici bir hükümet kurdu. Ordunun devrimci milislere dönüştürülmesini isteyen Spartakistler'in düzenledikleri gösteri ve grevler Aralık ayında da sürdürüldü. Almanya'da devrimin gerçekleşeceğinden korkan Ebert, Genelkurmay Başkanı Hindenburg ile gizli bir anlaşma yaptı ve Savunma Bakanı Noske'yi devrimi ezmekle görevlendirdi. Noske'nin buyruğundaki birliklerle devrimciler arasındaki silahlı çatışmalar 6 Ocak'ta başladı. 15 Ocak'ta Spartaküs Birliği'nin önderleri Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg öldürüldü. Mart başında devrim tam anlamıyla bastırıldı.

19 Ocak 1919'da yapılan Kurucu Meclis seçimlerini Siyah-Kırmızı-Sarı koalisyonu % 85'lik bir çoğunlukla kazandı. Weimar'da toplanan Kurucu Meclis Ebert'i cumhurbaşkanlığına, Scheidemann'ı da başbakanlığa getirdi. Ebert'in anayasa hukukçusu Hugo Preuss'la birlikte hazırladığı ve Ağustos'ta kabul edilen yeni anayasa, cumhuriyeti federal bir yapıya oturtuyor ve merkezi hükümete imparatorluk döneminden daha fazla yetki veriyordu. Anayasanın 48. maddesine göre cumhurbaşkanı gerekli gördüğü durumda tüm hak ve özgürlükleri kısıtlama yetkisine sahipti.

Haziran 1919'da Versailles'da imzalanan antlaşmayla İtilaf Devletleri Almanya'yı çok ağır koşullarla barışa zorladılar. Antlaşmayı imzalamak istemeyen Scheidemann'ın istifası üzerine sosyal demokrat Gustav Bauer yeni bir hükümet kurdu ve Almanya Cumhuriyeti adına antlaşmayı imzaladı. Haziran 1920'de yapılan genel seçimlerde Siyah-Kırmızı-Sarı koalisyonu önemli ölçüde oy kaybetti. Sosyal Demokrat Parti'nin meclisteki en güçlü parti olma özelliğini yitirmesinde ve bir daha çoğunluğu sağlamamasında Versailles Barış Antlaşması'nın etkisi büyüktü.

Mayıs 1921'de İtilaf Devletleri'nin Almanya'nın ödemesi gereken tazminatı 132 milyar altın Mark olarak belirlemesi hükümetin istifasına yol açtı. K.J.Wirth başkanlığında kurulan hükümet tazminatı ödemeyi kabul etti. Ancak Almanya'nın bu kadar yüklü bir tazminatı ödemesi olanaksızdı. Sürekli para basılması enflasyonu olağanüstü boyutlara ulaştırdı.

Almanya'nın tazminatını ödeyememesi nedeniyle Fransa Ocak 1923'te zengin kömür yataklarına sahip Ruhr bölgesini işgal etti. Fransız işgali bölgede Ebert'in de desteklediği bir genel greve yol açtı. Yabancı denetimine son verilmesini amaçlayan grev nedeniyle üretimin durması, iktisadi bunalımı şiddetlendirdi. Ebert Ağustos 1923'te merkez sağ Halk Partisi'nden Gustav Stresemann'ı başbakanlığa atadı. Stresemann'ın Ruhr grevine son vermesi SPD içinde Ebert'e karşı tepki yarattı. Kasım 1923'te partiler arasında hiçbir anlaşma olanağının kalmadığı bir ortamda Adolf Hitler başarısızlıkla sonuçlanan bir darbe girişiminde bulundu. Ebert Şubat 1925'te cumhurbaşkanlığı süresinin bitimine 4 ay kala öldü. Yapılan halk oylamasıyla Hindenburg cumhurbaşkanı seçildi.

• **BAKINIZ:** G.BAUER, HINDENBURG, HITLER, KAPP, K.LIEBKNECHT, LUXEMBURG.

EBERTH, Karl Joseph (1835-1926)

**Alman hekim ve bakteriyoloji bilgini.
Adıyla anılan tifo basili bulmuştur.**

21 Eylül 1835'te Würzburg'da doğdu, 2 Aralık 1926'da Berlin'de öldü. Biyoloji ve tıp okuduğu Würzburg Üniversitesi'nden 1860'ta lisansüstü derecesini alarak Karşılaştırmalı Anatomi Enstitüsü'nde Heinrich Müller'in asistanı oldu. 1863'te doktora sınavını verdi, iki yıl sonra da Zürich Üniversitesi'nin çağrısını kabul ederek İsviçre'ye gitti. 1869'da aynı üniversitede patoloji profesörlüğüne getirildi, ayrıca 1874'ten başlayarak Veterinerlik Fakültesi'nde histoloji ve embriyoloji derslerini üstlendi.

1881'de Almanya'ya dönerek 1895'e değin Halle Üniversitesi'nde karşılaştırmalı anatomi ve histoloji profesörü olarak ders veren Eberth, o tarihte Patoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini devraldı ve 1911'de emekli oluncaya değin bu görevi sürdürdü.

Müller'in asistanlığını yaptığı dönemde histolojiye ilgilene Eberth, Fransa'da Davaine'in şarbon basili tanımlamasından ve Pasteur'un mikroorganizmalar üzerindeki çalışmalarını yayımlayarak hastalıkların mikroplarla bulaştığı savını güçlendirmesinden sonra tümüyle bakteriyolojiye yöneldi. Difteri ve şarbon basili üzerinde çalışmalar yaptıktan sonra, 1879'da, hastalık yapıcı etkeni o güne değin bilinmeyen tifo hastalığını incelemeye başladı. Bulgularını 1880'de yayımlayarak, tifolu hastaların özellikle dalağına ve karın bölgesindeki lenf düğümlerine yerleşen, iki ucu yuvarlak çomak biçimi oluşumların hastalık etkeni olduğunu açıkladı. Daha çok "Eberth basili" diye anılan tifo basili (*Salmonella typhosa*) 1884'te kültür ortamında üretildi, 1896'da da tifo aşısı ilk kez insanlar üzerinde denendi. İlk yıllarda % 10 ile 15 oranında ölümle sonuçlanan tifo hastalığı, kloramfenikol, ampicilin gibi antibiyotiklerin geliştirilmesinden sonra ölümcül bir hastalık olmaktan çıktı.

• BAKINIZ: DAVAINÉ, R.KOCH, PASTEUR.

EBİVERDİ (? -1113)

**Arap, şair. Selçuklular döneminin
ünlü şairlerindendir.**

Muhammed b. Ahmed Ebü'l Muzaffer Ebiverdi, Horasan yakınlarında Ebiverd'de doğdu. Doğum tarihi bilinmiyor. Kimi kaynaklara göre Ebiverd'e yakın Kûkan köyünde doğduğu için el-Kûkani diye de anılır. Emeviler'in Anbasa b.Ebu Sufyan soyundan gelmektedir. 5 Eylül 1113'te İsfahan'da zehirlenerek öldü.

Ebiverdî şairliğinin yanı sıra dil, tarih ve ilm-i Ensab (soykütüğü bilimi) ile de uğraşmıştır. Ebiverd bölgesi tarihi ile tarihçi el-Makdisî'nin yararlandığı bilinen Arap kabileleri ile ilgili bir yapıtı bugün

kayıptır. *Divan*'ı üç bölümdür. Birinci bölüm Abbasi halifelerinden el-Muktedi (1075-1094) ve el-Mustazhir (1094-1118) için yazdığı şiirlerden oluşan *el-İrakıyat*; ikinci bölüm Necid ya da Orta Arabistan şiirleri diye adlandırılan *en-Necdiyat*; üçüncü bölüm esrime şiirlerinden oluşan *el-Vecdıyat*'tır. Şiirlerinden seçmeler *Mukattaâtü'l-Ebiverdî* adı altında basılmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Divan*, (Süleymaniye Kütüphanesi Fatih bölümü No.3776); *el-İrakıyat*, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, No. 2404); *en-Necdiyat*, (Bayezit Devlet Kütüphanesi, No. 2663); *el-Vecdıyat* (Oxford, Bodleian Kütüphanesi, No. 248); *Mukattaâtü'l-Ebiverdî*, (ö.s.), 1860.

EBNER, Ferdinand (1882-1931)

Avusturyalı filozof. Alman İdealizmi'ne yönelttiği eleştirilerle tanınır.

31 Ocak 1882'de Viyana'da doğdu, 17 Ekim 1931'de aynı yerde öldü. Viyana'da öğrenim gördü. Bir süre ortaokul öğretmenliği yaptı. Bu dönemdeki çalışmaları pek ilgi çekmedi. Çağdaş felsefenin insan sorunlarına ağırlık vermeye başladığı I.Dünya Savaşı'ndan sonra, Ebner'in düşünceleri de gündeme getirildi.

Ebner'e göre Alman İdealizmi, insan varlığını anlamayı engelleyen, sağlam düşünce temelleri üzerine oturmayan, çökmesi gereken bir akımdır. Bu akım yıkıldıktan sonra, onun örtüsü altında kalan insan gerçeği aydınlığa çıkacak, insanın evren karşısındaki yeri ve önemi anlaşılacaktır. Alman İdealizmi insanı anlamaya, açıklamaya elverişli bilginin kaynağı olmadığı gibi, sorunlara çözüm aramayı da engellemektedir.

Ebner'in ileri sürdüğü kurama göre insan, bir birey olarak, tek başına anlaşılabilir. Onu karşısında bulunan varlıkla birlikte ele almak, incelemek gerekir. "Ben" ancak "Sen"nin karşısında vardır. Çevresinden, öteki insanlardan soyutlanmış bir Ben, gerçeğinden kopmuş demektir. Oysa Ben'in karşısında bulunan, konuşan Sen, yaşayan tinin taşıyıcısıdır. Ben, karşısında söyleyen, konuşan Sen'i görünce başka bireylerle bütünleşir, kendi varlığının bilincine varır. Bu nedenle Ben'i bilmenin yolu, karşısında başka bir varlık olarak duran, Sen'den geçer. Ebner'e göre "Sen, başka insanlarda yaşayan tinin taşıyıcısı olduğundan, Ben, Sen'de kendi varlığının canlı temelini bulurum, kavrarım." Böylece insan gerçeği ikili konuşmaya dayalı bir düşünüşle (*dialogisches Denken*) kavranabilir.

Varoluşçuluk akımına Ben-Sen ikilisi açısından bakan Ebner, konuşma eyleminin insanla Tanrı'yı da karşı karşıya getireceği kanısındadır. Tanrı'yı düşünmek, onunla konuşmaktır. İnsan Tanrı'yı düşünürken kendi Ben'inin karşısına onu bir Sen olarak alır, böylece Tanrı ile ikili konuşma (*Dialog mit Gott*) gerçekleşir. Konuşmanın özünü, başkasında kendi varlığını (*eigene Existenz*) bulma oluşturur.

Ebner, özellikle Varoluşçuluk'la Hristiyan düşüncesi arasında bağlantı kurmaya çalışan aydınları

etkilemiş, insan sorunlarını çözmede dinin yararlı olabileceği görüşünü savunanlara ışık tutmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Sämtliche Werke*, (ö.s.), 1969, ("Toplu Yapıtlar").

Ebubekir

EBUBEKİR (573-634)

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra seçilen ilk İslam halifesidir.

Kimi kaynaklara göre de 571'de doğmuştur. 23 Ağustos 634'te Medine'de öldü. Babası Kureyş'in Teym boyundan Ebû Kuhâfe Osman, annesi Sahr'ın kızı Ümmü'l-hayr Selma'dır. Asıl adı Abdü'l-Kâbe'ydi. Müslüman olduktan sonra Hz. Muhammed ona Abdullah adını verdi. Ayrıca Atik, Siddık, Yâr-i gar (can yoldaşı) sanlarıyla da anıldı. Cennetlik oldukları sağlıklarında kendilerine peygamber tarafından müjdelenen on kişiden (aşere-i mübeşşere) biridir. Muhammed'in yakın dostu olarak ona vahiy geldikten sonra Müslüman olan ilk erkek olduğu kabul edilir.

Müslümanlık'ı kabul etmeden önce varlıklı bir tüccardı. Servetini Müslümanlık'ın hizmetine sunup Müslüman kölelerin özgürlüklerini kazanmaları için büyük fidyeler ödedi. Yoğun baskılar nedeniyle Müslümanlar'ın Habeşistan'a göçtükleri dönemde Mekke'de Peygamber'in yanında kaldı. Bir ara Haşimiler'in Mekke'den uzaklaştırıldıkları sırada o da Mekke'den ayrıldı. Ancak kısa bir süre sonra geri dönüp Hicret'e değin Mekke'de kaldı. Hz. Muhammed'in 622'de Mekke'den Medine'ye göçüne (Hicret) oğlu Abdurrahman dışında tüm ailesiyle birlikte katıldı. Başta Müslümanlar'a düşman olup Bedir'de onlara karşı dövuşen Abdurrahman da bir süre sonra Müslümanlık'ı benimseyerek Medine'ye göç etti.

Medine yakınlarında es-Sunh'a yerleşen Ebubekir kızı Ayşe'yi Hz. Muhammed'le evlendirerek peygamberle akraba oldu. Hz. Muhammed'in tüm savaşlarına katılan Ebubekir 630'da Tebuk seferinde

Müslümanlar'ın sancağını taşıdı. Kimi söylentilere göre de 631'de Mekke'ye giden hac kafilesine başkanlık edip Hz. Muhammed'in Hudeybiye Antlaşması'nın bozulduğuna ilişkin olarak gönderdiği bildiriyi Mekkeliler'e okudu.

Bu dönemde sağlığı bozulan Hz. Muhammed kendi yerine Müslümanlar'a imamlık edip namaz kıldırma görevini Ebubekir'e verdi. Bu görevlendirmeyi bir eğilim olarak değerlendiren İslam toplumunun ileri gelenleri Hz. Muhammed'in ölümünden sonra 8 Haziran 632'de Ebubekir'i halife seçtiler. Müslümanlar'ın ilk halifesi olan Ebubekir Hz. Muhammed'in peygamberlik dışındaki tüm görev ve yetkilerini üstlendi.

Ebubekir'in yaklaşık iki yıl süren kısa halifelik dönemi, Ridde adı verilen dinden çıkma savaşlarıyla geçti. Hz. Muhammed hayattayken ona bağlanıp Müslümanlık'ı seçen ancak Arap kabilecilik eğilimine ters düşen bir tür merkezileşme ve bu yapı içinde merkeze zekât ödemekten hoşnut olmayan kabileler Hz. Muhammed'in ölümü üzerine ortaya çıkan sahte peygamberlere bağlandılar. Ebubekir Medine ile bağlarını koparıp zekât vermeyen bu kabilelere karşı sert bir tutum izledi.

Ancak peygamberin buyruklarını sonuna dek uygulamayı ilke edinen Ebubekir, Mekke ve Medine dışındaki Müslümanlar'ın bir ayaklanma tavrı içinde olduğu bu dönemde Hz. Muhammed'in düşündüğü Suriye seferini Usame komutasında gerçekleştirdi. Sefer dönüşü Bedeviler üzerine gönderdiği Usame, Zu'l-Kassa'da ayaklanmacıları ağır bir yenilgiye uğrattı. Daha sonra Halid b. Velid komutasında düzenlenen seferler sonunda Tayyi, Gatafan, Esed, Beni Hanife gibi Orta Arabistan kabileleri denetim altına alınıp Medine'ye bağlandı.

Bu savaşlar sırasında *Kuran*'ı ezbere bilen hafızların büyük bir bölümünün ölmesi üzerine Ebubekir *Kuran*'ın dağınık parçalarının biraraya getirilmesi için bir kurul oluşturdu. Hz. Muhammed'in kâtiplerinden Zeyd b. Sabit başkanlığındaki bu kurulun topladığı *Kuran* metnine Mushaf adı verildi. Ridde savaşlarının ardından 633 sonlarında Müslümanlık'ı yaymak amacıyla üç ordu oluşturan Ebubekir bu orduları kuzeye gönderdi. Bunlardan Halid b. Velid komutasındaki güçler Mart 634'te Irak'taki Hire kentini ele geçirerek vergiye bağladı. Hire, Müslümanlar'ın Arap yarımadası dışında ele geçirip vergiye bağladıkları ilk yer oldu. Ardından Irak içlerine ilerlemeyi amaçlayan Halid b. Velid, Ebubekir'in Bizanslılar karşısında güç durumda kalan Suriye'deki güçlere yardıma gitmesini istemesi üzerine güneye indi. Hristiyan Gassani güçlerini Merc Rahit'te yendikten sonra ilerleyip Busra'da (eski Şam) öbür Müslüman güçlerle birleşerek 30 Temmuz 634'te Ecnadeyn'de Bizans ordusunu bozguna uğrattı. Bu olaydan kısa bir süre sonra ölen Ebubekir'in ardından Osman halife oldu.

- **BAKINIZ:** AYŞE, HALİD b. VELİD, Hz. MUHAMMED.

EBUBEKİR AĞA

(18. yy)

Türk, besteci. Klasik Türk müziğinin en önemli bestecilerindendir.

İstanbul'da doğdu. Eyüplü olduğu için, "Eyyubi Bekir Ağa" diye de anılır. Yaşamı üzerine pek az bilgi vardır. III. Ahmed döneminde Enderun'a girerek kiler ağası olmuş, "çavuş" rütbesini almıştır. Lale Devri'nde besteci ve hanende olarak parlanmış, sarayda "Faslı Hümayûn"u yönetmiştir. İhsan Hisarlı'nın, Sinanpaşa Medresesi ve Türbesi haziresindeki bir mezar taşına dayanan araştırmasında verdiği bilgiye göre, 1172 (1758-1759) tarihinde İstanbul'da ölmüştür.

Ebubekir Ağa 18. yy'ın en değerli bestecilerinden biridir. Yapıtlarında canlı, şen, tenle ilgili hazları dile getiren bir üslup görülür; ona ayrı bir kişilik kazandıran bu özellik Lale Devri'nin coşkun havasını yansıtır. Şair Nedim'in şiirdeki coşkunluğunu Ebubekir Ağa musikide yaratmıştır. Şaheseri sayılan Mâhûr beste "Bir âfet-i mehpeyker ile nûktelerim var", Gerdaniye ve Evc yürük semailer üslubunun tipik örnekleridir.

Musiki kuralları üstüne, günümüze ulaşmayan bir yapıtı vardır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan *Mecmua*'sında, başka bestecilerin yanı sıra, kendi yapıtlarının güfteleri de yazılıdır. Başka güfte derlemelerinde de yapıtlarına rastlanır. Şeyhülislam Esad Efendi'ye göre, yüz elli dolayında beste yapmış, ama bunların büyük bir bölümünün notaları günümüze ulaşmamıştır. Ebubekir Ağa'nın şiir denemeleri de vardır.

• **YAPITLAR** (başlıca): Güfte derlemesi: *Mecmua*, yazma, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 60, 1739. **Beste:** Mâhûr darbeyn beste; mâhûr ağır semai; mâhûr yürük semai; yeğâh sakıyl kâr; evc yürük semai; gerdaniye yürük semai; nühûft nakış yürük semai; sabâ nakış yürük semai; segâh nakış yürük semai; müstear ağır semai; hüseyni remel beste; hicaz darbeyn beste.

• **KAYNAKLAR:** Enderunlu Ahmed Reî, *Tezkire*, 1718 (1719); S. Ezgi, *Nazarî ve Amelî Türk Musikisi*, I, 1933; İ. Hisarlı, "Bestekârların Mezarlarına Dair Bir Tedkik", *Musiki Mecmuası*, (74), 1954; Şeyhülislam Esad Efendi, *Atrabü'l-Asâr, Mekteb Mecmuası*, 1893; H. Yenigün, "Lale Devri Bestekârları", *Musiki Mecmuası*, (151), 1960.

EBU DÜLÂME

(? -786)

Arap, şair. Hiciv şiirleriyle tanınmıştır.

Asıl adı Zend b. Cevn'dir. Habeş asıllı bir köledir. Nerede doğduğu bilinmiyor. 786'da Bağdat'ta öldü. Ölüm tarihi tartışmalıdır. Abbasi halifelerinden Mansur (754-775) ve Mehdi'nin (775-785) saraylarında bulundu. Görevi saray soytarlığı idi.

Abbassiler'i iktidara getiren Ebu Müslim Horasa-

ni'nin öldürülmesinin nedenlerini açıklayan kasidesi ile ün kazandı. Ebu Dülâme para için kaside yazmaktan kaçınmaz, yakınlarını bile hicvetmekten çekinmezdi. Adı deliye çıktığı için din kurallarına aldırış etmez, cezadan korkmaksızın herkesin içinde dinle alay ederdi.

Abbassiler'in sırtıgesi olan siyah renkte giysiler giyilmesi için verilen buyruğu alay konusu yaptı. Halife Mehdi onu arkadaşları ile birlikte ölüm cezasına çarptırdı. Ebu Dülâme bu kez kendini hicvederek ölümden kurtuldu. Katırı için yazdığı kaside Arap edebiyatında atasözleri arasına girmiştir.

EBU EYYUB HALİD

(? -672)

Arap din adamı. Peygamber'in bayraktarı. 672'de İstanbul'un kuşatılmasında görev almıştır.

Ebu Eyyub Halid b. Zeyd el-Ensari, Medine'de Hazrec boyundandır. Hz. Muhammed ile Akabe biatında (yemininde) görüşmüş ve Müslüman olmuştur. Peygamber Medine'ye hicret edince bir süre onun evinde kalmıştır.

Ebu Eyyub, Peygamber'in bütün savaşlarına katıldı. İslam ordusunun bayraktarlığını yaptı. Peygamber'in ölümünden sonra Halife Ali'nin yanında görev aldı. Peygamberden 150 kadar Hadis derlemiştir. Cemel, Siffeyn ve Nehriyan savaşlarına, Emevi halifesi Muaviye döneminde Yezid kumandasında İstanbul'un kuşatmasına katıldı. İznik üzerinde yapılan çarpışmada yararlılık gösterdi. 672'de İstanbul kuşatması sırasında kent in surları önünde öldü. Surlar arasında bir yere gömüldü. Söylentiye göre II. Mehmed kenti fethetmeye geldiği zaman Şeyh Akşemseddin tarafından mezarı bulunmuştur. 1458'de burada bir cami yaptırılmış, semt de kendi adı ile anılmıştır. Türbesi kutsal sayılıp ziyaret edilir. Osmanlı padişahları tahta çıktıkları "cülûs törenleri"nde burada kılıç kuşanırlardı.

EBU FİRÂS

(932-968)

Arap, şair. Hamdânîler döneminin en ünlü şairlerindendir.

Ebu Firâs el-Hamdânî, Abbassiler'in güçsüzleştiği dönemde Musul ve Halep yöresinde kurulan Hamdânî hanedanından Seyfû'd-devle'nin (945-967) amcasının oğludur. Doğum yeri bilinmiyor. Sadâd'da çarpışma sırasında öldü.

Seyfû'd-devle döneminde Münbiç valiliğinde bulundu. Yaşamı boyunca Bizanslılar'la mücadele etti. 959'da Bizanslılar'a tutsak düştü. Fırat üzerinde Harşana'ya götürüldü. Söylentiye göre ölümüne göze alarak buradan kaçtı. Bizans İmparatoru Nikephoros II Phokas 962'de Halep'i ele geçirince, Ebu Firâs

yakalanarak İstanbul'a gönderildi, dört yıl burada tutuklu kaldı. Çektiği sıkıntıları anlatan acıklı şiirleri bu dönemin ürünleridir.

Seyfû'd-devle 967'de ölünce Humus Emirliği'ni ele geçirmek istedi. Sadâd'da Seyfû'd-devle'nin oğlu Ebû'l-Maâli'nin gönderdiği askerlerle meydana gelen çarpışmada öldü.

Ebu Firâs, Mütarebbi ile birlikte Hamdânîler döneminin en ünlü şairidir. Gösteriş ve yapmacıktan uzak olan şiirleri duygularını dile getirir. Yaşamını, deneyimlerini, anılarını aktarır. İbn Haleveyh'in topladığı şiirleri daha sonra divan biçiminde basılmış, bir bölümü de Almanca'ya çevrilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Divan*, (ö.s.), 1873.

►
Hukuk,
kaynaklar
ve yöntem

Ebu Hanife

EBU HANİFE

(699-769)

►
Yargının
kaynağı ve
geçerliliği

**İslam hukuk bilgini. Hanefi mezhebi-
nin kurucusudur.**

699'da Kâbil'de doğdu, 769'da Bağdat'ta öldü. Gerçek adı Numan b. Sabit b. Zuta'dır. Varlıklı bir Arap aşiret başkanının satın alarak özgürlüğe kavuşturduğu babası, sonradan, Kûfe'ye yerleşmiştir. Numan b. Sabit ilk bilgileri Kûfe Camii'nde halka ders veren bilginlerden edindikten sonra *Kuran*, dilbilgisi (sarf ve nahiv) okudu. Kûfe'nin, sonradan bilgisini artırmak için gittiği Basra'nın ünlü bilginlerinden fıkıh, Hadis, şiir ve Arap yazını konularında öğrenim gördü. Bir süre Kâbe'de, düzenlenen bilimsel toplantılara dinleyici olarak katıldı, özellikle Peygamber'in arkadaşlarını (sahabe) yakından tanıyanların (tabii) konuşmalarını, aktardıkları Hadis'leri dinledi. Basra'ya dönünce çağının önde gelen İslam bilginlerinden, İslam felsefesi (kelam) ve cedel (konuları karşılıklı tartışarak açıklama yöntemi) öğrendi. Bir aralık alış-

verişle uğraştı, komşu İslam ülkelerini gezdi. Bu gezileri sırasında, gittiği yerlerde yaşayanların geleceklerini, yaşama biçimlerini, toplum kurumlarını, yönetim düzenlerini inceledi. Bütün yaşamı süresince kendini bilimsel çalışmalara veren Ebu Hanife devlet işlerine karışmamış, Halife Mansur'un verdiği kadılık görevini almayınca hapse atılmış ve hapiste ölmüştür.

İslam ülkelerinde, kurduğu mezhep nedeniyle, imam-ı azam (büyük imam) olarak anılan Ebu Hanife, gençliğinde yörenin saygınlık kazanmış bilginlerinden dinlediği Hadis'lerin etkisinde kalarak, bütün çalışmalarını İslam bilimleri konusunda yoğunlaştırmıştır. Özellikle İslam hukuku denen fıkıh, onun en önemli ilgi alanı olmuştur. 20 yaşlarındayken Kûfe Camii'nde derslerini dinlediği İslam bilgini Hammad b. Süleyman, düşüncelerinin oluşmasında başlıca kaynaktır. Hammad b. Süleyman'ın ölümünden sonra yerine geçerek, Kûfe Camii'nde, halka ders vermeye başlayan Ebu Hanife kısa süre içinde geniş bir ün sağladı. Konuşmalarının etkisi, bilgisinin genişliği, sorunlara çözüm aramada uyguladığı yöntem, İslam ülkelerinde yeni bir mezhep anlayışının doğmasını sağlayan ilk öğedir.

Ebu Hanife, İslam düşüncesine hukuk (fıkıh) sorunları ile girmiş, birinci kaynak olarak benimsediği *Kuran*'a dayanarak, yeni yorumlar ve çözümler ileri sürmüştür. Onun öne sürdüğü düşünce yöntemine göre İslam diniyle, İslam toplumuyla ilgili bütün sorunların çözümüne ilişkin birincisi *Kuran*, ikincisi Hadis olmak üzere belli kaynaklar vardır. Bunlardan sonra gelen kaynaklar da, Peygamber'in arkadaşlarının (sahabe) verdikleri fetva denen belgelerle, icma, kıyas, istihsan, örfdür. İslam toplumunda bir sorunla karşılaşılınca ilk başvurulacak kaynak *Kuran*'dır. *Kuran* yargıları kesindir, genel geçerlilik taşır, onlarla çelişen bir durumun gerçekliği söz konusu olmaz. Bu yargılar değiştirilemez, özlerine aykırı bir yorumla uygulama alanına konamaz. Karşılığı *Kuran*'da bulunmayan ya da *Kuran* yargılarıyla her türlü kuşkuyu giderecek bir nitelikte açıklanmayan, yeni bir olay, yeni bir sorun ortaya çıkınca çözüm için başvurulması gereken ikinci kaynak Hadis'tir. Peygamber'in değişik olaylar ve türlü nedenlerle, gene *Kuran* yargılarına dayanarak, yaptığı açıklamaları içeren Hadis de kesindir, onunla çelişen bir yargının, bir eylemin geçerliği söz konusu edilemez. Ancak, aradan geçen süreler, toplumda birtakım yeni sorunlar ortaya çıkarabilir. Bu sorunların çözümüne ilişkin açık yargılar *Kuran* ve Hadis'te bulunmayabilir, bulunsu bile anlaşılmasında güçlük doğabilir. Böyle bir durumda başvurulacak yol, Peygamber'in sağlığında, benzer durumlarda nasıl davrandığı, ne yaptığıdır. Karşılaşılan sorunun benzeri Peygamber'in davranışlarında varsa kuşkuya kapılmanın gereği yoktur. Bu konuda, Peygamber'in yakın arkadaşları olan kimselerin yargılarına başvurulur. O yargıların bulunduğu belgelerin içeriğine uyulur.

İslam hukukunda *Kuran*, Hadis, Sahabe fetvaları gibi belgeleri tartışmasız, kesin ve genel geçerlik taşıyan birer kanıt olarak anlayan Ebu Hanife bireysel istence dayanan öteki dört yargı kaynağını ikinci aşamada önemli saymıştır. Bu dört kaynağın birincisi icmadır. İcmanın başlıca dayanağı bilimsel yetkidir. Bu sorunun çözümünde en yetkili olan kimselerin

►
Kanıtlama
türleri

oybirliğiyle verdikleri yargı icmanın özünü oluşturur. İcma denen yargıyı verecek yetkililerde bulunması gereken birtakım özellikler vardır. Bunlar da doğruluk, toplumda saygınlık ve sevgi kazanmış olmak, iyilikseverlik, anlayışlılıktır. Ebu Hanife'ye göre icmadan sonra en güvenilir yöntem kıyastır (tasım). Ancak bunu da yetkili kimseler yapabilirler. Kıyas ise açık ve kapalı olmak üzere ikiye ayrılır. Açık kıyas kesindir, kavranılması kolaydır, kuşkuyla kapılmanın gereği yoktur. Kapalı kıyasın anlaşılması biraz güçtür, daha geniş bilgiyi, daha güçlü bir kavrayış yeteneğini gerektirir. Bu iki kıyas türünde de kesinliği bilinen bir yargıdan yola çıkarak sonuç elde etme yöntemi vardır. Kıyastan sonra istihsan (en uygunu benimseme) gelir. İstihsan da kapalı tasım gibidir. Bu da, kıyasa karşıt görünen bir işlemde, en uygun olanı benimsemektir. Son yöntem ise örf (gelenek, alışılan yöntem) adını alır. Bunda, genellikle, inancına, *Kuran* ve Hadis'e bağlılığına güvenilen kimselerin gelenek niteliği kazanan davranışlarına uyulur. Bu nedenle örf toplumun benimsediği yol, uyguladığı yöntem anlamındadır.

Ebu Hanife, İslam hukukuna getirdiği kıyas ve istihsan yöntemleri dolayısıyla *ehl-i rey* adı verilen ve bütün yargılarda, yargılamalarda oya başvuranların öncüsü sayılır. Ebu Hanife, İslam dininde "tevhid" denen ve Tanrı'nın birliğini dile getiren görüşe de yeni yorumlar getirmiştir. Ona göre Tanrı'nın birliğine inanmak inanın temelini oluşturur. Ancak bu inanın belli ilkeleri vardır, bunlar da Tanrı'ya, meleklerle, Tanrı'nın Musa, Davud, İsa ve Muhammed peygamberlere gönderdiği dört kitaba, yargı gününe, ölümden sonra dirilmeye, cennete, cehenneme, iyinin ve kötünün (hayr ile şerrin) Tanrı'dan geldiğine inanmaktır. Bu ilkelerden birinin eksikliği inanın bütünlüğünü bozar. Tanrı tektir, benzeri, ortağı yoktur, doğmamıştır, doğurmamıştır, önsüz-sonsuzdur. Tanrı'nın dirim, görme, erk, bilim, konuşma, işitme, istenç gibi nitelikleri vardır. Bunlar Tanrı'nın özülle (zâtı ile) bağlantılıdır. Tanrı'nın bir de eylemle ilgili (fi'li) nitelikleri vardır, bunlar da yaratma, besin sağlama, yapma, yeniden varetme, başarı göstermedir. Bütün varlıkları yaratan Tanrı'dır. Tanrı, yarattığı varlıkları yaratmadan önce bilirdi. Onun bilgisinin başlangıcı ve sonu yoktur.

Ölüm konusunda Ebu Hanife'nin görüşü *Kuran* bildirilerine dayanır ve yeni bir yorumu gerektirmez. Ona göre ölüm ruhun gövdeden ayrılmasıyla başlar. Ruh ölmez, Tanrı'nın buyruğu üzerine kalkım günü (kıyamet) yeniden gövdeye dönecek, yargılanmak için kişi dirilecektir. Ebu Hanife'nin *Kuran* ve Hadis'e dayanarak ileri sürdüğü görüşler, kurduğu Hanefi mezhebinin temel ilkelerini oluşturur. Bu mezhebe bağlanan İslam ülkelerinde dinle ilgili bütün sorunlara Ebu Hanife'nin getirdiği kurallara göre çözüm aranır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Fikḥü'l-Ekber*, ("En Büyük Fıkıh") yazma; *Fikḥü'l-ebas*, ("En Kolay Fıkıh"), yazma; *Kitabü'l-Alim ve'l-Mute'allim*, ("Bilginin ve Öğrenenin Kitabı"), yazma.

• **KAYNAKLAR**: N. Çağatay, İ.A. Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 1976; S. Ünal, *Ebu Hanife Fikḥ-ı Ekber ve İzahı*, 1957.

• **BAKINIZ**: AHMED b. HANBEL, EBÜSSUUD EFENDİ, EŞ'ARİ, MALİK b. ENAS.

EBU HAŞİM

(? -799)

Arap din adamı. Şii imamlarındandır.

Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi olmadığından nerede doğduğu bilinmiyor. 799'da Lut gölü yakınlarında Humayma'da ölmüştür. Gerçek adı Ebu Haşim Abdullah b. Muhammed'tir. Kimi kaynaklara göre Halife Ali soyundandır. Bu nedenle Şii'ler'ce imam seçilmiş ve büyük saygı görmüştür. İslam dini konusundaki geniş bilgisi yüzünden kimi sözleri birer özdeyiş niteliği kazanarak Şiiiler arasında yayılmıştır. Özellikle İslam hukuku alanında, çağının etkili din adamlarından sayılırdı. Yaşamının sonlarına doğru imamlık görevini, halife el-Saffah ile el-Mansur'un babası Muhammed Ali'ye bırakmıştır. Onun bu davranışı, sonradan, Abbasi yandaşlarının imamlığın kendi ellerinde bulunması gereğini savunmalarına olanak sağlamıştır.

EBU HAYYAN

(930-1010)

İranlı filozof ve bilgin. İslam diniyle felsefe arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır.

Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. Nişapur ya da Şiraz'da doğduğu, Bağdat'ta öldüğü söylenir. Adı yazılı kaynaklarda Ebu Hayyan Ali b. Muhammed b. El-Abbas El-Tevhidi olarak geçer. İlköğrenimini doğduğu yerde gördükten sonra Bağdat'a giderek, çağının ünlü bilginlerinden Ebu Said ve Ali b. İsa'dan dilbilgisi, Ebu Bekir El-Şafii'den fıkıh okumuş, sonra bütün çalışmalarını felsefe, tasavvuf ve İslam hukuku (fıkıh) konularında sürdürmüştür.

Ebu Hayyan'a göre felsefenin konusu İslam dininin içerdiği sorunlardır. Bu sorunların özünü Tanrı'nın varlığı ve birliği oluşturur. Us ilkelerine dayanan felsefenin bu sorunlara birer çözüm bulması, us ile inani bağdaştırması gerekir. Bilginin kazanılmasında başlıca yol usavurmadır. Ancak, kesin gerçeğe ulaşabilmek için, Tanrı kayrası gereklidir. İnsan usu kimi durumlar karşısında yanılabilir. Yanılmadan kurtulmak için yetkinliğe kavuşmak gerekir, bu da Tanrı yardımıyla olur. Tanrı yardımı olmayınca peygamberler de, bilginler de, ermişler de yanılabilirler.

Evren konusunda İslam dininin ileri sürdüğü bütün düşünceleri benimseyen Ebu Hayyan'a göre varlık kavramı altında toplanan ne varsa yaratılmıştır. Tek yaratıcı da Tanrı'dır. Tanrı önsüz-sonsuzdur, salt istençtir, salt ustur, salt bilgidir, salt ışıktır. İnsan, Tanrı kayrasıyla geleceği de bilebilir. Bilme yetisi Tanrı'nın insana verdiği bir güçtür. Bu güç sanıldığı gibi, belli kimseferde değil bütün kişilerde bulunabilir.

Ebu Hayyan, yaşadığı çağda önemli sayılan, bütün sorunlar üzerinde durmuş bunların çözümünü

◀ *Dört kitap, dört kanıt*

dinle felsefenin uzlaşmasında aramıştır. Bu sorunlar arasında nefis (ruh), us, doğa, Tanrı, tanrısal us, usun etkinliği, edilginliği, Tanrı'nın bilinemezliği, bilme yetisinin sınırları gibi dinden kaynaklananlar önemli bir yer tutar.

Ebu Hayyan'ın, İslam düşüncesinde, önemli bir yanı da din ve felsefe sorunlarına eleştirici bir tutumla yaklaşması, bir konu üzerinde dururken daha önce gelmiş bilgelerin o konuyla ilgili görüşlerini sergilemesidir. Önce başkalarının düşüncelerini ortaya koyar sonra onları eleştirir, kendi çözümünü öne sürer. Bu çalışma türü İslam felsefesinde eleştirinin önemini vurgulayan ilk örnekler arasında görülür. İslam düşüncesinde, felsefe tarihinin kurucusu sayılan Ebu Hayyan, bütün görüşlerini *El-Emtâ* ("Veriler") adlı yapıtında toplamıştır. Kendinden sonra gelen İslam düşünürleri üzerinde uzun süre etkili olan bu yapıt, dinle felsefeyi uzlaştırma çalışmaları için başlıca kaynak sayılmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *El-Mukabasât*, (ö.s.), 1929, ("Seçmeler"); *El-Emtâ*, (ty), ("Veriler").

• BAKINIZ: İBN MİSKEVEYH.

EBU HUREYRE (600-678)

Arap din adamı. Peygamber'in yakınlarından ve Müslümanlık'ı ilk benimseyenlerdendir.

Gerçek adının Abdurrahman b. Sahr olduğu söylenir. Bir söylentiye göre kedileri çok sevdiğinden kendisine "kedi yavrusu" anlamına gelen Hureyre denmiştir. Yaşamı konusunda yeterli bilgi olmadığından doğum yeri bilinmiyor. 629'da, Hayber Savaşı'nda Medine'ye gelerek Peygamber'in çevresindeki topluluğa katılmış, yaşamı boyunca Peygamber'den ayrılmamıştır. Bu nedenle de pek çok Hadis söylemiştir. Peygamber'in ölümünden sonra Halife Ömer onu Bahreyn valiliğine atamışsa da bir süre sonra görevden almıştır. Ömer kendisini ikinci kez valiliğe atamak isteyince de görev almamıştır.

Ebu Hurcyre'nin İslam tarihindeki yeri, belleğinin çok güçlü olması nedeniyle, anlattığı Hadis'ler dolayısıyladır. Kimi Hadis uzmanlarına göre onun anlattığı ileri sürülen Hadis'lerin hepsi doğru değildir, sonradan onun adına uydurulmuştur.

EBU'L-ABBAS (724-754)

Arap, halife. Abbasi Devleti'nin kurucusu ve ilk Abbasi halifesidir.

724'te doğdu, 754'te Irak'ta Anbar'da öldü. Peygamber soyundan gelen Muhammed b. Ali'nin oğludur. Asıl adı Abdullah'tır. Emevi Devleti'nin

çöküş sürecine girdiği bu dönemde Haşimi soyundan gelen Abbasiler, Peygamber'le olan kan bağları nedeniyle halifelğe Emeviler'den daha çok hakları olduğunu ileri sürerek bu doğrultuda gizli çalışmalarla başladılar. Bu hareketin önderi olan Muhammed b. Ali'nin ölümünden sonra oğulları İbrahim, Ebu'l-Abbas ve Ebu Cafer babalarının mücadelesini sürdürdü.

Ebu Müslim Horasanî'nin de toparladığı güçlerle ayaklanmacılar Haziran 747'de Fergana ve Horasan'ı ele geçirdiler. Hasan b. Kahtaba da Nihâvend'i kuşatıp Kerbela'da Emevi ordusunu büyük bir bozguna uğrattı. Ardından Küfe'yi ele geçirdi. 750'de Emevi yönetimine son verilince Ebu'l-Abbas, Ebu Müslim'in önerisiyle Abbasiler'in ilk halifesi seçildi. Yeni hilafetin ilk merkezi Küfe idi.

Son Emevi halifesi II. Mervan el-Himar, Aralık 750'de Yukarı Zap kıyısında Ebu'l-Abbas'ın amcası Abdullah b. Ali komutasındaki güçler tarafından bozguna uğratıldı. Daha sonra kaçtığı Mısır'da Ebu'l-Abbas'ın gönderdiği güçler tarafından öldürüldü. Böylece Emevi halifeliği de son buldu. Ebu'l-Abbas, Emeviler'in yeniden toparlanmasını engellemek için sert önlemler aldı. Amcası Abdullah b. Ali'nin komuta ettiği güçler Suriye'deki Emeviler'e karşı soykırımına giriştiler. Bu sırada kaçabilenler İspanya'ya geçerek Endülüs Emevi Devleti'ni kurdular.

Sorumluluk ve yetkilerini Ebu Müslim Horasanî'ye devreden Ebu'l-Abbas, daha sonra onun özellikle ordu üzerinde gücünü farkederek kaygılanmaya başlayan kardeşi Ebu Cafer Mansur'un uyarılarına karşın Ebu Müslim'e ilişmedi. Küfe halkına fazla güven duymayan Ebu'l-Abbas bir süre Hire'de yaşadktan sonra 752'de yerleştiği Fırat kıyısındaki Anbar'da öldü. Yerine kardeşi Ebu Cafer Mansur geçti. Ebu'l-Abbas, gerek Emeviler'e gerek kendisine karşı çıkanlara karşı uyguladığı sert önlemler nedeniyle es-Seffah (kan dökücü) sanıyla anılmıştır.

• BAKINIZ: BÜKEYR b. MAHAN, EBU MÜSLİM HORASANİ.

EBU'L-ÂLÂ MAARRÎ (973-1057)

Arap, bilge ve şair. Dinin insan aklının bir ürünü, eğitim ve geleneğin sonucu olduğunu savunmuştur.

Ahmed b. Abdullah b. Süleyman el-Maarrî 973'te Suriye'nin kuzeyinde Maaretü'n-Numan kasabasında doğdu, 20 Mayıs 1057'de orada öldü. Bu yörede yerleşmiş Tenuh kabilesine bağlı soylu ve bilgin bir aileden gelmektedir. Büyükbabası ve babası Humus ve Maarre'de kadılık yapmışlardı.

Maarrî dört yaşındayken çiçek hastalığına tutulup önce sol gözünü bir süre sonra da sağ gözünü kaybedip kör oldu. Bu durum kendisini yaşamının sonuna kadar etkiledi. Ancak araştırma ve öğrenmeden geri kalmadı.

İlk din ve dil bilgilerini babasından aldı. Daha sonra Halep'e giderek Abdullah b. Sa'd'den dil ve

edebiyat, Yahya b. Mus'ir'den Hadis öğrendi, kitaplığında araştırmalar yaptı. O dönemde Bizans'ın elinde bulunan Lazkiye'ye gitti. Buradaki rahiplerle konuşmalar yaparak Musevilik ve Hristiyanlık konularındaki bilgisini artırdı. Trablusşam'a geçip buranın kitaplığında da incelemeler yaptı ve ülkesine döndü.

Maarrî'de yirmi yaşlarında öğretmenliğe başladı. Hiçbir resmi görev almadı. Geçimini ailesinden kalan vakıf gelirinden ve öğrencilerinden aldığı paralarla sağladı. Verdiği derslerle büyük üne kavuşan Maarrî'nin yanına birçok yabancı öğrenci geliyordu. Kör oluşunu her zaman büyük bir eksiklik gibi gören Maarrî, bu yüzden içine dönük, sessiz bir yaşam geçirdi.

1008'de Fırat ırmağı üzerinden Bağdat'a gitmek üzere yola çıktı. Kadisiye'de kayığına el kondu. Ebülâla çölünü zorlukla geçerek Bağdat'a vardı. Bir yandan şiir ve edebiyat dersleri verirken bir yandan da Bağdat kitaplıklarında incelemeler yaptı. İlerde yaşamını etkileyecek olan Hint felsefesini burada öğrendi. Cuma günleri Abdüsselam el-Basri'nin evindeki felsefe toplantılarına devam etti. Mescidü'l-Mansur'da şiirlerini okuyan şairler arasına katıldı. Kendisi de burada şiirlerini okudu. Şair Şerif er-Razi'nin kardeşi Murtaza'nın bir hakareti üzerine kentten ayrıldı. Ayrılırken acı ve tatlı anılarını belirten ünlü kasidesini yazdı. 1026-1028 yılları arasında Maarrî'de çıkan bir olay üzerinedüzeni korumak için Halep Emiri Salih b. Mirdas kentin yönetimini ona bıraktı.

Maarrî, Sünni ve Şii görüşlerinin çarpıştığı ve bunları temsil eden Abbasi ve Fatımi halifeliklerinin savaş alanı olan Suriye'de büyük bir üne kavuşmuştur. Yaşadığı sürece 100.000 dize söylediği ileri sürülür. Şiirlerinde Mütenebbî'nin etkisi vardır. Cahiliye devri şairlerinden aldığı mazmunları sık kullanması dikkati çeker. Gençlik döneminde yazdığı şiirler daha çok günlük yaşamla ilgilidir. Olgunluk çağında ise Tanrı, madde, ruh, zaman, mekân gibi felsefe sorunlarını işlemiştir.

Düzyazılarını da şiirleri gibi sanat kaygısı güden ağır bir üslupla yazmıştır. Çeşitli bilimlere ait deyimler, anlamları güç bulunan nadir sözcükler kullanıp, yapıtlarını özellikle anlaşılması güç bir hale sokmuştur.

Maarrî'nin dine karşı inançlı olup olmadığı yaşadığı dönemde bile tartışılmıştır. Kendisini savunarak olduğu gibi dinsizlikle suçlayanlar da olmuştur. *el-Lüzûmiyât* adlı yapıtında İslamiyet'in ilkelerine karşı çıkmıştır. Sürekli kuşkuculuk içinde kalmış, her nass'ı (dogma) yadsımıştır. Vahyi kabul etmemiştir. Ona göre din insan aklının bir ürünü, eğitim ve geleneğin sonucudur. Ahireti (öbür dünya) de reddetmiş, ölümü ölümsüzlüğün çekilmez yükünden bir kurtuluş olarak görmüştür.

İlk yapıtı olan *Sektü'z-Zend*, gençlik döneminde yazdığı şiirlerden oluşur. Konu bakımından basit, üslup yönünden ağdalı ve ağırdır. Divanda herhangi bir sıra gözetmeden bir araya getirilmiş günlük yaşamla ilgili kasideler ve mersiye yer alır. Yapıtta geçen güç sözcükleri açıklamak amacı ile kendisi ayrıca *Davû's-Sekt* adı ile şerhetmiştir. Tek tek kasideler için de ayrı şerhleri vardır. *ed-Dir'iyât*, savaşlarda giyilen zırhı betimleyen şiirlerdir. Maarrî

bu şiirleri kör olduğundan herhangi bir savaşa katılamayacağı için ezberinde bulunan savaşla ilgili şiir ve sözcüklerden yararlanarak bu konudaki bilgisini gösterme amacıyla yazmıştır. *Lüzûm mâlâ Yelzem* ya da *el-Lüzûmiyât* ("Gereksizi Gerekli Görmek") olgunluk çağında yazdığı şiirleridir. Dünya görüşünü bu yapıtında belirtmiştir. Arap aruzuna göre, kafiye beyitin son sözcüklerinin son harflerinin aynı olması gerekirken, burada sondaki iki harf ayrıdır. Bu nedenle yapıtına *el-Lüzûmiyât* adını vermiştir. Yapıt Türkçe'ye, Kazan Türkçesi'ne, bazı parçaları da Almanca ve İngilizce'ye çevrilmiştir. *Kitâbü'l-Fusûl ve'l-Gâyât*, secileri (eski düzyazıda uyak) harf sırasına göre düzenlenmiş dinsel bir öğüt kitabıdır. Yüzyıla yakın bir süredir kayıp olan eserin yazma bir nüshası ancak 1942'de ortaya çıkmıştır. Çeşitli kaynaklarda *Kuran*'ın bir naziresi olarak gösterilmiş, yapıt hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. *Resâil*, Maarrî'nin çeşitli nedenlerle yazdığı mektuplarıdır. Kimi mektupları çok uzundur. En önemlisi *Risâlatü'l-Gufrân*'dır. Maarrî'nin ahiret anlayışını ortaya koyar. Öteki dünya için söylenenlerin doğruluğundan kuşkulu olan Maarrî, bunu çözümlmek için oradan birisinin gelmesini dilemiştir. Gerçekleşmeyince İbnü'l-Kârih adlı birisine cennet ve cehennemde düşünsel bir gezi yaptırır. Dante'nin *İlahi Komedya*'sı ile yapıt arasında önemli benzerlikler vardır. *Mülkü's-Sebil fi'l-Va'z ve'z-Zühhd*, insanların gafillliğini (aymazlığını) ve dünyanın gelip geçiciliğini anlatan düzyazı-şiir karışımı bir yapıttır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Sektü'z-Zend*, (ö.s.), 1886; *Lüzûm mâlâ Yelzem*, (ö.s.), 1891; *Resâili Ebu'l-Ala el Maarrî*, (ö.s.), Şahin Efendi (yay.), 1894; *ed-Dir'iyât*, (ö.s.), 1906; *el-Lüzûmiyât*, (ö.s.), 1907, (*el-Lüzûmiyât Tercümesi*, 1907, *Maarrî Divanından Seçmeler*, 1942); *Mülkü's-Sebil fi'l-Va'z ve'z-Zühhd*, (ö.s.), Abdül-vehhab et-Tunusi (yay.), 1911; *Risâlatü'l-Gufrân*, (ö.s.), Kâmil Kilâni (yay.), 1938; *Kitâbü'l-Fusûl ve'l-Gâyât*, (yazma).

• **KAYNAKLAR**: A. Bellesort, "Dante et Mahomet pour la Sixième Centenaire de Dante", *Revue du Monde Musulmane*, (I), 1920; C. Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Literatur*, (I), 1943; J.A. Dagher, *Bibliographie d'Abu'l-Ala b. Abdullah al-Maarrî at-Tanuhi*, 1944; C. Huart, *Arab ve Edebiyatı*, 1971; R.A. Nicholson, *The Meditation of Maarrî, Studies in Islamic Poetry*, 1921.

EBULBEREKÂT BAĞDADÎ (1076-1166)

Arap, filozof. Varlığın algı ile bağlantılı olmadığı görüşünü savunmuştur.

Bağdat'ta doğdu, bir söylentiye göre, gene orada öldü. Yahudi bir ailedendi, çevresinin baskısından korkarak Müslüman oldu ve Hibetullah adını aldı. Önce din öğrenimi gördü sonra Yunan ve İslam filozoflarının yapıtlarını okudu, bütün çalışmalarını felsefe üzerinde yoğunlaştırdı. Bilgisinin genişliği, düşüncelerinin yeniliği nedeniyle kısa sürede büyük ün sağladı. Abbasi Halifesi Muktefibillah'ın ilgisini çekti, onunla yakınlık kurdu, saraya alındı.

Ebulberekât Bağdadi felsefeye Aristoteles'in o çağda bilinen yazılarını okumakla başladı. Ancak, çağının İslam felsefesi geleneğine uymadı, Aristoteles'in görüşlerini eleştirdi. Özellikle, onun devinim ve gizilgüç konusundaki görüşlerinin, evrende görülen gerçeklere uymadığını, yalnız kavramlara dayalı açıklamaları içerdiğini ileri sürdü. Gene Aristoteles'in bilimler sınıflamasına, metafizikle, bilgi kuramıyla ilgili görüşlerine karşı çıktı. Eleştirilerinin yanı sıra kendi düşüncelerini sergiledi. Bu düşüncelerini, belli bir düzene göre açıklamaya çalışırken, çağının felsefe

Duyu Verileri

►
Bilimin
türleri

İslam düşüncesinde bilginin iki kaynağı vardır. Biri tin, öteki duyulardır. Bilgiyi tinsel bir varlık diye gören kurama göre duyular yanıltıcıdır. Bu yanıltıcılık da geçici, ölümlü olan gövdeden dolaydır. Oysa tin tanrısal bir tözdür, ondan kaynaklanan bilgi de kesindir. Bu kesinlik de tanrısal tözün özelliği gereğidir. Tinle sağlanan bilgi inanla (imanla) bağlantılıdır. Gövdeye bağlı duyularla edinilen bilgi ise inanın denetimini dışındadır. Tin, tanrısal evrenin bilgisini, duyular ise gelip geçici dünyanın izlenimlerini verir.

Ebulberekât Bağdadi, Aristoteles mantığına dayanan, tinsel varlıkları o mantığa göre açıklamaya çalışan görüşe karşı çıkarak, duyuların da kesin ve gerçek sağlamaya elverişli bir nitelik taşıdıklarını ileri sürdü. Duyular, ölümlü olan gövdeye bağlıysalar da, dünyayı anlamada daha kesin bilgi odaklarıdır. Duyular birbirini denetleyebilir, bir duyuyu ötekini yanlışını düzeltebilir. Oysa tin için böyle bir olanak yoktur. Bağdadi'nin bu görüşü, İslam düşüncesinde hızla yayılmış, bilgiyi tinsel ve tanrısal bir varlık olarak gören felsefe akımlarına karşı deneye dayanan bir eleştiri çığırını oluşturmuştur. Bu çığırın göre inan usü egemenliği altında bulundurulduğu sürece kesin bilgiye ulaşma olanağı yoktur. Usun şaşmaz ölçüleri, değişmez ilkeleri vardır. Duyularla sağlanan veriler, usun denetiminden geçerek kesinlik kazanır. Us ilkelerine göre düşünen bir kimse, duyuyu verilerini birbirleriyle karşılaştırarak, gerçeği bulabilir. Duyular, kişiye, yaşanan dünyayı tanıtmada başlıca kaynaktır. Oysa tin öyle değildir. Tinde varlığı ileri sürülen "doğuştan bilgi" içinde yaşanan dünyayı anlamaya yetmez, o bilgi yalnız tanrısal varlığı öğretebilir.

Duyu verilerinin bilgi sağlamadaki önemi, daha sonra yetişen İslam düşünürlerinin ilgisini çekmiş, deneye yönelik bir bilim anlayışının doğmasına olanak sağlamıştır. Özellikle, Kuran'a bağlanmayan, bilgiyi dinden ayrı bir varlık sorunu olarak gören düşünürler duyuyu verileriyle ilgili görüşü benimseyerek geliştirmişlerdir. 13. yy'dan sonra İslam ülkelerinde yayılmaya başlayan doğacı felsefe anlayışında duyuyu verilerini bilginin temeli sayan görüşün etkisi süreklidir.

►
Varlık ve
Algı

geleneğine uyarak bilgi kuramı, bilimler sınıflaması, mantık ve metafizik üzerinde durdu. Bu konulara, kendi görüşüne göre yeni yorumlar, yeni açıklamalar getirdi. Ebulberekât Bağdadi düşüncelerini en önemli yapıtı sayılan ve üç ciltten oluşan *Kitabü'l-Muteber*'de ("Yol Gösteren Kitap") toplamıştır. Üç bölüm olan bu yapıtta birinci bölüm mantık, ikincisi doğa bilimleri, üçüncüsü tanrıbilim konularını içerir.

Bilimlerin içeriği, niteliği, düzeni ve bilgi kuramından yola çıkan Ebulberekât Bağdadi'ye göre bilimin konusu varlıktır. Ancak varlık da yapı ve nicelik bakımından değişik türdedir. Bu nedenle, bilimler konu ve yöntemlerine göre ayrı ayrı doğrultularda gelişir, çalışır. Bilimler, içerikleri bakımından, üçe ayrılır: A-Duyu bilimleri, B-Anlık bilimleri, C-Us bilimleri.

Duyu bilimleri, insanın çevresini kuşatan varlıklardan, duyular aracılığıyla sağlanan bilgileri, o bilgilerin kaynaklarını, nesnelerini konu edinir. Bunlar doğa bilimleridir, kendi aralarında, inceledikleri sorunlara göre, alt bölümlere ayrılabilirler. Ancak, hepsi doğa bilimleri çatısı altında toplandığından ufak ayrıntılara girmenin gereği yoktur.

Anlık bilimleri ise insanın çevresine değil kendi düşünme ortamına bağlıdır. Bunların dış olaylarla doğrudan doğruya ilgisi yoktur. Bu bilimler yalnız anlığın üretici gücüyle işlenen, düzenlenen, açıklanan varlıkları içerir. Anlık bilimleri, konularının değişikliğine göre ikiye ayrılır. Birincisi mantık, matematik gibi salt bilimlerdir. Bunların deney verileriyle, deney varlıklarıyla ilgisi yoktur. İkincisi salt olmayan gökbilim türünden bilimlerdir. Bu alana giren bilimlerde az da olsa deney ve gözlemden yararlanma vardır.

Us bilimlerinin konusu ise tanrıbilim ve metafiziktir. Bu bilimlerin de duyulanla, duyulan evrenle ilgisi yoktur.

Ebulberekât'a göre salt bilimler kesindir, ancak duyularla ilgileri yoktur, bu nedenle, onlarda genel geçerlik taşıyan bir özellik söz konusudur. Salt olmayan bilimler görelidir, kesinlikleri de öyledir. Tanrıbilim ve metafizik konu edinen us bilimlerinin göreliliği çok, kesinliği azdır. Bunlar ilke bilimleri olduğundan kişiden kişiye değişen yorumları, açıklamaları vardır. Çok göreliliğinin nedeni budur.

Varlık sorununa algı olayıyla yaklaşan Ebulberekât Bağdadi, var olan bir nesnenin varlığını algıya ya da algılayana borçlu olmadığı görüşünü savunur. Ona göre algı varlığın koşulu değildir, ancak varlık algının kesin koşuludur. Bu nedenle var olan bir nesne kendi kendisiyle vardır. O algıdan önce varolduğu gibi algıdan sonra da vardır ya da varolabilir. İnsan, bir nesnenin varlığına ancak onu bildikten sonra inanabilir. Bilme eyleminde, kişinin bildiğini bilmesi başlıca koşuldur. Bu bir bilinç olayıdır, bilinmeyenin bilgisiyyle yargıda bulunmak bildiğini bilmemektir. Ebulberekât Bağdadi, varlık konusunda, Aristoteles'in öne sürdüğü kategorileri eleştirerek ikiye ayırır. Ona göre bu varlık kategorileri, özleri bakımından, bir bölümde toplanamaz. Kategorilerin bir bölümü düşünceyle bir bölümü de varlığın kendisiyle ilgilidir. Zaman, uzay ve görelilik gibi kategoriler düşünceye, öte yandan edilgi, nitelik, etki gibi kategoriler de varlığa bağlıdır. Varolan kimi nesneler algılanmayabilir, bir algılayanın algı alanı dışında kalabilir. Bu durum

onların yok sayılmasını, varlık alanı dışına itilmesini gerektirmez.

► Ebulberekât Bağdadi'nin ileri sürdüğü kurama göre bilgi sorununa çözüm getirebilmek için duyuları incelemek gerekir. Bilgi iki türdür ve kaynağı duyulardır. Birinci türden bilgi doğrudan doğruya duyularla sağlanır. Bu bilgi insana çevresindeki nesneleri, somut varlıkları bildirir. Bu özle ilgili bilgidir. Öteki ise gene duyularla bilinen nesnelerden kazanılan, ancak ilinekle ilgili olan bilgidir. Birinci tür bilgi doğrudan doğruya, ikincisi ise dolaylıdır. Söz gelişi bir varlığın sesini, rengini, görünüşünü bildiren bilgi doğrudan doğruyadır, özle ilgilidir. Oysa bir varlığı sesinden, yazısından, kendisiyle ilgili bir nesneden tanımayı sağlayan bilgi dolaylıdır ve ilinekle bağlantılıdır. Öte yandan Tanrı'yı, varlığın ilk ilkelerini özleriyle değil, ilinekleleriyle bilme olanağı bulunduğundan bu tür bilgiler de dolaylıdır. İnsan Tanrı'nın özünü bilmediği gibi onun üstün niteliklerini, ilineklelerini de kavrayamaz. Bu durum tanrısal niteliklerin, ilineklelerin Tanrı özünden ayrı olamayışları yüzündendir.

► Bilginin kaynağı, genellikle, duyulardır ancak duyu verilerinden usun işleyerek geliştirdiği ayrı nitelik taşıyan bilgiler de vardır. Ebulberekât Bağdadi bilgiyi niteliği bakımından ikiye ayırır. Birinci türden olan bilgi yalın ve eksiktir. Bu doğrudan doğruya duyularla sağlanan, usun süzgecinden geçmeyen bilgidir. İkincisi ise bileşik ve eksiksiz olan bilgidir. Bu bilgi usun denetiminden geçmiş, süzülmüş, düzenlenmiş bilgidir. Söz gelişi duyular bir nesneyi uzaktan, olduğundan başka türlü gösterir. Oysa us ilkelelerine başvurunca duyuların eksikliği giderilir, nesnenin gerçek bilgisi sağlanır. Gökvarlıkları ile ilgili bilgiler de böyledir. Uzaktan küçük görünen Güneş'in gerçek büyüklüğünü us daha iyi saptar. Zamanla ilgili bilgilerin kaynağı da ustur. Duyular zamanı, gerçek olarak bildirir, anlık ise us ilkelerine dayanarak, yaptığı bir işlemle zamanı bilmeyi sağlar, onun bilgisini biçimlendirir. Zaman, yalnız devinim durumunda değil, durağan olarak da vardır. Bu özelliği haberalan duyularla değil usla kavranabilir. Zaman biçimsel bir varlık değil, varlıkla bağlantılı bir niteliktir. Devinim ve durağanlığın zamanla ölçülmesine karşın, zaman devinim ve durağanlıkla ölçülemez.

Ölüm konusunda Ebulberekât Bağdadi, içinde yaşadığı İslam toplumunun görüşlerine karşıt bir düşünceyi savunur. Ona göre ölümden sonra dirilme yoktur. Dağılan bir gövdenin yeniden bütünlüğe kavuşması, dirilik kazanması söz konusu olamaz.

Tanrı vardır, salt istençtir, önsüz-sonsuzdur. Evreni özgür istenciyle yaratmıştır. Onun istencinin de başlangıcı, sonu yoktur. Bu yaratış, gene Tanrı istenci gereğince, başlangıcı olmayan bir olaydır. Tanrı varlığını, tanrısal istenci önsüz, sonsuz olarak niteleyen Ebulberekât Bağdadi'ye göre ereklilik gerçektir. Evrenin, evrende bulunan bütün varlık türlerinin, belli bir ereği vardır. Ereksizlik, kendiliğinden devinme birer yanılma sonucu ortaya atılmıştır. En saçma sanılan nesnenin, en gereksiz ve anlamsız görünen bir olayın bile belli bir ereği vardır. Ancak bu ereği önceden bilme olanağı yoktur. Ere başlangıçta nedendir, gerçekleşince eylem, yapıt ortaya çıkar. Bu nedenle yapıt ereksiz düşünülemez.

Ebulberekât Bağdadi'nin İslam düşüncesine getirdiği başlıca yenilik, sorunlara eleştireci bir tutumla yaklaşma, ele alınan sorunu tarihi boyunca geçirdiği gelişim aşamalarına göre inceleme, daha sonra onunla ilgili görüşleri sergilemedir. Onun bu yöntemi, kendinden sonra gelen İslam düşünürlerini etkilemiş, özellikle yorumun eleştiriye dayanması gereğinin benimsenmesine olanak sağlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kitabü'l-Muteber*, (ö.s.), 1939, ("Yol Gösteren Kitap").

• **KAYNAKLAR:** H. Corbin, *Histoire de la philosophie islamique*, 1964, H.Z. Ülken, *İslam Felsefesi, Kaynakları ve Tesirleri*, 1967.

• **BAKINIZ:** ARİSTOTELES, FARABİ.

EBU'L-FAZL ALLÂMÎ (1551-1602)

Hint-Türk devlet adamı ve tarihçi. Ekber'in kurduğu dinin başrahipliğini yapmış, onun dönemini anlatan önemli yapıtlar vermiştir.

◀ *Bilgi ve duyular*

◀ *Bilginin niteliği*

25 Ocak 1551'de Agra'da doğdu, 22 Ağustos 1602'de Narvar yakınlarında öldü. Hindistan'ın Nagar kentine yerleşen Arap asıllı bir aileden gelen Ebu'l-Fazl'ın babası din bilgini Şeyh Mübarek Nago-rî, büyük kardeşi şair Şeyh Feyzi idi. Küçük yaşta dinsel konularla ilgilinmeye başladı, ilk derslerini babasından aldı. 15 yaşından sonra ders vermeye başladı, bir yandan da Tibet lamalarının, Çinli bilgelere, Portekizli rahiplerin düşüncelerini incelemeye başladı. Başka dinlere olan ilgisi, babası, kardeşi ve ulema tarafından tepkiyle karşılandı.

1573'te Şeyh Feyzi'nin yardımıyla Hint-Türk hükümdarı I.Ekber'le tanıştı ve hükümdarın kâtibi olarak Mütemenü'd-devle sanını aldı. Ekber'in "Sulhi Küll" (genel barış) ilkesinden yola çıkarak kurduğu yeni dinin başrahibi oldu, kardeşi Şeyh Feyzi ile Ekber'in Müslümanlık'a olan inancını yok ettiği gerekçesiyle suçlandı. 1585'te emrine 1000 kişi verilen Ebu'l Fazl, ertesi yıl Dehli'ye (Delhi) Şah Ali Meram'ın yanına ikinci vali olarak gönderildi. 1592'de Dekkan valisi oldu ve buyruğundaki görevli sayısı iki katına çıkarıldı. Ebu'l Fazl'a 1600'de 4000 atlı verildi. Komutanlığı sırasında birçok çarpışmada başarılı oldu ve bu arada Azimgarh kalesini aldı. Bu başarıları Ekber'in oğlu Şehzade Selim' i (Cihangir I) tedirgin ediyordu. Ekber, 1602'de Ebu'l-Fazl'ı saraya çağırır. Bunu öğrenen Selim, Ebu'l-Fazl'la arası açık olan Racputana racası Nersengehdiv ile anlaştı ve yolda pusu kurarak onu öldürttü.

Ekber'le tanışmasını "ikinci bir doğuş" olarak niteleyen Ebu'l-Fazl Allâmi bundan sonra babası Şeyh Mübarek'le birlikte, Hindistan'da İslam dininin başı olmaya çalışan Ekber'in ulema ile olan ilişkisinde başlıca yardımcısı, dinsel konularda akıl hocası oldu, Ekber'in İslam dini dışındaki düşüncelerini ayrıntılı biçimde inceleyerek "herkesle barış ve tüm insanlara saygı" ilkelerinden yola çıkan yeni dinin kurulma-

sında etkili oldu. Savunucusu ve başrahibi Ebu'l-Fazl'ın ölümüyle zayıflayan bu yeni din Ekber'in ölümünden sonra tümüyle unutulurak ortadan kalktı.

Ebu'l-Fazl'ın kaleme aldığı *Ekbername* adlı kitap Babür'den (1494-1530) Mart 1602'ye değin uzanan dönemin siyasal olaylarını, Ekber'in düşünce ve amaçlarını anlatır. *Ekbername*, Ekber döneminin ayrıntılı bir tarih olduğu için önemlidir. Diğer önemli bir yapıtı *Ayin-i Ekberî* ise Ekber döneminin kurumları, devletin genel durumu, gelir giderleri, Hindistan'ın o dönemdeki coğrafi ve toplumsal özellikleri konusunda ayrıntılı bilgiler verir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Ayin-i Ekberî*, (ö.s.), 1872; *Ekbername*, (ö.s.), 1877-1878; *Mektubat-ı Allamî*, (ö.s.), ty; *İnşa-yı Ebü'l Fazl*, (ö.s.), ty.

- **BAKINIZ:** CİHANGİR I, EKBER I.

EBULFEREC

(? -1043)

Arap, hekim ve düşünür. Yunan düşüncesinin İslam ülkelerinde tanınmasına katkıda bulunmuştur.

Ebulferec Bağdat'ta doğdu, doğum yılı bilinmiyor, 1043'te aynı kentte öldü. Gerçek adı Ebulferec ibnü't-Tayyib'dir. Yaşamı konusunda yeterli bilgi olmadığı gibi onunla ilgili kaynaklar da birbirini tutmamaktadır. Ailesi Hristiyan olduğundan önce kilisede öğrenim görmüş, bir süre Katolik kilisesinde yazıcılık görevinde bulunmuştur.

Ebulferec tıp konusundaki çalışmaları nedeniyle üne kavuşunca Büveyhoğulları Sultanı Adududdevle'nin daha önceleri yaptırdığı hastahane de hekim olarak görevlendirilmiş, birçok öğrenci yetiştirmiştir. Tıp bilimleri yanında felsefe konularına da ilgi duyan Ebulferec özellikle Yunan felsefesi ile uğraşmış, o çağda bilinen Yunanca yapıtlardan bazılarını Arapça'ya çevirmiştir. Aristoteles, Porphyrios, Galenos gibi bilge ve hekimlerin yazılarını yorumlamış, İlk Çağ felsefe ve hekimliğinin İslam ülkelerinde tanınmasına olanak sağlamıştır. Çağdaşları arasında İbn Heysem ve İbn Sina ile, bilimsel konuları içeren mektuplaşmaları vardır. Bu mektupların incelenmesinden, onun Yunan düşüncesini İslam ülkelerinde yayma ve tanıtmadaki başarısı anlaşılmaktadır. Tıp alanındaki çalışmalarını öven İbn Sina, felsefe konusunda ona karşı bir tutum takınır, onun usçuluğunu, özellikle doğa bilimlerinden kaynaklanan gözlemci yöntemini eleştirir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Makale fi'ş-Şarab* (yazma), ("İçecek Üstüne Yazı"); *Makale fi'l-Kuvvau't-Tabia*, (yazma), ("Doğanın Gücü Üstüne Yazı").

- **BAKINIZ:** ARİSTOTELES, İBN HEYSEM, İBN SİNA.

EBU'L-GAZİ BAHADIR HAN (1603-1663)

Harezmi Şeybani hükümdarı, tarihçi. Orta Asya Türk tarihiyle ilgili önemli yapıtlar vermiştir.

Ürgenç'te doğdu, (bugün Özbekistan'da) Hive'de öldü. Babası Arab Muhammed Han, annesi Mihr Banu Hatun'dur. Babası ve annesi Cengiz Han soyundan gelmektedir. 16 yaşına dek babasının başkent edindiği Ürgenç'te yaşadı, iyi bir eğitim gördü. 1619'da yönetim merkezini Hive'ye taşıyan babası, Ebu'l-Gazi'yi de Amuderya'nın (Ceyhun) doğusunda ki Kat'a vali atadı. 1620 başında kardeşleri Habeş ve İlbars babalarına karşı ayaklanınca Ebu'l-Gazi babasının yanında yer alıp kardeşleriyle savaştı. Ancak babası yenilgiye uğrayıp öldürülünce Buhara Hanı İmam Kuli Han'a sığınarak 2 yıl Semerkand'da kaldı. Ağabeyi İsfendiyar Han'ın taht mücadelesine yardımcı oldu. İsfendiyar Han, 1623'te Harezmi tahtına çıkınca kardeşi Ebu'l-Gazi'ye Ürgenç'i verdi. Öte yandan İsfendiyar Han'ın taht mücadelesinde kendisine yardımcı olan Mangışlak ve Balhan Türkmenleri'yle birlik olup o zamana dek ülkede etkin konumda olan Özbekler'e karşı tavır alması üzerine Özbekler Ebu'l-Gazi'nin çevresinde toplanmaya başladılar. İsfendiyar Han bu durumu zorla önleyince Ebu'l-Gazi 1626'da Kazakistan'a gidip İşim Han b.Şıgay Han'a sığındı.

Buhara'da güç toplayıp, ağabeyinin yokluğundan yararlanarak 1628'de Hive kalesini ele geçirdi. Ancak İsfendiyar Han döndüğünde yakalanarak 1629'da Safeviler'in elindeki Ebiverd'e sürüldü. Safevi hükümdarı Şah Safi tarafından kendisine aylık bağlanarak 10 yıl İsfahan'da kaldı. Bu süre içinde Farsça öğrendi. Türk tarihiyle ilgili Farsça kaynakları araştırdı. 1639'da İsfahan'dan kaçarak Türkmenler arasında yaşadı. Bir süre de Kalmuklar arasında kalarak Moğol dili ve göreneklerini öğrendi. 1642'de Aral Özbekleri tarafından Ürgenç'te han ilan edildi. Kısa bir süre sonra da İsfendiyar Han öldü. Ancak Buhara Özbekleri onun hanlığını tanımayıp kendilerine başka han seçince bir mücadele dönemi yaşandı. Sonunda 1645'te Hive'yi kendine merkez edinerek Harezmi hükümdarı oldu.

Yaklaşık 21 yıl süren saltanatı sırasında başta Türkmenler olmak üzere Buhara Özbekleri, Kalmuklar ve Safeviler'le savaştı. 1653'te Karakum ve Mangışlak Türkmenleri'nin büyük çoğunluğunu kendine bağladı. 1663'te yönetimi oğlu Enüş'e bıraktıktan kısabir süre sonra öldü. *Şecere-i Terâkiname* adlı ünlü yapıtı, Oğuzlar'ın destansı tarihini anlatan çeşitli Oğuznamelerden yararlanarak hazırladığı önemli bir kaynaktır. Uzun araştırmalar sonunda yazdığı ancak ölümünden sonra oğlu Enüş'e'nin tamamladığı *Şecere-i Türk* adlı yapıtı ise, 15. yy'ın ikinci yarısında 1663'e değin Şeybani Hanlığı'nın tarihini ele alır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Şecere-Terâkiname*, (ö.s.), Tumanskiy (yay.), 1892, (Tıpkıbasım, TDK, 1937, eleştirel basım, A.N.Kononov (yay.), 1958); *Şecere-i Türk*, (ö.s.), İ.Halfin (yay.), 1824, (Osmanlıcası A.Vefik Paşa, 1864, Türkçesi R.Nur, 1925, yeni harflerle *Türklerin Soy Kütüğü* adıyla, M.Ergin (haz.), 1974).

EBULHATTAB

(? -760)

Arap, mutasavvıf. Tanrı'nın insanda görünüş alanına çıktığını ve imamin tanrısallığını ileri sürmüştür.

Doğduğu yer bilinmiyor, 760'ta Küfe'de öldü. Gerçek adı Ebulhattab Muhammed b. Abi Zeyneb el-Es'adi'dir. Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. Önce İmam Cafer Sadık'ın görüşlerini benimsemiş, onun yandaşları arasına katılmış, sonra Halife Ali ve onun soyundan gelenlerin tanrısallık kimseler olduklarını ileri sürünce o topluluktan kovulmuştur. Cafer Sadık, Halife Ali ile soyundan gelenlere tanrısallık yükleyen bir kimsenin müslüman olamayacağını, İslam dininden saptığını söyleyince, Küfe valisi İsa b. Musa, yargılanmak üzere Ebulhattab'ı yakalatmış, sonra başını keserek Halife Mansur'a göndermiştir.

Ebulhattab'ın ileri sürdüğü düşüncelere göre Tanrı ile yetkin insan arasında ayrılık yok, özdeşlik vardır. Tanrı en yetkin varlıktır, bilimle, istençle donanmıştır. Oysa Ali soyundan gelen imamlarda da böyle bir özellik vardır. Peygamber'in bir Hadis'inde Ali için, "ben bilimin iliyim, Ali de o ilin kapısıdır" demesinden yola çıkan Ebulhattab, salt bilgi veren yetkin bilgin olan Tanrı'ya ancak Ali'nin varlığıyla ulaşabileceğini ileri sürmüştür: Ali bilim ve bilgi ilinin kapısıdır, öyleyse Ali'de tanrısallık bir öz vardır. Bu tanrısallık öz Ali'nin kişiliğinde somutlaşmıştır. Bu nedenle Ali görünen bir Tanrı'dır, Tanrı'nın özdeşidir.

Ebulhattab, bu düşüncelerini daha geliştirerek, Ali soyundan gelenlerin, onun aldığı tanrısallık görevi üstlenen imamların da tanrısallık birer kimse olmaları gerektiğini savunmuştur. Bu görüşe göre Tanrı, yalnız düşüncede yaşayan, soyut bir varlık değildir, bilim bakımından en büyük aşamaya ulaşmış bir kimsede görünüş alanına çıkarak somutlaşır. Böyle bir kimse de ancak Ali soyundan gelmiş olabilir. Tanrı ruhu, tanrısallık özde görünmez bir durumdadır, bu nedenle soyut bir varlıktır. En yetkin insan olan Ali ile onun soyundan gelenlerin gövdelerine girince somutlaşır ve Ali soyundan gelen bir imamin ölümüyle görevi üstlenen öteki imama geçer. Bu nedenle tanrısallık ruh ölümsüzdür. İmamların ölümleri de gerçek değil bir görünüşdür. Ancak bütün insanlar tanrısallık ruhla donanmış olamaz, yalnız Ali ile soyu böyle bir üstünlüğe ulaşabilmiştir.

Önce Ali'nin sonra onun torunu Cafer Sadık ile ondan sonra gelecek imamların tanrısallığını ileri süren Ebulhattab daha sonra kendinin de tanrısallık bir varlık olduğunu, Tanrı'dan imamlık görevi aldığını ortaya atmıştır.

Ebulhattab'ın ortaya attığı düşünceler, kendinden sonra geniş bir alana yayılmış, birçok tarikatın doğmasına olanak sağlamıştır. Özellikle Hattabiye adı verilen tarikat onun görüşlerini İran, Anadolu ve öteki komşu İslam ülkelerinde yaymayı başarmıştır. Ali'nin, onun soyundan gelenlerin, tanrısallık birer varlık oldukları görüşü, sonraları, daha genişletilerek her insanın tanrısallık bir öz taşıdığı biçimine sokul-

muştur. Sebeiciye, Beyaniye, Mansuriye, Hululiye, adlarıyla bilinen tarikatlar insanın tanrısallığı görüşünü benimsemiş, yaymıştır. Bu tarikatların hepsi Ebulhattab'tan esinlenmemiş sayılsa bile, benimzedikleri görüş birdir. İnsanın tanrısallığı görüşü, özellikle İran'da, 19. yy sonlarına değin sayısız yandaş bulmuş, yeni tarikatların ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Kimi araştırmacılara göre bu görüşün kaynağı İslam dininin ortaya çıkışından çok eskilere, çoktanrı inançların egemen olduğu dönemlere dek uzanır.

Ebulhattab'ın ortaya attığı düşüncelere benzer görüşler ileri süren kuruluşların hepsine birden müşebbihe adı verilmiştir. Ali'nin imamlık (halifelik) sorununda ortaya çıkan anlaşmazlığa bağlanan ve önce Ali'nin, sonra onun soyundan gelenlerin, daha sonra da bütün insanların Tanrı'ya benzediklerini, Tanrı olduklarını ileri süren görüşler en çok tasavvufu etkilemiştir. Tasavvufta insan-Tanrı özdeşliğini savunan görüş çoktanrı inançlardan kaynaklanmakla birlikte müşebbihe anlayışından da beslenmiş, ona belli bir düşünce akımı niteliği kazandırmıştır. Anadolu'da gelişen, sonra Rumeli'ye, Osmanlı egemenliği altında bulunan kimi Balkan ülkelerine yayılan Bektaşilik insan-Tanrı özdeşliğine yatkın bir görüşü benimsemiştir. Bu konuda aşırılığa vardığından "gulat" adı verilen bu akımlar önce Ali'nin, sonra insanın Tanrı olduğu görüşünü geliştirmiştir. Bektaşilik'te görülen insan-Tanrı özdeşliği düşüncesinin bir kaynağı da Fazlullah Hurufi'nin görüşleridir. Fazlullah Hurufi'ye göre varlığın özü "harf"tir, insan harflerden oluşan bir bütündür, insanın yüzünü oluşturan harfler okunursa Tanrı ve *Kuran* ortaya çıkar. Bu nedenle insan Tanrı'dır, *Kuran*'dır. Öyleyse insanın insana tapması bir inanç gereğidir. Fazlullah Hurufi'nin bu düşünceleri de Ebulhattab'ın ortaya attığı görüşlerle beslenmiş, sonradan yeni bir tarikat biçimine dönüşmüştür.

İslam ülkelerinde din ilkelerine, özellikle "Şeriat" denen kuruma göre yönetilen toplumlarda insan-Tanrı benzerliği, insan-Tanrı özdeşliği düşüncesi çok ağır bir suç (günah) sayılmış, sürekli kovuşturmalara uğramış, bu görüşü benimseyen birçok kimsenin boynu vurulmuştur. Ebu Hanife'nin geliştirdiği Hanefi Mezhebi'ne bağlı kalan Osmanlı yönetimi bu görüşlere karşı uyguladığı tutum nedeniyle, sık sık ayaklanmalarla karşılaşmış, büyük sarsıntılar geçirmiştir. Özellikle Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılıştan sonra, Anadolu'da ortaya çıkan, Ahiler, Abdallar, Kalenderiler, Haydariler gibi toplulukların çoğu İslam dininin ilkelerine, özüne aykırı bir görüşü benimzediklerinden toplumun genel düzenini sarsmış, ayaklanmalara neden olmuşlardır. 15-18.yy arasında görülen ayaklanmaların çoğu böyle bir nedene dayanır. İnsan-Tanrı benzerliği ya da özdeşliği görüşü yazın alanına da yansımış, halk şiirini etkilemiş, Divan şiirinin tasavvufa dayalı kesiminde ayrı bir yaşama anlayışının gelişmesine yol açmıştır.

• **KAYNAKLAR** (başlıca): M.Akdağ, *Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası*, 1975; N.Çağatay-İ.A.Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 1976, İ.H.Üzünçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1961.

• **BAKINIZ:** ALİ b.EBU TALİB, EBU ŞAKİR MEY-MUN, FAZLULLAH HURUFİ, NESİMİ.

Gerçek ve görünüş

Tanrı ve yetkin insan

EBU'L-HUDA

(? -1909)

Arap, şeyh. II. Abdülhamid'in tari-katlarla ilgili siyasetini yönlendirmeye etkili olmuştur.

Gerçek adı Muhammed b.Hasan Vâdi olan Şeyh Ebu'l-Huda Seyyidî, 1845-1850 arasında, Kuzey Suriye'de, Hân Şeyhün köyünde doğdu. 1909'da İstanbul'da öldü. Dindar bir kişi olan babasının Rufai tarikatıyla yakın ilişkisi vardı. Bu yüzden oğlunu o sıralarda Suriye'de özellikle alt tabakalar arasında etkili olan bu tarikatın şeyhlerine emanet etti.

Zeki ve hırslı bir kişi olan Ebu'l-Huda, Rufai tarikatı içinde hızla yükseldi. Soyunun Ahmed Rufai'ye ve Hz.Muhammed'e kadar uzandığı savını yöredeki seyyid ve şeriflere onaylatarak "seyyid" unvanını aldı. Yöredeki Osmanlı yöneticilerinin ve kimi etkin ailelerin güven ve desteğini kazandığı gibi, pek çok küçük tarikat şeyhini de kendisine bağladı. Aynı zamanda, Osmanlı ilmiye sınıfına girdi. 1875'te Halep nakibü'l-eşraflığına atandı.

1876'da İstanbul'a gelerek II.Abdülhamid'in ilgisini kazandı ve Şeyh ül-Meşayih tayin olundu. Arap vilayetlerde ve özellikle Suriye yöresinde, devletin saygınlığının artırılmasına büyük önem veren Abdülhamid'in bu konudaki danışmanlarından ve sözcülerinden biri durumuna geldi. Rufai tarikatının görüşlerini açıklayan birçok kitap yazdı. İslam dünyasının, Batı'ya karşı, Osmanlı padişahı etrafında kayıtsız şartsız birleşmesinin bütün Müslümanlar için kutsal bir görev olduğunu savundu. Hizmetlerinin karşılığında, düzenli bir medrese eğitimi görmediği halde, en yüksek ilmiye rütbesi olan Rumeli Kazaskerliği'ne değin yükseltildi. Ayrıca, padişahın bağışlarından ve özel ilgisinden yararlandı. Ancak, devlet hizmetinde daha iyi yetişmiş Araplar'ınsayısı arttıkça Ebu'l-Huda gittikçe gözden düştü.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Nurü'l-İhsaf fî Keşfi Zulmeti'l-Hilaf*, 1889; *et-Tarikatü'r-Rufaiye*, 1892.

• **BAKINIZ:** ABDÜLHAMİD II, AHMED RUFİAİ, İZ-ZET PAŞA [Arap].

EBU'L-KASIM ZEHRAVİ

(? -1013)

Endülüslü Arap hekim. Cerrahliğin bir tıp dalı olarak bilimsel temele oturtulmasında önemli rol oynamıştır.

Tam adı Ebu'l-Kasım Halef b.Abbas ez-Zehravi'dir. Batılı kaynaklarda ise adının Abucasis, Abulcasis, Albucasis, Alsaharavius, Azaravius, Azaraguius gibi Latinceleştirilmiş değişik biçimlerine rastlanır. Endülüste (İspanya), Kurtuba yakınlarındaki Zehra

kentinde doğdu. 1013'te aynı yerde öldü. Her ne kadar doğum tarihi ve yaşamı üstüne yeterli bilgi yoksa da, gerçek olan, 10. yy ortalarından 11. yy başına değin yaşamış, önemli ve verimli tıbbi çalışmalar yapmış bir bilim adamı olduğudur. Bazı kaynaklarda III. Abdurrahman'ın (912-961) özel hekimi olduğu ve II. Hakem (961-976) döneminde de saray hekimliği yaptığı yolunda bilgilere rastlanmıştır.

Ebu'l-Kasım, kısaca *et-Teşrif* diye bilinen ve tam adı "bütün yayınları toplayıp birleştiremeyenler için hekimlikte kılavuz" anlamına gelen *et-Teşrif li-men aciza an et-Telif* adlı yapıtıyla tanınır. Hekimliğin çeşitli alanlarını kapsayan ve 30 bölümden oluşan bu 900 sayfalık yapıt, sonraki yüzyıllarda Doğu ve Batı bilim dünyasında geniş yankılar uyandırmış, önce Latince ve İbranice olmak üzere İngilizce, Fransızca, Almanca ve Türkçe gibi birçok dile çevrilmiştir.

Yazarın "Takasim el-amraz" adını verdiği ve Huneyn b.İshak, Razi, İbn Sina gibi büyük bilim adamlarının görüşlerinden yararlandığı ilk iki bölümde, hastalıkların oluşumu ve tedavileri üstüne genel bilgiler verilir. İlaçlara ve beslenme konusuna ayrılan sonraki bölümlerde basit ilaçlar, ilaç yerine kullanılan kökler, karma ilaçları hazırlama yöntemleri, hastalık ve sağlıkta beslenmenin önemine ilişkin açıklamalar yer alır. Neredeyse kitabın adıyla özdeşleşmiş olan 30. bölüm ise tümüyle cerrahi konularına ayrılmıştır. Geniş ölçüde kendisinden önceki hekimlerin yapıtlarından kaynaklanan bu bölümde, bağırsak, damar, göz, ve kulak hastalıklarının cerrahi tedavisi, kırıkçıkıklar ve diş çekimi gibi konularda, o güne değin bilinmeyen çok ilginç görüşler yer alır. Ayrıca atardamar bağlama ameliyatını ilk kez Ebu'l-Kasım'ın yaptığı, çeşitli ameliyatlarda kullanılan birçok aracı onun bulduğu ve tıp tarihinde cerrahi araçların resimleriyle zenginleştirilmiş ilk yapıtın Ebu'l-Kasım'ın kitabı olduğu görüşünde pek çok kaynak birleşmektedir.

Orta Çağ'da cerrahi tıp adamları arasında küçümşenmiş, hatta İbn Sina tarafından genel hekimlik uygulaması içinde bulunmaması gerektiği savunulmuştu. 13. yy'a değin böyle sürüp giden bu durumun değişmesinde Ebu'l-Kasım'ın yapıtının giderek büyük rolü olmuş, cerrahionun bu alandaki bilgi, örnek ve deneylerinin temeli üzerinde yükselmiştir. Bu anlamda Ebu'l Kasım, hekimlikte yeni bir çığır açan ve cerrahinin de özel eğitim gerektiren bir dal olarak tıpbilimi içinde yerini almasını sağlayan ilk hekimlerden sayılır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *et-Teşrif li-men aciza an et-Telif*

• **BAKINIZ:** İBN SİNA, İBNÜNNEFİS, RAZİ.

EBU'L-KELÂM ÂZAD

(1888-1958)

Hintli siyaset adamı. Hindistan bağımsızlık mücadelesinin Müslüman önderlerindendir.

Mevlâna Ebu'l-Kelâm Ahmed Âzad, Mekke'de doğdu, Hindistan'da öldü. Çocukluğunda yoğun bir İslami eğitim gördü. Yükseköğrenimini Kahire'deki el-Ezher Üniversitesi'nde yaptı. Daha sonra ülkesine dönerek basın hayatına girdi ve Hint Müslümanları'nı bilinçlendirmeye çalıştı. Bu yüzden birkaç kez hakkında soruşturma açıldı. 1912'de çıkardığı *el-Hilâl* adlı gazete İngiliz yönetimi tarafından kapatıldı. Daha sonra *el-Belâğ* adlı yeni bir gazete yayımladı.

Ebu'l-Kelâm Âzad, I.Dünya Savaşı sırasında Hint Müslümanları'nın İngiltere yanında Türkler'e karşı savaşmasını engellemek için çaba gösterdi. O dönemde yapılan İslam kongrelerinde bu yönde kararlar alınmasını sağladı. Daha sonra Anadolu'daki Milli Mücadele Hareketi'ni destekleyici çalışmalar yaptı ve para yardımı sağladı. 1923'te Hindistan Ulusal Kongresi başkanlığına seçildi.

İngiltere, 1941'de Hindistan'a temsilci olarak gönderdiği Sir Stafford Cripps'in ağzından II.Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Hindistan'a bağımsızlık verileceğini vaadetti. Ancak Ebu'l-Kelâm Âzad ve onu destekleyenler derhal bağımsızlık verilmesini isteyince iki ülke arasındaki görüşmeler bir sonuca ulaşamadı. Bunun üzerine Hindistan Ulusal Kongresi silahsız ayaklanma kararı aldı. Bu olaydan sonra Ebu'l-Kelâm Âzad, Gandhi ve Nehru ile birlikte tutuklanıp bir süre hapiste kaldı. Hindistan 1947'de bağımsızlığına kavuştuktan sonra Gandhi ile birlikte ülkenin gelişmesi için çaba gösterdi. Bir süre milli eğitim bakanı olarak görev yaptı.

- YAPITLAR (başlıca): *India Wins Freedom*, (ö.s.), 1959, ("Hindistan Özgürlüğünü Kazanıyor").

EBU MÜSLİM HORASANİ

(719-755)

Horasanlı komutan. Hilafetin Emeviler'den Abbasiler'e geçmesinde büyük rol oynamıştır.

Abdurrahman b.Müslim'in doğum yeri bilinmiyor. Horasanlı'dır. Büyük bir olasılıkla Arap soyundan olmayan başka bir deyişle "mevâlî"dendi. 13 Şubat 755'te Irak'ta Rûmiye'de öldü.

Arabistan'da İslam diniyle birlikte bir de yönetim kuran Hz.Muhammed'in baş düşmanı Ebu Süfyan'ın oğlu Muaviye çeşitli oyunlarla yönetimi Halife Ali'nin elinden aldıktan sonra duruma egemen olmuştu.

Iraklılar Ali-Muaviye kavgasında, Ali'nin yanını tutmuş, Suriyeliler'le çarpışmışlardı. Çarpışmalar bu bölgede Şia denilen Peygamber ailesi yandaşı bir

partinin doğmasını hazırlamıştı. Bu görüşe bağlananlar ile Hicazlılar Emeviler'in can düşmanı kesilmişlerdi.

Emeviler aldıkları ülkelerin, Arap olmayan Müslüman halkına "Mevâlî" diyorlar ve Araplar'dan farklı davranıyorlardı. Onlardan Müslüman olmayanlar gibi cizye ve haraç alıyorlardı. Toprak sahiplerinden ölçüm üzerinden alınan haraç vergisi, toprak ekilsin ekilmesin toplanıyordu. Emeviler'in Arapçılık siyaseti, Arap olmayan halkı, Emeviler'e düşman ediyordu. Bu düşmanlık İran, Horasan ve ötesindeki Türk illerine kadar uzanıyordu.

Ali'nin, Muhammed Hanefi'den olan torunu Ebu Haşim, Emeviler tarafından zehirlenmeden önce, yandaşlarına Abbas oğullarından Muhammed b. Ali'yi baş tanınmalarını vasiyet etmişti. O da 720 yılında doğru Emeviler'e karşı çalışmalar yapmak üzere her tarafa dailer (propagandacılar) gönderdi. Bunlar, gittikleri yerlerde Emeviler'in kötülüklerini anlatıyor, halkı Peygamber'in soyu çevresinde toplanmaya çağırıyorlardı. Bu çalışmalar sürerken 742'de Muhammed b. Ali öldü, yerine oğlu İbrahim geçti. O da ayaklanmayı bir an önce gerçekleştirmek için Ebu Müslim'i görevlendirdi.

Ebu Müslim'in güçleri daha çok İranlılar ve Türkler'den oluşuyordu. Horasan'a geçer geçmez, kendisine yardım edecek güçleri toplamak için Toharistan ve Ceyhun Türkleri arasına da gizlice adamlar gönderdi.

Halife II. Velid'in 744'te öldürülmesi, Emeviler'in tek dayanağı Suriyeliler'i birbirine düşürdü. Bu çekişme Horasan'daki Araplar'a geçti. Buradaki Yemanî ve Mudarî kabileleri arasında çatışma başgösterdi.

Ebu Müslim başarılı propaganda çalışması sonunda Müslüman Türkler'le İranlı Şiiler'i birleştirdi. Abbasi ayaklanması 746'da Horasan'da başladı. Uzun ve kanlı mücadeleler sonunda Emeviler 750'de kesin olarak yenilgiye uğratıldı. Ebu Müslim'in emriyle Ebu Seleme Küfe'de vezir oldu. Ertesi gün Ebu Seleme Küfe halkını toplayarak Abbas'ın torunu Ebu'l-Abbas'ı halife ilan etti. Emeviler tarihe karışarak Abbasi hilafeti kuruldu.

Ebu Müslim 754'te hacca gitti. Dönüşünde halifenin öldüğünü, yerine el-Mansur'un geçtiğini öğrendi. Bu sırada Suriye valisi Abdullah b. Ali halifeliğini ilan ederek başkaldırdı. Ebu Müslim, Küfe'ye geldi. Irak ve Horasan ordularıyla Abdullah'ın üzerine yürüdü. Beş ay süren savaşın sonunda onu yenerek hazinesini ele geçirdi.

Ebu Müslim kendisine önerilen Şam valiliğini kabul etmeyerek Horasan'a gitmeye kalkıştı. Halife el-Mansur da kendisine rakip gördüğü Ebu Müslim'i bir hileyle çağırıp Rûmiye kasabasında öldürttü.

Ebu Müslim daha sonra halk arasında tanrısal bir kişilik kazandı. Halk hikayelerinin ünlü kahramanlarından biri oldu. İran'da olduğu gibi Anadolu'da da Alevi toplulukların sevgisini kazandı. Hakkında *Kıssa-i Ebu Müslim* adıyla 15-20 ciltlik hikâyeler yazıldı. Hafız Ferdi adlı bir şair de manzum bir *Kitab-ı Ebu Müslim* yazdı. Bunlar yeniçeri ocaklarında, kahvehanelerde *Hamzanâme* ve *Battalnâme*'lerin yanında uzun yıllar okundu. Türk halk hikâyelerinde kullanılan bir

motif olan doğa güçlerini etki altına almak inancı Ebu Müslim kıssalarında da vardır.

• BAKINIZ: EBU'L-ABBAS, EBU SELEME.

EBU NUVAS

(747-813)

Arap, şair. Şiirlerinde günlük yaşamı ve döneminin geleneklerini yansıtmıştır.

Hasan b.Hâni Ebu Nuvas, Ahvaz'da (bugün İran'da) doğdu, Bağdat'ta öldü. Kaynaklarda doğum-ölüm tarihleri değişik ve tartışmalıdır. Söylentiye göre altı yaşında iken Basra'ya gitti, orada okudu. Daha sonra Ahvaz'a dönen Ebu Nuvas, burada şair Vâlîbe b. el-Hubâb ile tanıştı, onun öğrencisi oldu. Birlikte yeniden Basra'ya gittiler. Ebu Nuvas, burada Ebu Usame'den şiir öğrendi. Ayrıca Halefû'l -Ahmer'in derslerini izledi, Ebu Ubeyde ve Ebu Zeyd'den nahv (sentaks-sözdizimi) okudu.

Kûfe ve Bağdat'a giderek Abbasi halifelerine, vezirlerine şiirler sundu. Şii bilgin İsmail b. Ebu Sehl Nevbahtî ile yakın dostluk kurdu. Onu hicvetmekten çekinmediği için ailesi tarafından öldürüldüğü söylenir. Bu söylentinin onu evinde öldüğünden kaynaklandığı sanılmaktadır.

Ebu Nuvas dünyayı yararlanılması gereken bir mal olarak değerlendirir. Din kurallarına fazla önem vermez. İşlediği günahları açık açık anlatır. Bunları mizahi bir hava içinde betimler. Cennete inancı yoktur. Ancak ölüme inanır, kimsenin öbür dünyadan gelip cennet ile cehennemden haber getirmediğini söyler.

Ebu Nuvas'ın şiirlerindeki dil oldukça karışık ama uyumludur. Farsça sözcükler de kullanmıştır. Şiirlerinde yaşamı ve döneminin geleneklerini yansıtır. Sevgililerini anlatırken tasavvuf şiirinde olduğu gibi tanrısal bir renk katmaz. Gerçekçi aşkı betimler. Hicviyelerinde kabalık, medhiyelerinde aşırılık göze çarpar. *Divan*'ında ilk kez av şiirlerine yer vermiştir. Abbasi halifelerinden Harun Reşid ile arasında geçen gülünç olaylar Binbirgece Masalları'nda yer almıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Divan des Abu Nowas*, (ö.s.), W.Ahlwardt, (yay.), 1861.

EBU SAİD BAHADIR

(1305-1335)

İlhanlı hükümdarı. Sünnilik'i resmi mezhep yapmıştır.

2 Haziran 1305'te Azerbaycan'da doğdu, 30 Ekim 1335'te öldü. İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun oğludur. Henüz 7 yaşındayken atabeyi Sevinç'in gözetimi altında Horasan valiliğine atandı. Babası Olcaytu'nun 1316'da ölmesi üzerine Nisan/Mayıs

1317'de İlhanlı hükümdarı oldu. Yaşının küçüklüğü nedeniyle saltanatının ilk on yılı devleti, melikü'l ümera (beylerbeyi) Emir Çoban yönetti.

Bu dönemde komşu devletlerle yapılan savaşlarla İlhanlı Devleti'nin toprakları genişletildi. Horasan'ı ele geçirmek üzere 1318'de ayaklanan Çağatay şehzadesi Yasavur, üzerine gönderilen Emir Hüseyin Celâyir ve Doğu Horasan hükümdarı Melik Gıyaseddin Kert tarafından bozguna uğratıldı. Ardından Emir Çoban komutasındaki İlhanlı güçleri Kuzey Kafkasya'yı ele geçirmek isteyen Altın Orda hükümdarı Özbek Han'ı Kür (Kura) Irmağı kıyısında bozguna uğratarak buraları da İlhanlı topraklarına kattılar. Emir Çoban'ın bu savaşta yeterince çaba göstermeyenleri cezalandırması üzerine bazı Moğol beyleri ayaklandı. Ebu Said de Mayıs 1319'da Miyanîç'teki ayaklanmacılara karşı yapılan savaşa katıldı ve gösterdiği başarılar nedeniyle Bahadır sanını aldı.

1323'te Memlukler'le bir barış antlaşması yapılarak yıllardır süren düşmanlığa son verildi. Kuzey sınırlarının güvenliği sağlandı. Ebu Said başa geçtiğinde Rum (Anadolu) valiliğine atanan Emir Çoban'ın oğlu Timurtaş (Demirtaş) Bizanslılar'a ve Türkler'e İlhanlı egemenliğini kabul ettirdi. Ancak daha sonra bağımsızlığını ilan ederek kendi adına para bastırıp hutbe okuttu. Ebu Said, Emir Çoban komutasında gönderdiği güçlerle Timurtaş'ın ayaklanmasını bastırdı ve bağışlayarak yeniden Rum valiliğine getirdi. Bir süre sonra Emir Çoban'la anlaşmazlığa düşen Ebu Said, Emir Çoban'la oğullarını öldürttü. Bu olayın ardından İlhanlı askerlerinin büyük bir bölümü ayaklandıysa da bu hareket kısa bir süre sonra bastırıldı.

Sanatsever bir hükümdar olan Ebu Said aynı zamanda hattattı. Saltanatı sırasında bayındırlık ve eğitim işlerine önem verdi. Babası Olcaytu döneminde kabul edilen Şiilik yerine Sünnilik'i resmi mezhep yaptı.

• BAKINIZ: OLCAYTU.

EBU SELEME

(? -750)

Abbasi veziri. Emevi Devleti'nin çökmesini hazırlayan Abbasi propagandalarında etkinlik göstermiştir.

Ebu Seleme Hafs b.Süleyman el-Hallal'ın nerede doğduğu bilinmiyor. 750'de Kûfe'de öldü. Emeviler'in Arap olmayan Müslümanlar'a (Mevâlî) kötü davranışları, özellikle Horasan'da Abbasiler'e sürekli yandaş kazandırıyor. Ayrıca Abbasiler Peygamber'le yakın akraba olduklarından her yerde saygınlık kazanıyorlardı. Halife Ali soyunun da desteğini kazanınca Emeviler'e karşı İran halkı ve buradaki Arap askerleri arasında etkin bir propaganda giriştiler. Ebu Seleme, Horasan'da durup dinlenmeden halkı ayaklanmaya kışkırtıyordu.

746'da Horasan'da başlayan ayaklanma hızla yayıldı. Uzun ve kanlı mücadelelerin sonunda hilafet Emeviler'den Haşimiler'in Abbasi koluna geçti. Hü-

kümet merkezi Şam'dan Kûfe'ye taşındı. Ebu Seleme burada vezir ilan edildi. İslam tarihinde vezir sanını ilk kez alan kişi Ebu Seleme'dir. Vezirlik kurumu Abbasiler döneminde İran örneği alınarak kuruldu. Buna benzer bir görev Peygamber ve ilk dört halife döneminde de vardı. Yalnız bunlara daha çok kâtip adı verilmekteydi.

Ebu'l-Abbâs 750'de es-Seffah unvanıyla halife oldu. Başka ünlü bir propagandacı olan Ebu Müslim Horasani, Abbasiler'e bağlı kaldı. Ebu Seleme ise yavaş yavaş Ali yandaşlarını tutmaya başladı. Bu yüzden tüm başarılı hizmetlerine karşın Kûfe'de öldürüldü.

• **BAKINIZ:** EBU'L-ABBAS, EBU MÜSLİM HORASANI.

EBU SÜFYAN (? -653)

Arap, putperest önder. Peygamber'i Mekke'den Medine'ye hicret etmeye zorlamıştır.

Sahr b. Harb b. Ümeyye Ebu Süfyan, Kureys kabilesinin Abdülmenaf ailesindendir. Mekke'de doğdu, Medine'de öldü. Suriye'ye kervan gönderen Kureys'in sayılı zenginlerindendi. Aynı zamanda Peygamber'e ve Müslümanlar'a düşman olan Mekke eşrafının önderiydi. Ebu Süfyan bir bölüm Mekke ile birlikte Müslümanlar'ı kentten göçe zorladı.

Hiz. Muhammed 24 Eylül 622'de Muhacirün'la (Peygamber ile Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanlar) Medine'ye hicret etti. Mekkeliler, Müslümanlar'ın geride bıraktıkları bütün mallara el koydular. Ebu Süfyan ve Ubeyy b. Halef Medineli Müslümanlar'a mektup yazarak Peygamber'i korumamalarını aksi durumda Medine'yi işgal edeceklerini bildirdiler.

Mekkeliler o dönemde bölgelerarası ticareti ellerinde bulunduruyorlardı. Medineliler'e bağımlı olmak istemeyen Muhacirler geçimlerini silah zoruyla sağlamaya giriştiler. Peygamber bundan böyle Kureys'e ait ticaret kervanlarının İslam'ın etki alanlarından geçmelerini engellemek için ilk askeri birliğini kurdu.

Hiz. Muhammed, 624 Mart'ında 300 kişilik güçle, Ebu Süfyan'ın yönetimindeki ticaret kervanını Bedir düzlüğünde yakaladı. Savaşta, Ebu Süfyan kaçtı, büyük oğlu Nanzala öldü, öteki oğlu Amr da tutsak oldu. Peygamber'in bu zaferi İslam topluluğunu daha da güçlendirdi.

Ebu Süfyan yitirdiği savaşın öcünü almak için hazırlıklara başladı. 625'te 3000 kişilik ordusuyla Medine üzerine yürüdü. Uhud dağı eteklerinde Müslümanlar'la karşılaştılar. Peygamber'in yaralandığı, amcası Hamza'nın öldüğü bu savaşta, daha fazla bir şey yapamayacağını anlayan Ebu Süfyan geri çekildi.

Ebu Süfyan, 627 yılı ilkbaharında 10.000 kişilik Mekke ordusuyla Medine'ye gelerek kenti kuşattı. Sahabeden Selman el-Farisi'nin önerisiyle kentin çevresinde kazılan hendekler, Mekkeliler'in kuşatma yöntemlerine ters düştü. Başarısızlığa uğrayan Ebu

Süfyan 40 günlük kuşatmadan sonra geri çekildi.

Ertesi yıl Peygamber, Hudeybiye geçidinde yapılan bir anlaşmayla Mekkeliler'le on yıl savaşmamak, gelecek yıl Mekke'ye hac seferinde bulunmak ve orada üç gün kalmak hakkını elde etti. Ayrıca Ebu Süfyan'ın dul kalan kızı Ümmü Habibe'yle nikâhlandı.

Beni Bekr ile Huzâ'a kabileleri arasında çıkan kavga sonunda Hudeybiye Antlaşması bozuldu. Mekke 629'da Müslümanlar'ın eline geçti. Kâbe'deki putlar Peygamber tarafından kırıldı. Önce Ebu Süfyan arkasından karısı Hind, Müslümanlık'ı kabul etti.

Ebu Süfyan, Havazin kabilelerine karşı girilen savaşta Peygamber'in yanında bulundu. Huneyn Savaşı'na katıldı. Taif kuşatmasında bir gözünü kaybetti. 632'de Ebubekir'in halife seçilmesinde çekimser kalınca Ebubekir tarafından kınandı. Necm valiliğinde bulundu. 636'da Yarmuk Savaşı'nda öbür gözünü de yitirdi. Çekildiği Medine'de öldü.

• **KAYNAKLAR:** B. Lewis, *Tarihte Araplar*, 1979; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi Hayatı ve Faaliyeti*, I, 1980; Muhammed Hamidullah, *Peygamberin Savaşları* 1972; W. M. Watt, *Muhammed at Medina*, 1956.

EBU ŞAKİR MEYMON (9. yy)

Arap, mutasavvıf. İnsanın tanrısal bir varlık olduğu görüşünü savunmuş ibadetin gereksizliğini ileri sürmüştür.

Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. Kendisiyle ilgili bilgi veren kaynaklara göre Kûfe ya da Bağdat'ta ölmüştür. Batinilik tarikatının öncülerinden olduğu, bu akımın kurucusu sayılan Ebulhattab Muhammed b. Ali Zeyneb'in görüşlerini benimseyerek yaymaya çalıştığı için kovuşturmayla uğradığı söylenmektedir.

Ebu Şakir Meymun'un ileri sürdüğü düşünceye göre yetkin insan tanrısal bir varlıktır, Tanrı yetkin insanda görünüş alanına çıkmıştır. Yetkin insanın örneği de Ali ile onun soyundan gelen imamlardır. İmam, bütün eksikliklerden, kötülüklerden arınmış, Tanrı sevgisini kazanmış bir varlıktır. Bu nedenle bütün insanların ona uyması gerekir. İslam dininin getirdiği tapınma koşulları insanı arındırmaya, kötülüklerden kurtarmaya yetmez. Bu işte Tanrı kayrası gereklidir. Tanrı da ancak sevdiği kimseleri kayırır, onlara yardımcı olur.

Ebu Şakir Meymun ile çevresinde toplananların yaymaya çalıştıkları düşünceler, sonraları Batinilik denen tarikatı oluşturmuştur. 12. yy başlarına değin, İran, Suriye, Irak dolaylarında hızla yayılan Batinilik, bir aralık, Selçuklu İmparatorluğu'nun egemen olduğu yörelere sızarak ayaklanmalara neden olmuş, Sultan Melikşah bu akımın başı sayılan Hasan Sabbah'ı ortadan kaldırmak için önlem almışsa da ölümü yüzünden başarıya ulaşamamıştır. Onun yerine Selçuklu sultanı olan Sencer ise gizlice sarayına giren

Hasan Sabbah'ın "fedailer"inden korkmuş, eyleme geçememiştir. Daha sonra Hulagü, Batiniler'in kalesi olan Alamut'u yıkmış, yakaladığı Batiniler'i öldürtmüştür.

EBU ŞÂME

(1203-1268)

Arap, tarihçi. Zengiler ve Eyyubiler dönemini anlatan yapıtıyla tanınmıştır.

12 Ocak 1203'te Şam'da doğdu, 13 Haziran 1268'de aynı yerde öldü. Asıl adı Şehabeddin Abdurrahman b. İsmail'dir. Kaşının üzerinde büyük bir ben bulunduğundan Ebu Şâme lakabıyla tanınmıştır. İlk öğrenimini doğduğu kentte yapıp, İskenderiye'ye gitti. Burada Alameddin es-Sahavî'den Hadis, fıkıh, edebiyat dersleri aldı. Bir süre Eşrefiye Darülhadi'si'nde ders verdi. Suriye'ye döndükten sonra Rükniye Medresesi'ne müderris oldu. Bir cinayet olayına adı karıştığından halkın saldırısına uğrayıp öldürüldü.

Nureddin Zengî (1146-1174) ve Selahaddin Eyyubî (1169-1193) dönemlerini kapsayan *Kütübü'r-Ravzateyn fi Ahbari'd-Devleteyn* adlı tarihi çalışması en önemli yapıtıdır. Fransızca'ya da çevrilen bu yapıta 1195-1266 arasındaki olayları içeren *Zeylû'r-Ravzateyn* adlı bir de ek yazmıştır. Ayrıca Alameddin es-Sahavî'nin yedi kasidesini şerhetmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Kütübü'r-Ravzateyn fi Ahbari'd-Devleteyn*, (ö.s.), 2 cilt, 1871-1875; *Zeylû'r-Ravzateyn*, (Köprülü Kütüphanesi, No. 9782).

EBU UBEYDE

(? -639)

Arap, komutan. Hz. Muhammed'in savaşlarındaki yararlılıklarıyla tanınmıştır.

Nerede doğduğu bilinmiyor, Kudüs yakınlarında Anvas'ta öldü. Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın asıl adı Amir'dir. Peygamberin sahabesindendir. Hayatta iken cennete gireceklerinin kendilerine müjdelendiği söylenen on kişiden (Aşere-i Mübeşşere) biridir.

Ebu Ubeyde ilk Müslüman olanlardandır. Peygamberin bütün savaşlarına katıldı, büyük başarı gösterdi. Bedir Savaşı'nda karşı tarafta düşman yanında yer alan babası Abdullah b. el-Cerrah'ı çekinmeden öldürdü. Uhud Savaşı'nda Hz. Muhammed'i korumak amacıyla kendini siper etti. Bu yararlıklarından ötürü kendisine "Emin" lakabı verildi.

İlk iki halifenin seçiminde önemli rol oynadı. Halife Ebubekir (632-634) ve Ömer (634-644) dönemlerinde Suriye'ye yapılan seferlerde kimi kez orduya komuta etti. Ünlü komutan Halid b. Velid'in yanında önemli hizmetlerde bulundu. Necran'daki

kabilelere İslamiyet'i öğretmek için oraya gönderildi. Şam, Humus, Halep ve Antakya'nın alınmasında görev aldı.

EBU YUSUF

(731-798)

Arap fıkıh bilgini. Hanefi mezhebinin kurucusu olan Ebu Hanife'nin görüşlerini yorumlayarak yaymaya çalışmıştır.

731'de Kûfe'de doğdu, 798'de Bağdat'ta öldü. Gerçek adı Ebu Yusuf Yakub b. İbrahim b. Halil el-Kûfî'dir. Peygamber'in yakın arkadaşlarından (Sahabe) Sa'd b. Habta'nın oğludur. Önce yaşadığı dönemin, Ebu İshak Şeybani, Süleyman el-Tamimi ve Yahya b. Said gibi bilginlerinden fıkıh ve Hadis okumuş, sonra Ebu Hanife'nin derslerini dinlemeye başlamıştır. Ebu Hanife'nin yanında 16 yıl süren öğrenciliği döneminde din tarihiyle de ilgilenmiş, tarihçi Muhammed b. İshak'tan öğrenim görmüştür.

Ebu Yusuf'un İslam hukukunda üzerinde özellikle durduğu konu oydur (rey). Ona göre hukuk sorunlarının çözümünde başvurulması gereken en güvenilir yöntem oydur. Bu yöntem, düşünen birinin yargılamada kendi istemine dayanarak kesin sonuca varmasını sağlar. Bu nedenle kişi oyundan sorumludur; oy, us ilkesine bağlanma, çelişki ve kuruntudan kurtulmanın tek yoludur. Ancak bu yolla yargıya varacak kimsenin sağduyulu, sağlıklı ve bilimsel bakımdan yeterli olması gerekir. Ebu Yusuf yargıda Hadis'e de büyük önem vermesine karşın kesin sonucu oya bağlar. Onun bu yöntemi çok eleştirilmişse de kendinden sonra gelen İslam hukukçuları üzerindeki etkisi büyük olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *el- Câmî*, ("Toplayan"), Yazma; *Kütübü'l-Harâc*, 1885, ("Vergi Kitabı").

EBU ZERR

(? -652)

Arap din adamı. Müslümanlık'ı ilk kabul edenlerden birisidir.

Ebu Zerr el-Gıfarî'nin nerede doğduğu bilinmiyor, 652'de Medine yakınlarında, Rabaza'da öldü. Halife Ali'nin aracılığı ile Müslüman oldu. Bu nedenle müşriklerin (Tanrı'ya ortak koşan) saldırısına uğradı. Abbas tarafından ölümden kurtarıldı. Hz. Muhammed 629'da Umretü'l-kaza'ya (küçük hac) gidişinde onun yerine Medine'de kalıp naiplik etti.

Halife Ömer döneminde kurulan ilk divanın üyeliğine seçildi. Bedir Savaşı'na katılan İmam Hasan ve Hüseyin ile 500 kişiye görev ve ödenek verilmesini sağladı. Osman 644'te halife seçilince Şam'a gitti. Muaviye'nin devlet gelirlerini kullanmadaki savurgan tutumu nedeni ile onunla geçinemedi, Medine'ye geri

çağrıldı. Muaviye devlet gelirlerini Tanrı'nın malı, Ebu Zerr ise Müslümanlar'ın ortak malı olarak görüyordu. Bunların hesabının insanlar tarafından dünyada sorulması gerektiğini ileri sürüyordu. Para biriktirmeyi yerer, mirasa karşı gelirdi. Gelirini yok-sullara dağıtırdı.

Ebu Zerr Sünniler arasında olduğu kadar Şiiler arasında da önemli bir din adamı olarak saygı görmüştür. Hakkında birçok menkıbe yazılmıştır.

EBÜ'L-ATAHİYE

(748- ?)

Arap, şair. Yalın bir dille yazdığı şiirlerle tanınmıştır.

Ebu İshak İsmail b. Kasım b. Suveyd, Ebü'l-Atahiye lakabı ile tanınmıştır. Medine yakınlarında Aynü't-Temr'de doğdu, 825-828 yılları arasında Bağdat'ta öldü. Ölüm tarihi tartışmalıdır. Küfe'de kardeşi ile birlikte çömekçilik yaptı. Ürettikleri testilerin üzerine işlediği şiirleriyle çevresinde tanındı. Halife Mehdi'nin (775-785) ilgisini çekerek Bağdat'a çağrıldı. Halifenin Utbe adlı cariyesine âşık oldu. Bu yüzden halife ile arası açılınca Hire kentine çekildi. Bir süre şiir yazması yasaklandı.

Ebü'l-Atahiye yalın şiirler yazmıştır. Bu dünyada her şeyin gelip geçici olduğunu anlatan dizeleri daha çok öğüt verici niteliktedir. Halkın anlayabileceği sözcükleri aramış, onları kullanmakla öğünmüştür. Elde bulunan şiirlerinin çoğu dinidir. Düşüncelerinde daha çok Yunan filozoflarının etkisi gözlenir. Ölüm temasını sık sık kullanır. Karamsar bir dünya görüşü vardır. Ona göre dünya kendi çevresinde dönen bir acıdır. Ele geçebilen şiirleri *el-Envârü'z-Zâhiye fi Divanı Ebi'l-Atâhiye* adıyla derlenmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *El-Envârü'z-Zâhiye fi Divanı Ebi'l-Atâhiye*, (ö.s.), 1887.

EBÜLHUZEYL ALLAF

(752-841)

Arap, filozof. Her olayın belli bir nedene dayandığını ileri sürmüş, atomların yaratıldığı görüşünü savunmuştur.

Gerçek adı Ebülhuzeyl Muhammed b. Ebulhuzeyl Elabdi el-Allaf'tır. Basra'da doğdu, Bağdat'ta öldüğü sanılıyor. Abdulkays kabilesinden azadlı bir köle olduğu söylenir. Bağdat'ta, Mutezile akımının kurucusu Vasil b. Ata'nın öğrencilerinden, mantık, felsefe ve tarıbilim öğrenimi gördü. Bir söylentiye göre, ününü duyan halife El-Memun, onu çağının tanınmış Mutezile filozofu İbrahim Nazzam ile birlikte sarayına çağırması, başka bilginlerle tartışmalar düzenleyerek, konuşmalarını dinlemiştir.

Ebülhuzeyl, felsefeye Tanrı sorunu'nu incelemekle yaklaşmış, buna us ilkelerine dayanan Mutezile anlayışına göre bir çözüm aramıştır. Ona göre, Tanrı önsüz-sonsuz bir varlıktır, yücedir, bütün düşünülebilen niteliklerin üstündedir. Buna karşın, Tanrı'nın gene belli nitelikleri vardır. Ancak bu nitelikler Tanrı'nın özü (zâtı) ile özdeştir. Tanrı salt erktir, salt bilimdir. Bu iki özellik onun özü gereğidir. Bu nedenle, Tanrı ancak, kendi özü olan bilimle bilinebilir. Tanrı, gene kendi özü gereği salt ustur, salt istençtir, bu bakımdan gücü sonsuzdur. Tanrısal nitelikler, Tanrı özüyle özdeş olduğundan, doğrudan doğruya kavranamaz. Tanrı'da nitelik bakımından biri yaratıcı, öteki yerine getirici olmak üzere iki ayrı istenç vardır. Yaratma istenci yaratma eyleminin kendisidir, ancak, bu istenç yaratılardan ayırdır, uzamla bağlantılı değildir. Yerine getirici istenç tanrısal buyrukları, yasakları, eylemleri yönetir.

Ebülhuzeyl'e göre bireysel istenç (cüz'i irade) vardır, kişi yaptığından sorumludur. Bütün devinmelerin, eylemlerin sona erdiği, durduğu sonsuz bir yaşam vardır. Bireyler burada dinlenecekler, bu dinlenme döneminde kimileri mutlu, kimileri mutsuz olacaktır. Birey bu evrende yaptığına karşılığını o sonsuz yaşam evreninde görecektir.

Devinim konusunda, Ebülhuzeyl, zorunluluğun geçerli olduğu kanısındadır. Ona göre bütün devinimler zorunludur ve Tanrı istenciyle yaratılmıştır. Bu nedenle önsüz-sonsuz bir devinimin varlığı söz konusu değildir. İnsan organlarında, eylemi gerçekleştirme gücü vardır, bunun başlıca kanıtı birtakım isteklerin, eğilimlerin yerine getirilmesidir. Organın istemediği, yapısı dolayısıyla, gereklilik duymadığı bir istenğin gerçekleşme olanağı yoktur.

Anadolu-Yunan felsefesinden, özellikle Demokritos'un atom kuramından etkilenen Ebülhuzeyl, bu görüşe yeni bir yorum getirmiştir. Ona göre, Demokritos'un ileri sürdüğü atomlar vardır, ancak nitelikleri bu İlk Çağ bilgesinin sandığı gibi değildir. Atomlar sınırlıdır, ölümlüdür, sonludur. Bütün atomları Tanrı özgür istenciyle yaratmıştır, bu nedenle onların sonsuzluğu ileri sürülemez. Her yaratılan varlık yok olacaktır, bu kural atomlar için de geçerlidir. Atom bir tözdür, bu nedenle düşüncede bile bölünemez. Atomun düşüncede bölünebileceğini varsaymak onun töz oluşuyla bağdaşmaz. Töz eylemde de, varsayımında da bölünemeyen bir varlıktır.

Evren konusunda Ebülhuzeyl'in ileri sürdüğü görüş bir yandan İlk Çağ atomculuğu, bir yandan da İslam düşüncesiyle bağdaşır. Ona göre evren yaratılmıştır, sonludur. Ancak atomlardan oluşan bir bütündür. Evrenin yaratılmışlığı, onu kuran atomların yaratılmış olmasından dolayıdır. Evreni oluşturan atomlar arasında düzeni, bütünlüğü Tanrı sağlamıştır. Tanrı'nın özgür istenciyle yarattığı atomlar ve onların oluşturduğu evren, gene Tanrı istenciyle yok olacaktır.

Ebülhuzeyl'in zaman sorununa getirdiği çözüm, atom anlayışıyla bağlantılıdır. Zamanın iki ayrı tanımı vardır. Birinci tanıma göre zaman tinsel bir kavramdır, gerçek ve somut bir varlık değildir, yalnız düşüncede vardır. Bu zaman, yaşamın bilincini dile getiren, onu açıklamaya yarayan bir kavram olmaktan öte bir anlam taşımaz. Zamanla bağlantılı olan önce-

Tanrısal nitelikler

Bireysel istenç

Devinim ve zorunluluk

Atom ve Töz

Atom ve Zaman

lik-sonralık da bir tasarımdır, gerçek değildir. İkinci tanım atoma bağlı zamanla ilgilidir. Bu zaman ise bireysel tözlerin birbirine eklenmesinden doğan “an” dır. Atom özdek olduğu gibi eylem, ilinek özelliği de taşır. Fizik bakımından her nokta, her zaman süresi bir ilinek niteliği taşır ve atomdur. Ancak bu süre ve nokta kesintilidir, onları oluşturan atomlar arasında boşluk (aralık) vardır. İki süre (an) arasında ortaya çıkan aralık da bir boşluktur. Uzayda olduğu gibi zamanda da birtakım boşlukların bulunduğu tasarlanırsa her ikisi de açıklanabilir. Zamanı da Tanrı yaratmıştır ve Tanrı zamanın dışındadır. Tanrı’nın zamanın dışında kalması zamanın yaratılmışlığı ve sonlu oluşu yüzündendir.

Ebülhuzeyl’in İslam düşüncesine getirdiği başlıca yenilik nedensellik kavramı ve atomların yaratılmışlığı görüşüdür. O bir yandan İslam düşüncesiyle İlk Çağ Anadolu-Yunan felsefesini birbirine bağlamış, bir yandan da İslam düşüncesinde atom ve nedensellik sorunlarına us ilkelerine dayalı bir çözüm arama yolunu açmıştır. Onun bağlı olduğu Mutezile okulu İslam usçuluğunun odağını oluşturur. Bu okula göre insan, yaratılmış olmasına karşın, istenç özgürlüğü olan, bu nedenle de eylemlerinden sorumlu tutulması gereken bir us varlığıdır. Us bütün sorunların çözümünde başvurulacak tek güvenilir kaynaktır. İnan bile usun ışığından yararlanmalıdır. Ebülhuzeyl, okulun bu görüşünü geliştirmiş, kendinden sonra gelen İslam usçuluğuna yeni bir düşünce ortamı sağlamıştır.

- **KAYNAKLAR:** H.Z. Ülken, *İslam Felsefesi Kaynakları ve Tesirleri*, 1967.
- **BAKINIZ:** DEMOKRİTOS, İBRAHİM NAZZAM, VASİL b. ATA.

EB’ÜL-İZZ

Bak. CEZERİ

EBÜSSUUD EFENDİ

(1491-1574)

Osmanlı şeyhülislamı, fıkıh bilgini. Devlet düzenini bozacak akımlara karşı koymuştur.

Hoca Çelebi diye de anılan Mehmed Ebüssuud Efendi, vakfiyesindeki kayda göre, 30 Aralık 1491’de İskilip’te doğdu, 23 Ağustos 1574’te İstanbul’da öldü. Ana tarafından ünlü bilgin Ali Kuşçu’nun torunudur.

Öğrenimini önce babasından, sonra Müeyyedâ-de Abdurrahman ile Karamanlı Seyyidî Süleyman’dan gördü. İlk görevi 1516’da İnegöl İshak Paşa Medresesi müderrisliğidir. 1520’de bu görevinden alındı. Kısa bir süre sonra Davud Paşa, Mahmud Paşa (1522), Gebze’de Mustafa Paşa, İstanbul Fatih Sahn-ı seman (1528) medreselerinin müderrisliklerinde bulundu. 1533 Nisanı’nda Bursa, Ekim ayında da İstanbul

Kadıllığı’na, 1537’de Rumeli Kazaskerliği’ne, 1545’te yaşamı boyunca kaldığı şeyhülislamlığa atandı.

Osmanlı İmparatorluğu’nun en parlak döneminde otuz yıl fetva makamında bulunan Ebüssuud Efendi, Kanuni Sultan Süleyman’ın büyük güvenini kazanmıştır. Din bilginlerinin ikiye ayrılıp Ebüssuud Efendi’nin azınlıkta kaldığı bir konuda padişah onun oyunu benimsemiştir.

Ebüssuud Efendi çeşitli konularda verdiği fetvalarıyla ünlüdür. Devlet düzenini bozacak akımlara, Batınlık’ı benimseyen Sufiler’e karşı koydu. Fatih Medresesi’nde müderris iken, Şeyh İsmail Maşukî’nin “tasavvufta belirli bir dereceye varanlar için her türlü yükümlülüklerin kalkacağı, helal ile haramın eşit olacağı” savına karşı 1529’da şeyhin öldürülmesi için İbn Kemal’in verdiği fetvaya katıldı. Bosna’da ortaya çıkan İsmail Maşukî’nin düşüncelerine eğilim gösteren Melamî şeyhi Hamza Balî’nin idamına ve Osmanlı Devleti’nin güvencesi bakımından Kıbrıs’ın alınmasının gerekli olduğuna fetva verdi. Şarabı helal sayan, Hurufilik’e bağlı şair Manastırlı Celal Bey’i II. Selim’in yanından uzaklaştırdı. Gelenek ve görenekleri Şeriat’la uzlaştırarak Osmanlı Devleti’nin temeli olan toprak yasalarını fetvalarıyla düzenledi.

Ebüssuud Efendi alanı dışındaki konulara el atmamış, kimi doğu bilginlerinde görüldüğü gibi kendi yapıtına şerh (açıklama) yazmamıştır. Yapıtları Arapça ve Türkçe’dir. Kanuni Sultan Süleyman’a yazdığı Arapça ağıtı ünlüdür. *İrşâdü’l-Aklî’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kur’ânî’l-Azîm* (“Yüce Kuran’ın Üstünlüklerine Göre Sağduyunun Gösterdiği Yol”), 1566’da, Zemahşerî ve Beyzavî tefsirlerinden yararlanarak Kanuni adına yazdığı Arapça bir *Kuran* tefsiridir. *Fetvalar*, çeşitli konularda sorulan, çözümlenmesi güç sorulara yargı niteliğinde olmayan yanıtlarıdır. *Kanunlar-Arzlar*, kanun, kanunname, arz adları ile anılan devlet yasalarıdır. Bunlara, önce padişaha sunulup onun onayından çıktığı için “maruzat” denilmiştir. *Mektuplar*, çeşitli kimselere yazdığı mektuplarıdır ve biri dışında Türkçe’dir. *Duanâme*’yi, Sadrazam Semiz Ali Paşa’nın isteği üzerine yazmıştır. Arapça duaların Türkçe açıklamalarıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *İrşâdü’l-Aklî’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kur’ânî’l-Azîm*, (“Yüce Kuran’ın Üstünlüklerine Göre Sağduyunun Gösterdiği Yol”), (ö.s.), 2 cilt, 1858-1859; *Fetvalar*, (Millet Kütüphanesi Ali Emiri kitapları Şer’iye No. 80); *Kanunlar-Arzlar*, (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri kitapları Şer’iye No. 468); “Osmanlı Kanunnâmeleri” *Millî Tettebbular Mecmuası*, (I), 1913; *Mektuplar*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi bölümü no. 3291); *Duanâme*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih bölümü No. 679); *Mecmua-i Da’avât*, (ö.s.), 1927; *Şeyhülislam Ebüssuud Efendi Fetvaları*, (ö.s.), E. Düzdağ (yay.), 1972.

- **KAYNAKLAR:** A. Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 1972; N. Atsız, *Ebüssuud Bibliyografyası*, 1967; İlmîye *Salnâmesi*, 1916; Katip Çelebi, *Mizanü’l-Hakke*, 1972.

EBÜZZİYA TEVFİK (1849-1913)

Osmanlı, gazeteci ve yayımcı. Yayıncılığın özellikle teknik ve estetik bakımından gelişmesine katkıda bulunmuştur.

17 Şubat 1849'da İstanbul'da doğdu. 27 Ocak 1913'te aynı yerde öldü. Maliye Sergi Kalemi memurlarından Hasan Kamil Efendi'nin oğludur. İlk öğrenimini Cevriye Kalfa Sıbyan Mektebi'nde yaptı. 8 yaşındayken babasının ölümü üzerine öğrenimini yarıda bırakarak babasının yerine Maliye Sergi Kalemi'nde çalışmaya başladı. Çeşitli devlet dairelerindeki görevlerinin yanı sıra 1864'te *Ruznâme-i Ceride-i Havâdis*'te yazmaya başladı. Namık Kemal ve Şinasi ile tanıştıktan sonra 1866'da Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne girdi. Bu dönemde *Tasvir-i Efkâr, Terakki, Diyojen, Hayâl, Çingraklı Tatar, Hakâiku'l-vekâyi* gibi gazete ve dergilere yazılar yazdı.

Şinasi'nin ölümü (1871) üzerine *Tasvir-i Efkâr*'ı satın alan Mustafa Fazıl Paşa'nın, basımevini Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne hediye etmesi üzerine cemiyet adına basımevinin başına geçti. 13 Haziran 1872'de yayımlamaya başladığı *İbret* gazetesi 19 sayı sonra, 9 Kasım 1872'de yayımlamaya başladığı *Hadika* gazetesi de 56 sayı sonra kapatıldı. 15 Mart 1873'te *Sirâc*'ı yayımlamaya başladı. 1 Nisan 1873'te Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre* adlı oyununun ardından çıkan olaylar nedeniyle Ahmet Midhat Efendi ile birlikte Rodos'a sürüldü. Sürgünde bulunduğu sırada, 18 Kasım 1875'te çıkarmaya başladığı *Muharrir* adlı dergiyi oğlu Ziya'nın adından esinlenerek Ebüzziya (Ziya'nın babası) takma adıyla yayımladı. İstanbul'a dönünce de bu adı sürdürdü. 1876'da II.Abdülhamid tarafından Kanun-i Esasi'yi hazırlayan kurulda görevlendirildi. Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasından sonra Temmuz 1878'de Bosna mektupçuluğuna atandı. Mart 1878'de İstanbul'a döndükten sonra çeşitli salnameler (yıllık) ve Mayıs 1880'den başlayarak aralıklarla ölümüne değin sürdüreceği *Mecmûa-yı Ebüzziya* adlı düşün ve edebiyat dergisini çıkardı.

Ebüzziya Tefvik, bu dönemde Kitabhane-i Meşahir (11 kitap) ve Kitabhane-i Ebüzziya (114 kitap) adlarıyla iki ayrı dizi halinde kitap yayını yaptı.

İyi bir hattat ve süsleme sanatçısı olan Ebüzziya Tefvik 1891'de II.Abdülhamid tarafından Sanayi Mektebi müdürlüğüne getirildi. Ancak hakkında verilen "Jurnaller" üzerine bu görevden alınarak Şurâ-yı Devlet (Danıştay) üyeliğine atandı. Bu dönemde birkaç kez tutuklandı. 1900'de Konya'ya sürüldü. Burada çeşitli edebi çalışmalarının yanı sıra *Konya* vilayet gazetesinde yazılar yazdı.

1908'de II.Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a döndü. Antalya mebusluğuna seçildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. Ebüzziya Matbaası'nı yeniden açtı. 20 Nisan 1909'da Fransızca olarak *Le Courier d'Orient* (Doğu Postası) gazetesini yayımlamaya başladı. 26 Mayıs 1911'de *Yeni Tasvir-i Efkâr*'ı çıkardı. 31 Mart olayının ardından gelen yoğun baskı döneminde gazetesini değişik adlar altında ölene dek

çıkarmayı sürdürdü. Sıbyan Mektebi dışında eğitim görmeyen Ebüzziya Tefvik kendi çabasıyla Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca ve Rumca öğrenmiş, bu dillerden çeviriler yapmıştır. Hazırladığı takvim ve yıllıklar, bastığı gazete, dergi ve kitaplarla Osmanlı basın ve yayın dünyasının özellikle teknik ve estetik bakımdan çağdaş düzeye ulaşmasında büyük katkısı olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Salnâme-i Hadika*, 1873; *Numûne-i Edebiyat-ı Osmaniye*, 1879; *Salnâme-i Ebüzziya*, 1879; *Rebi-i Mârifet*, 1880-1898; *Lûgat-ı Ebüzziya*, 1.cilt, 1888; *Takvim-i Ebüzziya*, 1892-1898; *Meclis-i Mebusanın İlk Müessir-i Maâlisi*, 1909; *Yeni Osmanlılar Tarihi*, (ö.s.), Z.Ebüzziya (der.), 3 cilt, 1973-1974.

• **BAKINIZ:** AHMET MİDHAT, MUSTAFA FAZIL PAŞA, NAMİK KEMAL, ŞİNASİ.

ECCLES, John Carew (1903)

Avustralyalı fizyoloji uzmanı. Sinirsel iletime ilişkin araştırmalarıyla Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü kazanmıştır.

27 Ocak 1903'te Melbourne'da doğdu. Aynı kentteki üniversiteden 1925'te mezun olduktan sonra İngiltere'de Oxford Üniversitesi'ne giderek sinir sistemi fizyolojisi konusunda dönemin en ünlü araştırmacılarından Sir Charles Sherrington ile çalıştı. 1929'da doktorasını aldıktan sonra da çalışmalarını Oxford'da sürdürerek, 1924-1934 arasında Exeter College, 1937'ye değin de Magdalen College'da üye olarak bulundu. 1937'de ülkesine dönerek Sydney Hastanesi Araştırma Enstitüsü'nü yönetti. 1947-1951 arasında Yeni Zelanda'da, 1961-1966 arasında da Canberra'da Avustralya Ulusal Üniversitesi'nde profesörlük yapan Eccles, 1963'te 30 yılı aşkın bir süre üzerinde çalıştığı sinirsel iletim mekanizmalarına ilişkin katkılarının dolayı A.L.Hodgkin ve A.F. Huxley ile Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü paylaştı. Birçok üniversiteden fahri doktora alan ve başta Royal Society olmak üzere çeşitli bilimsel kurumlar tarafından ödüllendirilen Eccles, 1958'de "Sir" unvanını aldı, 1966-1968 arasında ABD'de Buffalo Üniversitesi'nde Üstün Hizmet Profesörlüğü'nde bulundu. Emekliye ayrıldıktan sonra İsviçre'ye yerleşen Eccles çalışmalarını bilim felsefesi konusunda sürdürmektedir.

Eccles'in İngiltere'de bulunduğu yıllar Sherrington'un kinin yanı sıra, Adrian ve Dale'in araştırma ekiplerinin sinirsel iletimin biyokimyasal ve elektrofizyolojik nitelikleri üzerinde yoğun araştırma yaptıkları bir döneme rastlar. Eccles araştırmalarına başladığında sinir sisteminde iletimin, sistemin yapısal ve işlevsel birimi niteliğindeki sinir hücreleri (nöronlar) arasında, tümüyle açıklığa kavuşturulamamış bir etkiyle gerçekleştiği biliniyordu. Bir sinir hücresinde, hücre içindeki negatif geriliminin azalması biçimindeki depolarizasyonun hücrenin uzantısı olan akson aracılığıyla ikinci bir sinir hücresine bir impuls olarak iletildiği, Lucas ve Adrian'ın da önemli katkılarıyla

anlaşılmıştı. Aksonun impulsu sinir hücresine "sinapsis" denilen özel bir yapı aracılığıyla ilettiği de biliniyordu. 1950'lerin başında Hodgkin ve Huxley'in çalışmalarıyla yarıgeçirgen nitelikteki hücre zarının impuls sırasında geçirgenliğinin arttığı ve böylece normal koşullarda hücre dışında daha yoğun olarak bulunan artı yüklü sodyum iyonlarının hücreye girerek depolarizasyona yol açtıkları bulunmuştu. Eccles 1950'lerde gerçekleştirdiği araştırmalarında sinapsise ulaşan impulsun sinir hücresini bir kimyasal iletim maddesi (nörotransmitter) aracılığıyla etkilediğini buldu. Bir süre asistanlığını yapan Bernard Katz'ın da katkılarıyla, bazı sinapsislere gelen impulsların sinir hücresi içinde depolarizasyona bazılarının ise hücre içinde negatifliğin artışı biçimindeki hiperpolarizasyona yol açtığını buldu. Birinci tür impulslar uyarıcı, ikinci tür ise hücrenin sinirsel iletimini ketyeyici nitelikteydi. Eccles sinir hücrelerine ucu çok ince (yaklaşık bir milimetrenin binde biri çapında), içi bir tuz eriyiğiyle doldurulmuş cam elektrotlarla girmeyi başararak, bu iki tür impulsun sinir hücresini nasıl etkilediklerini inceledi. Sonuçta ketyeyici impulsların hücre zarındaki çok ufak çaplı deliklerin (yaklaşık 10^{-8} cm çapında), eksi yüklü klorür ve artı yüklü potasyum iyonlarının geçişlerine olanak sağlayacak biçimde genişlemesine, dolayısıyla hücre içinde yoğun olan potasyum iyonlarının dışarıya çıkmasına neden olduğu anlaşıldı. Uyarıcı impulsların durumunda ise, zardaki deliklerin daha da genişleyerek, çevresindeki su molekülleriyle klorür ve potasyum iyonlarından daha büyük boyutlu olan sodyum iyonlarının hücreye girmesine olanak tanıdığı bulundu.

Eccles'in buluşları sinirsel iletim mekanizmasını aydınlattığı gibi, sinirsel iletim bozukluklarının neden olduğu hastalıkların anlaşılması ve tedavilerinde de yardımcı oldu. Eccles bu temel çalışmalarının yanı sıra sinir sisteminin bir bütün olarak işleyişi üzerinde, özellikle de beyincik konusunda önemli araştırmalar yaptı. Bilim felsefesine ilgi duyarak, K. Popper'in görüşlerinden büyük ölçüde etkilendi. 1976'da da Popper ile birlikte beyin mekanizmaları ve zihinsel etkinlikler arasındaki ilişkileri irdelleyen *The Self and Its Brain* adlı bir yapıt yayımlandı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Reflex Activity of the Spinal Cord*, 1932, ("Omurliliğin Refleks Etkinliği"); *The Physiology of Nerve Cells*, 1957, ("Sinir Hücrelerinin Fizyolojisi"); *The Cerebellum As a Neuronal Machine*, 1967, ("Bir Sinirsel Makine Olarak Beyincik"); *The Self and Its Brain*, 1976, ("Kişi ve Beyni").

• **KAYNAKLAR**: T.L. Sourkes, *Nobel Prize Winners in Medicine and Physiology 1901-1965*, 1967.

• **BAKINIZ**: ADRIAN, DALE, HODGKIN, HUXLEY, B.KATZ, RAMON Y CAJAL, SHERRINGTON.

ECE AYHAN (1931)

Türk, şair. İkinci Yeni hareketinin öncülerindendir.

Ece Ayhan Çağlar Datça'da doğdu. Ortaöğrenimini İstanbul Zeyrek Ortaokulu'nda ve Atatürk Erkek Lisesi'nde yaptı. 1959'da Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. 1962-1963 arasında Çorum'a bağlı Gürün, Alaca ve 1965-1966 arasında Çardak kaymakamlıklarında bulundu. Bu görevinden ayrılınca, İstanbul'da çevirmenlik, redaktörlük yaptı.

İlk şiiri Şubat 1954'te *Türk Dili* dergisinde yayımlandı. Bundan sonra çeşitli dergilerde yayımlanan şiirlerini 1959'da *Kınar Hanımın Denizleri* adlı kitabında topladı.

İkinci Yeni hareketi içinde dilin yaygın kullanım kalıplarının zorlanması ve bireyselleşmesi kimi şairlerle "kapalı" denmesine yol açmıştı. Ece Ayhan bu

Meçbul Öğrenci Anıtı

*Buraya bakın, burada, bu kara mermerin
altında*

Bir teneffüs daha yaşasaydı

*Tabiatın tahtaya kalkacak bir çocuk
gömlüdüdür*

Devlet dersinde öldürülmüştür

*Devletin ve tabiatın ortak ve yanlış sorusu
şuydu:*

— Maveraiünnehir nereye dökülür?

*En arka sırada bir parmağın tek ve doğru
karşılığı:*

*— Solgun bir balk çocukları ayaklanmasının
kalbine! dir*

*Bu ölümü de bastırmak için boynuna mekik
oyalı mor*

*Bir yazma bağlayan eski eskici babası yazmıştır:
Yani ki onu oyuncakları olduğuna
inandırmıştım*

*O günden böyle asker kaputu giyip gizli bir
geyik*

*Yavrusunu emziren gece çamaşırcısı anası
yazdırmıştır:*

Ah ki oğlumun emeğini eline verdiler

*Arkadaşları zakkumlarla örmüşlerdir şu şiiri:
Aldırma 128! İntiharın parasız yatılı küçük
zabit okullarında*

*Her çocuğun kalbinde kendinden daha büyük
bir çocuk vardır*

*Bütün sınıf sana çocuk bayramlarında zarfsız
kuşlar gönderecek.*

(Ece Ayhan)

nitelemeyi en çok üzerinde toplayan şair olmuştur. Ona göre şiir kaynağını yaşamdan alsa da yaşamın bir yansıması değildir. Şairin yeni şeyler söyleyebilmesi dilin zorlanması gerektirir. Şiir kendi kurduğu dille gerçekliği dönüştürürken okur da bu çabaya etkin olarak katılmalıdır. Ece Ayhan bu amaçla kentli insanın kalıplaşmış, alışılmış dilinden uzaklaşır, onun dilini benimsemez. Kullandığı sözcükleri tarih, sanat kitapları, argo, halk türkülleri gibi çeşitli kaynaklardan derler.

Bakışsız Bir Kedi Kara ve *Ortodoksluklar* adlı yapıtlarında kuş adları, bitkiler, peygamberler, Hristiyan ermişleri, manastırlar ve benzeri bir malzemeye yaslanarak giz dolu masalsi bir Ortadoğu coğrafyası yaratır. *Orta İkidan Ayrılan Çocuklar İçin Şiirler* adlı yapıtında ise büyük kentin atılmış insanlarına, lumpenlere dayanarak bir başkaldırı duygusunu işler. Kara mizaha, argoya yer verir.

Ece Ayhan'ın şiiri yoğun bir imge örgüsüne dayalıdır. Ses ögesi görüntü ögesinin yanında ikincilidir. İmgeler birbirinden bağımsız anlam değerleri taşısa da bir anlam bütünlüğü oluştururlar.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Kınar Hanımın Denizleri*, 1959; *Bakışsız Bir Kedi Kara*, 1965; *Ortodoksluklar*, 1968; *Devlet ve Tabiat, ya da Orta İkidan Ayrılan Çocuklar İçin Şiirler*, 1973; *Yort Savul*, bütün şiirleri, 1977; *Zambaklı Padişah*, 1981; *Defterler*, günce-anı, 1981; *Çok Eski Adıyladır*, 1982.

- **BAKINIZ: CEMAL SÜREYA.**

Bülent Ecevit

ECEVİT, Bülent (1925)

Türk siyaset adamı. CHP genel başkanlığı ve iki kez başbakanlık yapmıştır.

28 Mayıs 1925'te İstanbul'da doğdu. Babası Hukuk Fakültesi öğretim üyesi ve Kastamonu milletvekili Prof. Dr. Fahri Ecevit, annesi ressam Nazlı Ecevit'tir. 1944'te Robert Koleji'ni bitirdi. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi İngiliz Filolojisi Bölümü'ne girdi. Aynı yıl Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nde çalışma-

ya başladı. 1946'da Rahşan Ecevit'le evlendi. Aynı yıl yükseköğrenimini yarıda bırakıp Londra Basın Ateşliği'nde görev aldı. İktidar değişikliği üzerine 1950'de Türkiye'ye dönerek Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) yayın organı niteliğindeki *Ulus* gazetesinde çalışmaya başladı. Önceleri sanat eleştirmeni ve çevirmen olarak çalışırken daha sonra siyasi fıkra yazarı oldu. Gazete yönetiminde de görev aldı. *Ulus* 1952'de kapatılınca yazılarını *Halkçı* ve *Yeni Ulus*'ta sürdürdü.

1954-1955'te ABD'ye giderek Kuzey Carolina'da *Winston Salem Journal* gazetesinde üç ay konuk yazar olarak bulundu. 1957'de Rockefeller bursu ile yeniden ABD'ye giderek Harvard Üniversitesi'nde sekiz ay süre ile sosyal psikoloji ve Ortadoğu tarihi üzerine çalışmalar yaptı. Aynı yıl yurda dönüp CHP'den Ankara milletvekili seçilerek siyasete atıldı. TBMM Dışişleri Komisyonu'nda görev aldı. 1959'da toplanan CHP 14. Kurultayı'nda parti meclisi üyeliğine seçildi. 27 Mayıs 1960'tan sonra oluşturulan Kurucu Meclis'te görev aldı. 1961 seçimlerinde Zonguldak milletvekili seçildi. 1961-1965 arasında İsmet İnönü başkanlığında kurulan üç koalisyon hükümetinde de çalışma bakanı olarak görev aldı. Bu görevi sırasında toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt yasasının çıkarılması ve sosyal güvenlik kapsamının genişletilerek çalışanlara yeni haklar getirilmesine çaba harcadı. CHP, 1965 başlarında "Ortanın Solu"nda yer alan bir parti olduğunu açıkladı. Parti içinde yoğun tartışmalara ve giderek bölünmelere neden olan bu açıklamanın ardından "Ortanın Solu" akımının öncülüğünü yapan Ecevit, Ekim 1966'daki 18. Kurultay'da CHP genel sekreteri oldu. 1967'de, "Ortanın Solu" politikasının benimsenmesi nedeniyle Turhan Feyzioğlu önderliğindeki 47 milletvekili ve senatör CHP'den ayrılarak Güven Partisi'ni kurdular. Bu grupla aynı düşüncede olan Kemal Satır önderliğindeki bir bölüm CHP'li ise parti içinde kalarak "Ortanın Solu" politikasına karşı mücadeleyi sürdürdü. Ancak bu dönem CHP içinde Ecevit'in "Ortanın Solu" politikasının güç kazandığı bir dönem oldu.

12 Mart 1971'deki askeri müdahalenin ardından AP hükümeti çekilince CHP'den ayrılan Nihat Erim yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. İsmet İnönü'nün Erim Hükümeti'ne bakan verme kararı alması ve 12 Mart'ı onaylar bir tavır takınması üzerine Ecevit, CHP'nin iktidar olma olasılığına karşı gerçekleştirildiğini ileri sürdüğü bu müdahaleye ve Erim Hükümeti'ne bakan verilmesine karşı çıkarak CHP genel sekreterliğinden istifa etti. İnönü-Ecevit uyumsuzluğuna çözüm bulmak amacıyla 7 Mayıs 1972'de toplanan 5. Olağanüstü Kurultay'da Ecevit yanlısı parti meclisi güvenoyu alınca İsmet İnönü CHP genel başkanlığından istifa etti. Kemal Satır ve arkadaşları da partiden ayrılarak Cumhuriyetçi Parti'yi kurdular. 14 Mayıs 1972'de toplanan özel kurultayda Ecevit CHP genel başkanlığına getirildi. CHP 14 Ekim 1973 seçimlerinde 1946'dan beri ilk kez en fazla oy alan parti durumuna geldiyse de çoğunluğu sağlayamadığından 6 Şubat 1974'te MSP ile bir koalisyon hükümeti kurdu ve Ecevit, Türkiye Cumhuriyeti'nin 16. başbakanı oldu. Bu hükümetin önemli uygulamalarından biri Haziran 1971'de Erim Hükümeti tarafından ABD'nin isteğine uyularak yasak-

lanan haşhaş ekimini 1 Temmuz 1974'te serbest bırakmasıydı. Ardından Kıbrıs'ta Yunanistan'daki askeri cuntanın desteklediği Sampson darbesini etkisiz kılmak için garantör devletlerden biri olarak müdahale kararı alınıp 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtı gerçekleştirildi. Bu harekâtın ardından gelen gerginlik döneminde Yunanistan'la ortaya çıkan Ege kıta sahanlığı sorunu uzunca bir süre çözülemedi. Bu arada programları ve siyasi tavırları birbirinden oldukça farklı olan CHP ve Milli Selamet Partisi'nin (MSP) oluşturduğu hükümet içindeki çelişkiler de büyüyordu. Hükümet programı hazırlanırken ceza yasasının 141-142 maddelerinden hüküm giyenleri af kapsamına alıp almama konusunda çıkan anlaşmazlık, Kıbrıs konusunda MSP'nin adanın tümünü ele geçirme önerisine CHP'nin karşı çıkmasıyla giderek büyüdü ve 18 Eylül 1974'te hükümet istifa etti.

Bu arada 28 Haziran 1974'te toplanan Tüzük Kurultayı CHP içinde 1970 başlarından beri benimsenen "Demokratik Sol" deyimini parti tüzüğüne ilkeleri arasına kattı. Ecevit'e göre bu eğilim "ülkenin nesnel koşullarına dayanan, dogmacılık ve özenticiliğe kapılmayan yerli bir sol düşünce akımının geliştirilmesi" gereksiniminden doğmuştu. Güvenoyu alamayan Sadi İrmak Hükümeti ve Mart 1975'te kurulan I. Milliyetçi Cephe hükümetinin ardından 5 Haziran 1977 seçimlerinde en fazla oyu CHP aldı. Ancak 21 Haziran 1977'de Ecevit başkanlığında kurulan azınlık hükümeti güvenoyu alamadı. Ağustos 1977'de kurulan II. Milliyetçi Cephe hükümeti Aralık 1977'de CHP'nin verdiği bir gensoru önergesiyle düşünce 5 Ocak 1978'de yine Ecevit başkanlığında DP, CGP ve AP'den ayrılan bağımsızlardan oluşan bir koalisyon hükümeti kuruldu. Bu dönem çok parçalı hükümetin kendi iç sorunlarının yanı sıra silahlı eylemlerin ve Doğu Anadolu'daki etnik ve dinsel ayrılıkların kışkırtılması sonucu katliam boyutlarına ulaşan olayların (Gaziantep, Malatya, Kahramanmaraş vb.) yoğunluk kazandığı; bir yandan da petrol ve enerji sıkıntısının giderek arttığı, Türk parasının değerinin sürekli düşürüldüğü, enflasyonun büyük artışlar gösterdiği bir dönem oldu.

CHP, 14 Ekim 1979'daki senato üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimlerinde büyük ölçüde oy yitirince hükümet 16 Ekim'de görevden çekildi.

Ecevit, 12 Eylül 1980 askeri harekâtının ardından öbür parti genel başkanlarıyla birlikte gözetim altına alındı. Parti başkanlarına getirilen siyasi kısıtlamalar üzerine 30 Ekim 1980'de CHP genel başkanlığından istifa etti. 1982'de yabancı basına verdiği demeçler nedeniyle iki kez tutuklandı. 1982 Anayasası'yla 10 yıl süreyle siyaset yapma yasağı konulan kişiler kapsamına alındı.

Bülent Ecevit siyasetin yanı sıra edebiyatla da uğraşmış, T.S. Eliot ve Tagore'dan çeviriler yaptığı gibi kendisi de şiir yazmıştır. İlk şiirleri *Hep Bu Topraktan* ve *Yücel* dergilerinde yayımlandı. Şiirlerini, şiir çevirilerini edebiyat ve sanat konusundaki yazılarını *Şiirler* adlı yapıtında topladı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Ortanın Solu*, 1966; *Bu Düzen Değişmelidir*, 1968; *Atatürk ve Devrimcilik*, 1970; *Demokratik Solda Temel Kavramlar ve Sorunlar*, 1975; *Şiirler*, 1976; *Umut Yılı*, 1977.

- **BAKINIZ:** S.DEMİREL, ERBAKAN, N.ERİM, FEYZİOĞLU, İ.İNÖNÜ.

ECEVİT, Nazlı

(1900)

Türk, ressam. Daha çok izlenimci (empresyonist) anlayıştaki manzara, portre ve natürmortlarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. Türkiye eski başbakanlarından Bülent Ecevit'in annesidir. 1915'te İstanbul'da Çapa İnas Darülmuallimatı'nı (sonra Çapa Kız Öğretmen Okulu) bitiren Nazlı Ecevit 1915-1922 arası İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nde (Kız Güzel Sanatlar Okulu) Mihri Müşfik, Ömer Adil ve Feyhaman Duran'ın öğrencisi oldu. Kurtuluş Savaşı nedeniyle okulda bitirme sınavları iptal edilince öğretmenlik belgesi aldı ve Anadolu'ya geçti. Bundan sonra yirmi beş yıl resim çalışmalarına ara verdi ve aralıksız on dokuz yıl İstanbul Numune Rüştiyesi, Ankara Kız Lisesi ve Ankara Musiki Muallim Mektebi'nde resim öğretmenliği yaptı. 1947'de yeniden resim çalışmalarına başladı. Halen çalışmalarını sürdürmektedir.

Nazlı Ecevit, öğrenciliği sırasında Galatasaray Sergileri'ne, 1947'den sonra da birçok karma sergiye katıldı, kişisel sergiler açtı. Üyesi olduğu ve bir süre de başkanlığını yaptığı Güzel Sanatlar Birliği'nin gerçekçi ve akademik figür anlayışı ile izlenimci duyarlığı birleştirmiş, gerçekçi-izlenimci bir resim tavrı geliştirmiştir. İbrahim Çallı, Şeref Akdik, Ali Karsan ve Adil Doğançay gibi 1930 kuşağı sanatçılarıyla ortak özellikler taşır. Öğrencilik yıllarında daha çok portre ve çıplaklar yapan Nazlı Ecevit, güçlü bir desene sahiptir. 1947'den sonra yeniden resme başlayınca bu kez daha çok manzara ve natürmort çalışmıştır. İstanbul'dan Salacak, Boğaz ve Bursa'dan derlediği manzaralarında izlenimci tavrın yumuşak ve renkli duyarlığı ile nesnel gerçekçi bir bakışı, yerel atmosfer içinde birleştirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Keriman Hanım'ın Portresi*, 1922; *İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; Çiçekler*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Çamlıca'dan Görünüm; Balkonlu Manzara*.

- **BAKINIZ:** ÇALLI.

ECHEGARAY, José

(1832-1916)

İspanyol oyun yazarı, bilim adamı ve siyasetçi. İspanyol tiyatrosuna "göz-yaşı" çağını yeniden getirmiştir.

José Echegaray y Eizaguirre 19 Nisan 1832'de Madrid'de doğdu, 15 Eylül 1916'da aynı kentte öldü. Babası Yunanca profesörüydü. Çocukluğunda ailesiyle birlikte Murcia'ya yerleşti. On dört yaşında

Madrid'e döndü. Bir süre sonra özel bir mühendislik okuluna girdi. Burada, matematik dalındaki çalışmalarının yanı sıra en sevdiği konu olan tiyatroyla da ilgilenme olanağını buldu. Eğitimi tamamlandıktan sonra Almeria ve Granada'da stajyer mühendis olarak çalıştı. 1858'de Madrid'e döndü ve öğrenim gördüğü okulda profesör olarak görev aldı. 1866'da Madrid Pozitif Bilimler Akademisi'ne kabul edildiğinde, matematik ve fizik dallarında yaptığı çalışmalarla, çağının en önemli bilim adamlarından sayılıyordu. Bu sırada yazdığı, serbest ticareti savunan makaleleri *La Razón* ve *El Economista*'da yayımlandı. Kraliçe II. Isabella'nın yönetimi, 1868'de siyasal bir komployla sona erince, Echegaray işçileri yöneticiliği ve ticaret bakanlığına getirildi. Bir sonraki yıl Cortes'e (Parlamento) seçildi. 1873'te işçileri bakanı, 1874'te maliye bakanı olarak hükümette görev aldı.

İlk oyunu *El libro talonario* ("Çek Defteri") 1874'te sahnelendi. Bir yıl sonra, *La esposa del vengador*'la ("İntikamcının Karısı") ilk başarısını kazandı. Bu oyunun büyük ilgi görmesi üzerine 1874'ten 1898'e değin her yıl en az bir oyunu sahnelendi. 1894'te İspanyol Kraliyet Akademisi'ne seçildi. 1904'te Provance'lı şair Frédéric Mistral ile Nobel Edebiyat Ödülü'nü paylaştı. Bu ödül ilk kez bir İspanyol'a verilmişti. Daha sonra yeniden devlet hizmetine döndü ve hazine başkanı olarak çalıştı.

Genellikle bir yeni romantik olarak tanımlanan Echegaray, yüzyılın başlarında, melodramları ve etkileyici tiradları yeniden sahneye getirmiştir. Halkın duygusal coşkulara olan ilgisini göz önünde bulundurarak oyunlarını gözyaşı, acı ve ölüm temaları üstüne kurmuştur. Şiirsel dili terketmiş, toplumsal sorunları işlemiştir. Tiyatrodaki başarısı, seyircisinin beklentilerine karşı duyarlığında yatar.

- **YAPITLAR** (başlıca): *El libro talonario*, 1874, ("Çek Defteri"); *La esposa del vengador*, 1875, ("İntikamcının Karısı"); *O locura o santidad*, 1877, ("Ya Çılgın, Ya Aziz"); *El gran Galeoto*, 1881, ("Büyük Galeoto"); *El hijo de Don Juan*, 1892, ("Don Juan'ın Oğlu"); *La escalinata de un trono*, 1903, ("Tahta Çıkan Basamaklar"); *El preferido y los cenicientos*, 1908, ("Kahraman ve Soyтары").

ECKARDT, André

(1884-1974)

Alman filozof ve kültür tarihçisi. Sözcük, düşünce ve yazının bir birlik oluşturduğunu, felsefenin bu üç öğeden kaynaklandığını ileri sürmüştür.

21 Eylül 1884'te Münih'te doğdu, 8 Ocak 1974'te aynı yerde öldü. Ortaöğrenimini doğduğu ilde gördükten sonra, başta Münih Üniversitesi olmak üzere, Almanya'nın değişik üniversitelerinde kültür tarihi, felsefe, Uzakdoğu dilleri okudu. Bir süre Münih Üniversitesi'nde profesör olarak görev aldı, sonra Çin ve Kore'ye gitti, o ülkelerin değişik üniversitelerinde kültür tarihi ve dil felsefesi okuttu.

Eckardt'ın felsefeyle ilgisi sözcük ve yazı arasında bir birlik-bütünlük bulunduğu düşüncesiyle başla-

mıştır. Kore ve Çin dillerinin yapısı, düzeni, ses uyumu üzerindeki uzun süreli çalışmalarından sonra, yazı ile düşünce arasında bir temel bağlantının bulunduğu görüşüne vardı. Ona göre bir ulusun bulduğu, geliştirdiği yazı ile düşüncesi özdeştir. Sözcüğü belli bir dizge içinde yansıtan yazının öğeleri (harfler) sese dayanan bir birlik oluşturur. Bu ses de sözcüğün anlamıyla bağlantılıdır. Bu nedenle sözcük-düşünce-yazı üçlüsü bir varlık bütünlüğü sağlar. Birey içinde yaşadığı, dilini konuştuğu, yazısını kullandığı toplumun düşünce yörüngesi dışına çıkamaz. Yazı bu toplumun düşüncesini sözcüklerle somutlaştıran, uzun süre kalmasını, başkalarına aktarılmasını, yayılmasını, gelişmesini sağlayan temel araçtır.

Felsefenin çözüm araması gereken sorunların sözcük, düşünce, yazı bağlantısı içinde bulunduğunu ileri süren Eckardt'a göre yazı yalnız bir kültür ürünü değil, onu bulan toplumun temel niteliğini içeren, varlık ögesidir. Eckardt, yazıya dayanarak geliştirdiği kurama, Evren-Anlam Yazısı (*Welt-Sinnschrift*) adını verir. *Philosophie der Schrift* ("Yazının Felsefesi") adlı yapıtında en ince ayrıntılarına değin işlediği bu konunun özünü, Çin ve Kore dilleri ve yazıları üzerindeki çalışmalarından sağlanan birikim oluşturur. Eckardt yazı ile dili, dilin bütününe kuran sözcükleri birbirinden ayrı varlıklar olarak görmez. Ona göre bir ulusun diliyle yazısı felsefesinin de temelidir. Bu görüşten yola çıkarak, *Zur Phaenomenologie, Struktur und Aesthetik der deutschen Sprache* ("Alman Dilinin Estetiği, Yapısı ve Fenomenolojisi Üstüne") adını verdiği yapıtında Alman diliyle doğan, gelişen uygarlık ürünlerinin yorumunu yapmaya çalışmıştır. Bu yapıtta incelenen Alman dili, felsefeyle dil bağlantısının hangi aşamada bulunduğunu göstermek için, seçilmiş bir konudur. Yazarın amacı bütün felsefe sorunlarını Alman dilinden türetmek değildir. Nitekim, Çin, Kore ve Japon düşünceleriyle ilgili çalışmasının odağını da dil, yazı arasındaki birliğin bir ürünü olan felsefe ve sanat oluşturur. *Geschichte und Kultur von China, Korea und Japan* ("Çin, Kore ve Japon Kültürü ve Tarihi") adını verdiği bu çalışma, Uzakdoğu uygarlığının, sözcük-düşünce-yazı üçlüsünün birliğinden kaynaklandığı görüşünü vurgular.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Geschichte der koreanischen Kunst*, 1929, ("Kore Sanatı Tarihi"); *Laotse, Buch von der grossen Weisheit*, 1951, ("Laotse, Büyük Bilgelik Kitabı"); *Philosophie der Schrift*, 1965, ("Yazının Felsefesi"); *Geschichte und Kultur von China, Korea und Japan*, 1968, ("Çin, Kore ve Japon Kültürü ve Tarihi"); *Zur Phaenomenologie, Struktur und Aesthetik der deutschen Sprache*, 1972, ("Alman Dilinin Estetiği, Yapısı ve Fenomenolojisi üstüne").

ECKERT, John Presper

(1919)

ABD'li mühendis ve mucit. Yüksek işlem hızına sahip, tam elektronik ilk sayısal bilgisayarın geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

9 Nisan 1919'da Philadelphia'da doğdu. Pennsylvania Üniversitesi'ndeki elektrik mühendisliği öğreni-

minin ardından, 1941'de aynı üniversitede araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Savaş Bakanlığı'nın isteği üzerine, hesap makinelerinin işlem hızını artırmak amacıyla profesör John W. Mauchly ile birlikte yürüttüğü çalışmaları başarıyla sonuçlandırdığında henüz 24 yaşındaydı. Eski teknolojiyle üretilmiş aygıtları, II. Dünya Savaşı'nın doğurduğu gereksinimleri karşılayabilecek işlem hızına ulaştırmanın olanaksız olduğunu gören Eckert ve Mauchly, 1942'de tam elektronik bir sayısal (dijital) bilgisayar üzerinde çalışmaya başladılar. O güne değin kullanılan elektromekanik hesap makinelerinden bin kez daha hızlı işlem yapabilen ve adını "Electronic Numerical Integrator and Calculator" ("Eletronik Sayısal Integral ve Hesap Makinesi") sözcüklerinin baş harflerinden alan ENIAC'ın yapımını 1946'da tamamladılar. 1947'de kendi firmalarını kurarak, üç yıl sonra, kart yerine manyetikbant kullanan BINAC'ı (Binary Automatic Computer / "İkili Sistem Otomatik Bilgisayar") geliştirdiler. Bir yıl sonra da, UNIVAC I (Universal Automatic Computer/ "Evrensel Otomatik Bilgisayar") adını verdikleri, iş dünyasının gereksinimlerine uygun bilgisayarın üç yıl süren geliştirme çalışmalarını sonuçlandırdılar.

Mauchly ile birlikte kurdukları firmanın 1950'de Remington Rand'a satılmasından sonra da yöneticilik görevini sürdüren ve 1954'te Remington Rand'ın, 1955'te UNIVAC'ın başkan yardımcılığına getirilen Eckert, elektronik ile ilgili 85 buluşun patentini almıştır.

19 bin lamba, 70 bin direnç ve 500 bini aşkın bağlantısıyla, 30 ton ağırlığında ve 100 kw gücünde dev bir aygıt olan ENIAC, gerek taşıdığı devreler gerek işlem hızı açısından günümüzde kullanılan yüksek hızlı bilgisayarların ilk örneğidir. Eckert ve Mauchly'nin geliştirdiği üçüncü bilgisayar olan UNIVAC I ise, alfabetik bilgileri de sayısal bilgilerle aynı hız ve kolaylıkla kullanabilme ve bilgi depolama yeteneğiyle her alanda bilgisayar kullanımını başlatarak bilgisayar çağının yolunu açmıştır.

- BAKINIZ: BABBAGE, BUSH, LEIBNIZ, J. Von NEUMANN, PASCAL, N. WIENER.

ECKHART, Meister (1260 - 1327)

Alman, filozof. Alman Gizemcilik'inin ve Reform'un öncülerindendir.

Gerçek adı Johannes olan Meister Eckhart'ın 1260'ta Gotha yakınlarındaki Hochheim'da doğduğu 1327 ya da 1328'de Köln'de öldüğü sanılmaktadır. 15 yaşında Dominiken Tarikatı'na girdi. Köln ve Paris üniversitelerinde tanrıbilim öğrenimi gördü. Büyük olasılıkla Albertus Magnus'un öğrencisi oldu. 1303-1311 arasında Saksonya Dominikenleri'nin eyalet başrahibi, 1306'da Bohemya piskopos yardımcısı, 1312'de Alman kiliselerinin en yüksek rahibi sanını aldı. 1311'de Paris, 1313'te Strassburg ve 1320'de Köln üniversitelerinde tanrıbilim okuttu. Dolaştığı yerlerde büyük ün kazandı. 1302'de Papa VII. Bonifa-

cius, Kral Philippe Auguste ile aralarındaki anlaşmazlık sırasında onu, danışman olarak Roma'ya çağırdı. Düşüncelerinin yaygınlaşması karşısında egemen dini inançlara karşı geldiği savıyla Engizisyon'ca suçlandı. Ölümünden sonra, Papa XXII. Johannes Eckhart'ı suçlu ilan etti. Yapıtları yok edilmeye çalışıldıysa da, düşüncesinin yarattığı etki silinemedi.

Orta Çağ'da kilisenin toplumun genel gereksinimlerine karşılık verememesi, tutumu, halkın yeni arayışlar içine girmesine neden olmuştur. Özellikle Almanya'da Yeni-Platonculuk'tan kaynaklanan Gizemcilik'in yayılması bu gereksinmeden doğmuştur. Gizemcilik, Tanrı ile insan arasındaki ilişkide, kiliseyi gereksiz görüyordu. Kilise yetkesinin önemli ölçüde sarsılmasına yol açacak olan bu akım, Luther'in öncülük ettiği Reform eyleminin temelini oluşturmuştur. Eckhart, bu gelişmede, bu akımı o günün koşullarına göre düzenleyerek Alman Gizemcilik'ine öncülük etmiştir. Ayrıca, ortaya attığı yeni felsefe kavramlarıyla, Alman felsefe dilinin gelişmesini, düşüncesinin geniş bir çevrede anlaşılmasını sağlamıştır. Onun öğretisini izleyen Jean Tauler, Henri Suso, Louvainli Henri, Könlü Henri, Ren Okulu'nu oluşturmuşlardır. Eckhart'ın gizemciliğinde, Aquino'lu Thomas'ın ve Aziz Augustinus'un etkisi vardır.

Eckhart, Tanrı'yı Yaratıcı'dan ayırır. Tanrı her şeydir, tanımlanamaz, eylemsizdir. Yaratıcı ise, Tanrı'nın yaratıcılığıyla tanımlanır. Tanrı'dan başka bir varlık yoktur. Ruh, yaratılmamış bir "kıvılcım"ı içerir. İnsan gövdesinde duyum, özümleme gibi işlevlerinin yanı sıra, bir üst düzeyde, istek, öfke gibi işlevleriyle kendini gösterir. Bunun üzerinde bellek, istenç ve daha üstün anlık gibi yetiler bulunur. Dördüncü ve en üst düzeyde ise, "kıvılcım", Tanrı'nın bildiği her şeyin insan tarafından bilinebilmesini olanaklı kılar. Ancak, bu tanrısal bilgiye ulaşabilmek için insan, kendini her türlü görünür varlıktan soyutlayabilmeli, tutkularından arındırılmalıdır. Bu düşünce, bir anlamda, Hristiyanlık'taki Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesine benzetilmekte ve onun bir yorumu olarak düşünülmektedir. Özellikle, ruhun, yaratılamayan "kıvılcım"ı olması düşüncesi, kilisede tepki uyandırmışsa da onun görüşlerinin halk arasında yayılmasını önleyememiştir.

Eckhart'ın öğretisiyle Doğu, özellikle de Hint felsefesi arasında benzerlikler bulunmaktadır. Tüm yapıtları, 1919'da Büttner tarafından iki cilt olarak toplanmış ve basılmıştır.

- KAYNAKLAR: A. Dempf, *Meister Eckhart*, 1934; J. Kopper, *Die Metaphysik Meister Eckharts*, 1955.

- BAKINIZ: AUGUSTINUS, LEIBNIZ, LUTHER, PLOTINOS, THOMAS [Aquino'lu]

ECKMANN, Janos (1905-1971)

Macar, Türkolog. Türk dilinin Orta-Türkçe evresi üzerine önemli araştırmalar yapmıştır.

21 Ağustos 1905'te Macaristan'ın Keszthely kasabasında doğdu, 22 Kasım 1971'de ABD'de öldü. 1925'te Budapeşte Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girdi ve Macar, Türk, Alman ve Arap filolojisi okudu. 1927'de kazandığı bir bursla Viyana Üniversitesi'nde bir yıl eğitim gördükten sonra 1929'da Budapeşte Üniversitesi'nden mezun oldu. Aynı yıl ilk Türkiye gezisine çıktı. 1930-1942 arasında Macaristan'da lise öğretmen olarak çalışırken 1936'da Türkiye'ye ikinci gezisini yaptı. 1937'de Arap, Türk ve Macar filolojisi doktoru unvanını kazandı. 1944'te Macar Milli Eğitim Bakanlığı'nın sağladığı bir ödenekle Türk dili üzerine çalışmalar yapmak ve ikinci bir doktora hazırlamak için Türkiye'ye geldi. Savaş nedeniyle ödeneği kesilince 1945'ten sonra Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Hungaroloji Bölümü'nde okutmanlık yaptı. 1948'de Macaristan'daki siyasal gelişmeleri protesto etmek için ülkesindeki görevlerinden istifa edince, Macar vatandaşlığından çıkarıldı. 1951'de İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Yeni Türk Filolojisi Kürsüsü'nde uzman olarak çalışmaya başladı. Bu görevini ABD'nin Los Angeles kentindeki California Üniversitesi'nde çalışmaya başladığı 1961 yılına değin sürdürdü. Bu döneminde de "ikinci vatanım" dediği Türkiye ile ilişkilerini kesmedi.

II. Dünya Savaşı'nın ülkelerinde yarattığı olumsuz koşullar sonucu Türk üniversitelerinde görev alan çok sayıda yabancı bilim adamından biri olan Janos Eckmann, Ankara ve İstanbul üniversitelerinde, giriştiği bilimsel çalışmalarını sürdüren değerli öğrenciler yetiştirmiştir. Türkiye'de kaldığı dönemde çalışmalarını Türk dilinin Orta-Türkçe evresi üzerinde yoğunlaştırmış, Harezmi ve Kıpçak, Çağatay Türkçeleri'ne ilişkin araştırmalar yapmıştır. Yayımlanan kitaplarının yanı sıra *Türk Ansiklopedisi*, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* gibi ansiklopedi ve bilim dergilerinde makaleler ve makaleler yazmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Macar Edebiyatı Tarihi*, 1946; *Çağatay Manual*, 1966; *The Divan of Gadi*, 1971; *Eastern Turkic Translations of the Koran*, 1971, ("Kuran'ın Doğu Türkçesi Çevirileri").

ECKSTEIN, Albert (1891-1950)

Alman (FAC), hekim. Türkiye'de öğretim görevlisi olarak bulunmuş, çocuk hastalıkları alanında çalışmalar yapmıştır.

Ulm kentinde doğdu, Hamburg'da öldü. Freiburg, Leipzig ve Münih üniversitelerindeki tıp öğre-

niminden sonra, 1914'te Freiburg Üniversitesi'nde fizyoloji asistanı olarak çalışmaya başladı. 1923'te çocuk hastalıkları alanında uzmanlık sınavını verdi. 1925'te Düsseldorf Tıp Akademisi'nde çocuk hastalıkları doçenti, 1926'da profesör, 1932'de ordinaryüs profesör oldu. 1935'te Türkiye'ye gelerek Ankara Numune Hastanesi'nde çocuk servisinin yöneticiliğine, 1945'te de yeni kurulan Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde çocuk hastalıkları profesörlüğüne getirildi. 1949'a değin bu görevi sürdüren Eckstein ertesi yıl ülkesine döndüğünde, Hamburg Üniversitesi Çocuk Hastalıkları Kliniği'nin yöneticiliğine atandı.

Freiburg Üniversitesi'nde çalıştığı yıllarda çocuklarda tiroit bezi hastalıkları, raşitizmin vitaminle tedavisi, ürogenital sistem (boşaltım-üreme sistemi) hastalıkları üstüne araştırmalar yapan Eckstein, Düsseldorf'taki çalışmalarında tam olgunlaşmadan doğmuş (prematüre) çocukların fizyolojisini ve çiçek aşısından sonra görülen ansefalit (beyin yangısı) olgularını araştırdı.

Türkiye'ye geldikten sonra ilk çalışmalarını noma üzerinde yoğunlaştırdı. Beslenme yetersizliği ya da ağır enfeksiyon hastalıkları sonucunda çocuklarda, kangrenleşmiş ağız iltihabı biçiminde ortaya çıkan bu hastalığın başka ülkelere oranla Türkiye'de daha sık görüldüğüne ve bu olgunun büyük bir olasılıkla yüksek düzeydeki sıtma olayıyla ilintili olduğuna dikkati çekerek, nomalı çocuklarda ölüm oranının yarı yarıya azalmasını sağlayacak yeni bir antibiyotik tedavisini başlattı. Daha sonra çocuk sıtması ve doğuştan (konjenital) sıtma üzerinde yoğun çalışmalar yaptı. Türkiye'de bulunduğu sürece, Ankara dışındaki kent ve köylerde de medikososyal sorunlarla ilgilenen Eckstein, bu araştırmalarının sonuçlarını Türkçe olarak yayımladığı birkaç kitapta toplamıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Noma*, 1939; *Çocuk Neşvünema*, *Tegaddi ve Metabolizmasının Fizyoloji ve Patolojisi*, 1941; *Türkiye'de Çocuk Hastalıkları ve Çocukların Korunması Problemleri*, 1947.

- **BAKINIZ:** AKALIN, İ.H. ALANTAR, K.R.ANDAY.

ECO, Umberto (1932)

İtalyan, göstergebilimci. Bu bilim dalının kültürel olguları birer gösterge sistemi (dizge) olarak ele alıp incelemesi gerektiğini savunmuştur.

Kuzey İtalya'nın Piemonte bölgesindeki Alesandria kentinde doğdu. Akademik kariyerini Torino ve Milano üniversitelerinde, Latin Amerika ve ABD'nin önde gelen üniversitelerinde sürdürdü. Bologna Üniversitesi'nde göstergebilim (*semiotics*) profesörlüğü yapmaktadır. Ayrıca Uluslararası Göstergebilim İncelemeleri Derneği'nin (International Association for Semiotic Studies) genel sekreteridir. Felsefe, tarih ve estetik alanındaki çalışmalarıyla da ünlüdür. 1980'de yayımlanan ilk romanı *Il nome della rosa* ("Gülün Adı") geniş yankılar uyandırmış, gerek

Umberto Eco

İtalya'da, gerek başka ülkelerde en çok satan kitap olmuş, birçok edebiyat ödülü kazanmıştır.

Göstergebilim alanı içinde sayılabilecek çalışmaların kökeni hayli eskidir. Yüzyıllar boyu dilsel çözümlemelerde ya da dille ilgili düşüncelerde, göstergelerle ilgili görüşlere rastlanmıştır. Stoacılar ve Orta Çağ'ın skolastik filozoflarının ilgi alanları içinde anlam ve anamlama sorunu önemli bir yer tutar. Bu çalışmalarda göstergebilimsel nitelikli gözlemler bulmak olasıdır. Ancak Orta Çağ'daki *Anamlama Biçimleri* (*De Modis Significandi*) adını taşıyan çok sayıdaki yapıttan, 1690'da J.Lock'un *An Essay Concerning Human Understanding* (İnsan Anlayışı Üzerine Bir Deneme) ve 1764'te J.H.Lambert'in *Neues Organon* ("Yeni Organon") adlı yapıtlarına geçiş, göstergebilim açısından önemlidir. Bu iki felsefeci de göstergebilimi ilk kez nesnelerin anlaşılmasını ve bilgilerin iletişimini gerçekleştiren göstergeler öğretisi olarak *semiotike* terimiyle tanımlamışlardır. Gene de mantıkçı C.H.Peirce ve çağdaş dilbilimin kurucusu F. de Saussure'e gelinceye değin dil felsefesinin sınırları aşılamamıştır.

Göstergebilimin bağımsız bir bilim dalına dönüşmesini sağlayan Peirce'e göre mantık, göstergebilimin başka bir adıdır. Peirce mantıkla özdeşleştirdiği, tüm olguları kapsayan bu kurama *semiotics* adını vermiştir. Saussure'un öngördüğü göstergebilim ise toplumsal ve dilbilimsel bir özelliğe sahiptir. Örneğin Peirce dil-dışı gösterge sistemlerinden hareket ederek dilin bu sistemler içindeki yerini saptamaya çalışırken, Saussure dilden yola çıkarak başka göstergelerin işleyişini inceleyebilecek bir bilim dalının kurulmasını önerir. Bu iki öncüden sonra göstergebilim çalışmaları onların önerileri temelinde, değişik doğrultularda gelişmiştir.

Günümüz göstergebilimcileri arasında seçkin bir yere sahip olan Eco, bu dalın alanını oldukça genişletmiştir. Ona göre, hayvanların bildirgisel davranışlarını incelemekten (*zoosemiotics*), insanların tensel bildirgisini gibi başka anamlama sistemlerinin çözümlemesine (*kinesics* ve *proxemics*), koku alma göstergelerinden bir estetik kuramına ve retorığe dek akla gelebilecek her türlü kültürel olgu göstergebilimin alanı içindedir. Eco'nun bu denli geniş bir alanı kapsamaya çalışan ilk yapıtı 1967'de yazdığı *Appunti per una semiologia delle comunicazioni visive*'dir ("Bir Görsel Bildirişim Semiolojisi Üzerine Notlar"). Bir yıl sonra yayımlanan *La struttura Assente* ("Varolmayan Yapı") adlı kitabında daha önce yazdıklarını kuramsal bir temele oturtmaya çalışmıştır. Bu kitapta yapısalcılığın epistemolojik açıdan uzun bir inceleme-

si ve Eco'nun genel olarak göstergebilime yaklaşımı yer alır.

Eco kuramsal bir göstergebilim kitabını doğrudan doğruya İngilizce olarak yazmak istiyordu. Bu doğrultudaki çalışmalarını arkadaşı D.Osmond-Smith ile birlikte sürdürdü. 1975'te *A Theory of Semiotics* ("Bir Göstergebilim İncelemesi") adlı kitabını yayımladı. 1976'da da bu kitaba dayanarak yazdığı *Trattato di semiotica generale* ("Genel Göstergebilim İncelemesi") yayımlandı. Bir başyapıt sayılan bu kitabında Eco, "her anamlama ve/ya da bildirgişim olgusunu kapsayacak birleşik bir incelemenin kuramsal olanaklarını ve toplumsal işlevlerini" araştırmayı amaçlıyordu. Bu çerçevede içinde dört ana başlık altında a) Kültür olgusunun mantığı, b) Anamlama ve bildirgişim, c) Bir düzgüler (*code*) kuramı, d) Bir gösterge üretme kuramı adını verdiği alanları inceledi. Eco'nun bu kitapta ele aldığı en önemli sorun, göstergebilimin özgül bir bilim dalı mı, yoksa henüz bir çerçeveye oturtulmamış ya da bir çerçeve içinde birleştirilememiş bir çalışma alanı mı olduğudur. Bu soruya olumlu yanıt verebilmek üzere yazdığı kitabı, baştaki düşüncesine uygun olarak göstergebilimin bir bilim dalı olduğu sonucuna vararak bitirir.

Eco'nun romanı *Il nome della rosa* 1980'de İtalya'da basıldığında aydın çevrelerde büyük ilgi gördü. Orta Çağ'da geçen sürükleyici bir dedektif romanı görünümündeki bu yapıtta, zındıklardan Aristoteles'in *Poetika*'sına, şifalı otlardan Yalancı İsa konusuna dek birçok şeyi bulmak olasıdır. Eco'nun dile egemenliği nedeniyle bu roman çok değişik çevrelerden okuyucunun ilgisini uyandırmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Il problema estetico in Tommaso d'Aquino*, 1956, ("Aquino'lu Thomas'da Estetik Sorunu"); *Opera Aperta*, 1962, ("Açık Yapıt"); *La definizione dell'arte*, 1968, ("Sanatın Tanımı"); *La struttura Assente*, 1968, ("Varolmayan Yapı"); *Le Forme del contenuto*, 1971, ("İçindekilerin Biçimi"); *Il segno*, 1973, ("Gösterge"); *A Theory of Semiotics*, 1975, ("Bir Göstergebilim İncelemesi"); *Trattato di semiotica generale*, 1976, ("Genel Göstergebilim İncelemesi"); *Il nome della rosa*, 1980, roman, ("Gülün Adı").

• **KAYNAKLAR**: O. Ducrot ve T. Todorov, *Encyclopedic Dictionary of the Sciences of Language*, 1981; A.J.Greimas ve J.Courtès, *Semiotique: Dictionnaire raisonne de la theorie du langage*, 1979; T.Hawkes, *Structuralism and Semiotics*, 1978; M.Rifat, *Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1983.

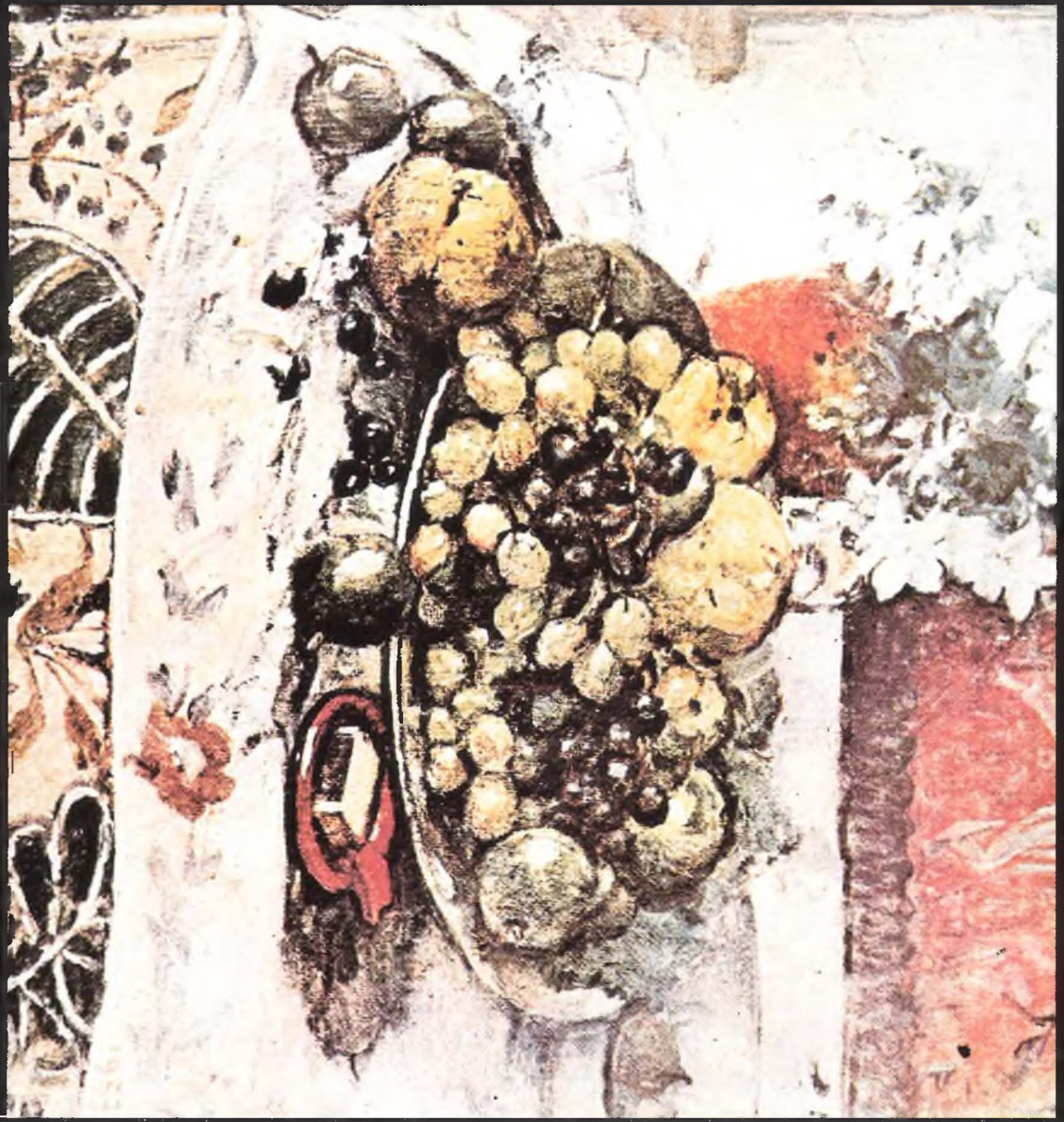
• **BAKINIZ**: GREIMAS, PEIRCE, SAUSSURE.

Resim 266
Feyhanon DURAN
"Köpekli Kız"
İstanbul Resim ve Heykelt Müzesi

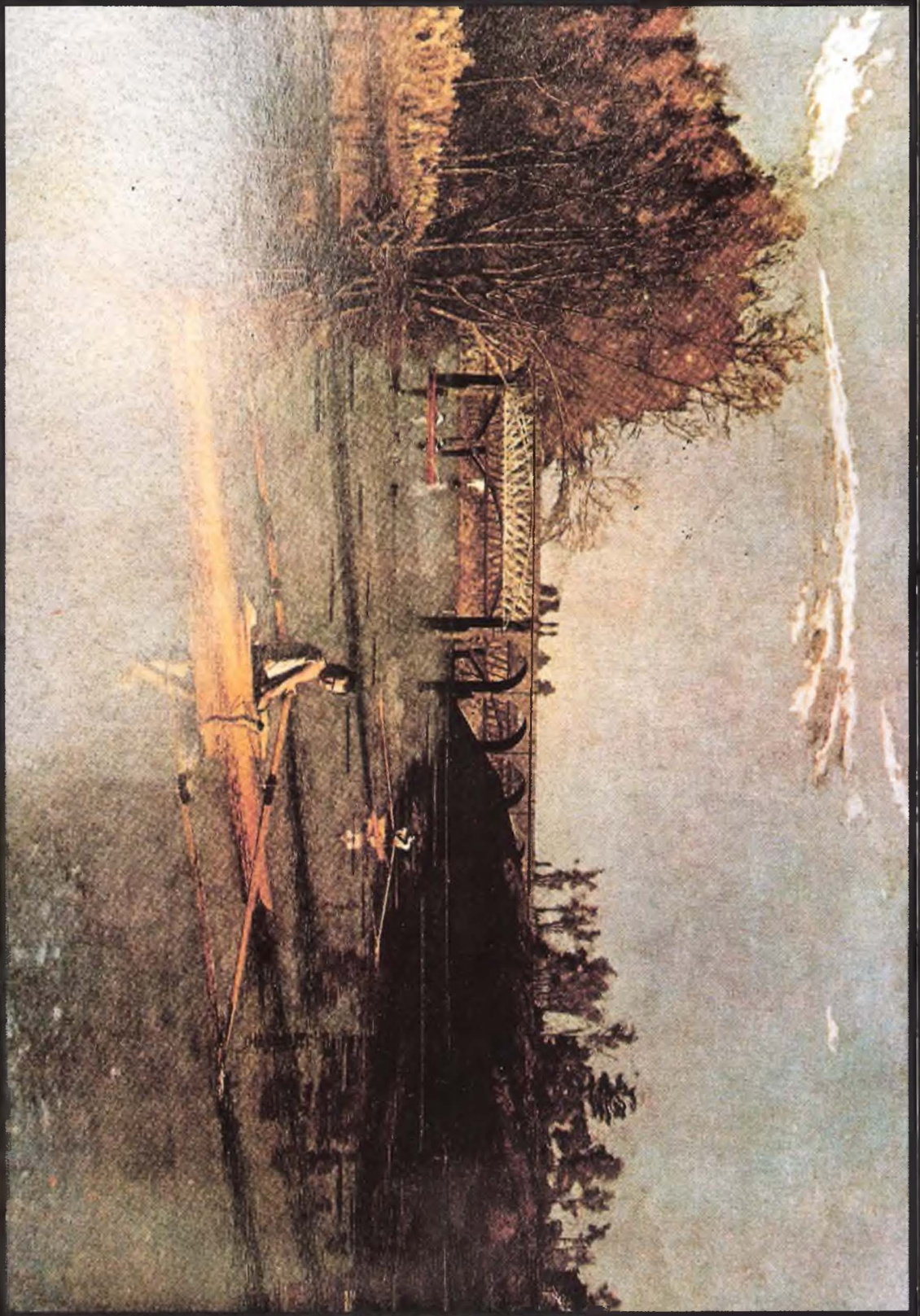

Resim 273
Thomas EAKINS
"Köpekli Kadın"
Metropolitan Sanat Müzesi - New York, ABD

Resim 267
Feyhaman DURAN
"Meyveler"
Ankara Resim ve Heykel Müzesi

Resin 272

Thomas EAKINS "Max Schmitt Tek Kışık Fıada" Metropolitan Sanat Müzesi, New York, ABD

Woolley p. 117

MS. A. 9. 2. 11

Abbrecht DÜRER "Tiroi Manzarast" Ashmolean Müzesi - Oxford, İNGİLTERE

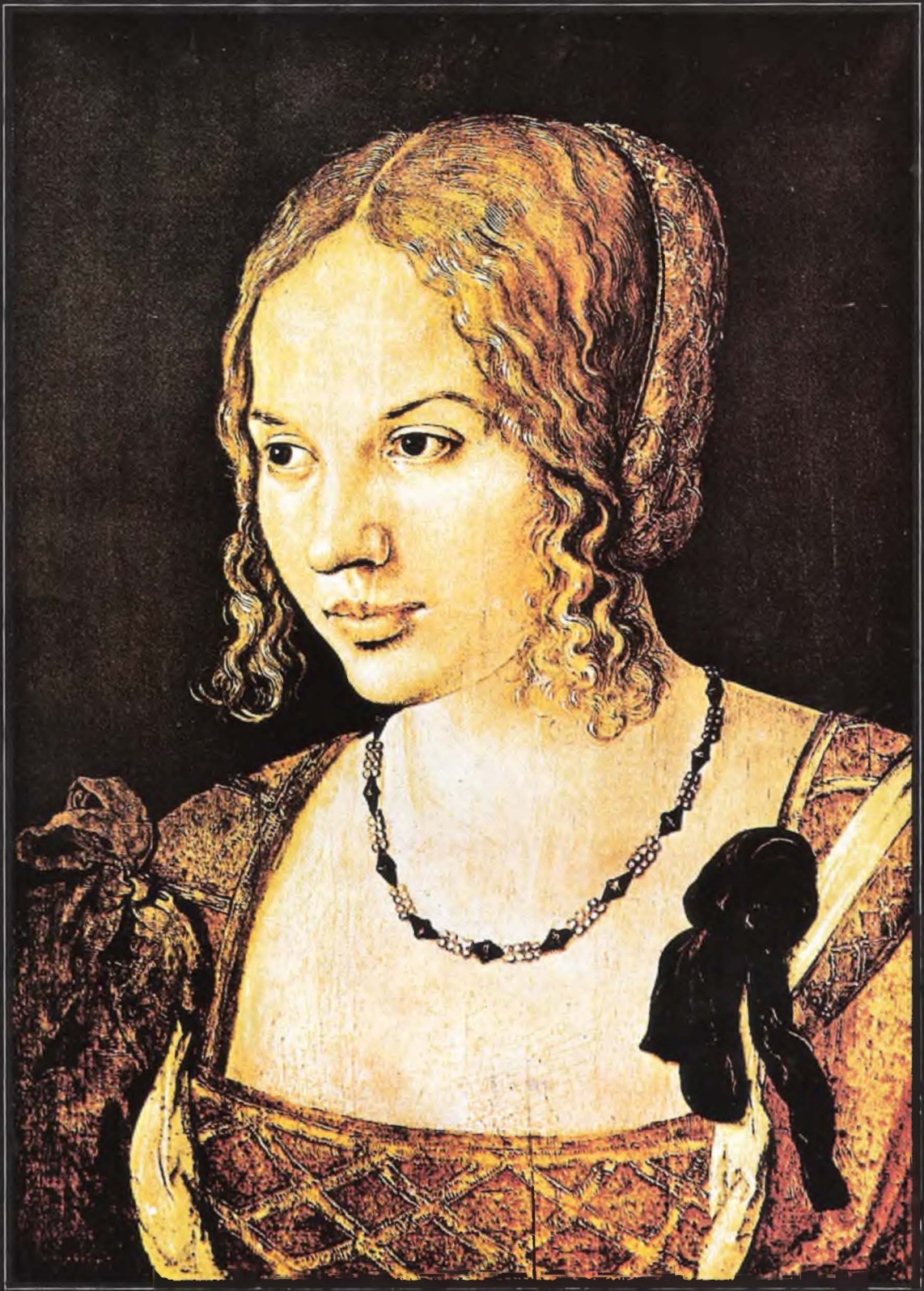
Resim 271

Resim 268
Gürdal DUYAR "Güzel istanbul"

Resim 269
Albrecht DÜRER "Adem ve Havva" Prado Müzesi - Madrid, İSPANYA

Resim 270
Albrecht DÜRER
"Genç Bir Kadın Portresi" Sanat Tarihi Müzesi - Viyana, AVUSTURYA

Yurt Ansiklopedisi'nin 10 cildi tamamlandı!

“Türkiye/Genel,, Cildi başlıyor!

9 Kasım 1981 tarihinden beri yayımlanmakta olan Yurt Ansiklopedisi'nin 140. fasikülüyle 10 cildi tamamlandı. Şimdi kitaplıklarda Yurdumuzu Adana'dan Zonguldak'a il il tanıtan dev bir eser var.

141. fasikülle, Yurt Ansiklopedisi'nin son -ve en önemli- cildi başlıyor: **“Türkiye/Genel”** Cildi!

“Türkiye/Genel” Cildi, bugüne değin il ölçeğinde ele alınan ve işlenen konulara yurt genelinde bir temel oluşturmakta, perspektif kazandırmaktadır.

Yurt Ansiklopedisi'nin iller bölümünde yer almayan ve Türkiye'nin bütününe ilgilendiren (sosyal ve yönetsel yapı, hukuk düzeni, anayasacılık hareketleri, dış politika, düşünce hareketleri... gibi) konular **“Türkiye/Genel”** Cildi'nde işlendi.

Yurt Ansiklopedisi'nin 11. ve son cildinde ayrıca, bu dev ansiklopedinin dizini de bulunuyor. Dizin, hem illerde işlenen konulardan, hem de **“Türkiye/Genel”** Cildi'nde yer alan, Yurdumuzun geneline ilişkin toplu bilgilerden kolay ve çok yönlü yararlanmayı sağlayacak biçimde hazırlandı.

“Türkiye/Genel” Cildi, Yurdumuza ilişkin en yeni bilgileri toplu olarak sunan tek kaynaktır. Bugüne değin Yurt Ansiklopedisi'ni edinme fırsatı bulamadıysanız, **“Türkiye/Genel”** Cildi'ni mutlaka alın!

“Türkiye/Genel” Cildi, hem başlıbaşına bir ansiklopedi, hem de Yurt Ansiklopedisi gibi dev bir eseri tamamlayan son ve en büyük “yapıtası”dır. Kitaplığınıza kazandırın!

“Türkiye/Genel,, Cildi:

- Yeryüzü şekilleri, jeolojik yapısı, iklimi, bitki örtüsü, doğa güzellikleriyle, doğal yapısıyla Türkiye!
- Osmanlı Devleti'nden günümüze anayasacılık hareketleri, devlet yapısı, siyasal partileri, uluslararası ilişkileri ve yönetsel yapısıyla Türkiye!
- Yazılı tarih öncesinden günümüze, toplumsal yaşamı, düşünce hareketleri, dış politikası ve tarihiyle Türkiye!
- Ekonomisinin gelişimi, nüfusu, tarımı, sanayii, turizmi, göç, olgusu, sağlık ve sosyal güvenlik sorunları, işçi ve sendika hareketleri, toplumsal örgütlenmeden ve sosyo-ekonomik yapısıyla Türkiye!
- Anadolu'nun kültürel evrimi, gelenek, dinsel yapısı, dil ve edebiyatı, müzik ve mimarlığı, kültürel kurumları, basın-yayın organları, sineması, sporu ve tüm kültürel yapısıyla Türkiye!
- Yurt Ansiklopedisi'nin bütününe kapsayan ve yaklaşık 30.000 girişten oluşan ayrıntılı dizin, zengin kaynakça.
- 24 fasikül, 1400 sayfa. Yüzlerce renkli ve siyah-beyaz fotoğraf, harita, grafik, şema.

Eksiklerinizi tamamlayın!

Ansiklopedi bir bütündür. Eksik fasiküllerinizi, cilt ve cilt kapaklarınızı vakit geçirmeden tamamlayın. Bu dev esere bütünüyle sahip olun. Eksiklerinizi YADA A.Ş. den sağlayabilirsiniz.

YADA A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sok. No: 6 Divanyolu, İstanbul Tel 5207472

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş.

Büyükdere Cad. Üçyol Mevkii No: 93 Maslak-İstanbul

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nizar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni : Oya KÖYMEN

Yazı İşleri Müdürü : Meltem ÖNEŞ

Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN

Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.

Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dagıtım : Hürriyet Holding A.Ş.

Abone ve Her Türü İstek Adresi :

YA DA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

Cilt 4, Fasikül 34

9 Temmuz 1984

400 TL.

ANADOLU YAYINCILIK Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul